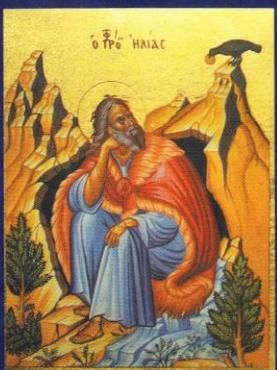

JAK ZACHÁZET S NÁBOŽENSKÝMI VÝRAZY

PRAVOPIS, VÝSLOVNOST,
TVARY, VÝZNAM

Josef Šimandl
Oto Mádr
Josef Bartoň
Jaroslava Hlavsová

ACADEMIA

Publikace představuje užitečnou jazykovou příručku pro všechny, kdo profesionálně pracují s jazykem v oblasti teologie, církví a náboženství, a také pro širokou veřejnost. Je zpracována jako slovník, jehož hesla obsahují údaje o pravopisu, výslovnosti a tvarech, podle potřeby i o významu. Výběr hesel je zaměřen zvláště na ty výrazy, jež mohou být z těchto hledisek problematické. Součástí knížky jsou přílohy věnované zásadám psaní velkých písmen jak obecně, tak zejména v názvech sakrálních objektů a uměleckých děl.

NA OBÁLCE: PROROK ELIÁŠ

ISBN 80-200-1193-5

9 788020 011930

www.academia.cz

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY

Recenzenti

PhDr. Jan Balhar, CSc.
doc. RNDr. Vladimír Petkevič, CSc.

JAK ZACHÁZET S NÁBOŽENSKÝMI VÝRAZY

PRAVOPIS, VÝSLOVNOST,
TVARY, VÝZNAM

Josef Šimandl
Oto Mádr
Josef Bartoň
Jaroslava Hlavsová

ACADEMIA

1. Komu je příručka adresována

Tato knížka poslouží všem, kteří se podílejí na vytváření textů z oblasti náboženství, církví a teologie určených ke zveřejnění – počínaje autory a překladateli odborných teologických publikací přes křesťanská nakladatelství a redakce křesťansky orientovaných časopisů, diecézních věstníků a farních listů, tvůrce internetových stránek až po vydavatele populárně naučné literatury, nemluvě o médiích audiovizuálních. Může být užitečná i na školách nebo při přípravě veřejných promluv včetně homilií.

Knížka doplňuje informace podávané standardními příručkami, jimiž jsou

- *Pravidla českého pravopisu* (PČP), Academia, Praha 1993 a později; školní vydání Fortuna 1999 a později;
- *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (SSČ), Academia, Praha 1994 a později;
- *Akademický slovník cizích slov* (ASCS), Academia, Praha 1995 a později,

o výrazy z oblasti, která je v těchto příručkách zpracována jen částečně a mnohdy nedůsledně. Způsobem zpracování vychází z těchto příruček. U jednotlivých výrazů nabízíme údaje k pravopisu, výslovnosti, tvarům a užívání. Rozsah informace vychází z praktických potřeb redakčních pracovníků.

2. Jak příručka vznikala

Počátky sahají do druhé poloviny 60. let, kdy tým odborníků sestavený **ThDr. Oto Mádrem** při práci na překladu dokumentů 2. vatikánského koncilu vytvořil v základní podobě také rejstřík pojmu. Práce pokračovala i v následujících desetiletích a vyvrcholila vydáním dokumentů v nakladatelství Zvon ve spolupráci s odpovědnou redaktorkou **PhDr. Ivanou Albrechtovou**. Ke sjednocování „katolického pravopisu“ přispívala někdejší samizdatová (do r. 1989) i nynější redakce Teologických textů; redakční sekretářka **Květa Kuželová** sestavila výběr výrazů z obecných jazykových příruček.

Od r. 1996 iniciovalo Karmelitánské nakladatelství několik seminářů pro redaktory, korektory a překladatele, vedených bohemistkou **PhDr. Jaroslavou Hlavsovou, CSc.** Široká diskuse ukázala potřebu speciální příručky, která by systematicky zpracovala výrazy z oblasti církví a náboženství se zvláštním zřetelem ke specifikům této oblasti, protože toto hledisko nebylo v obecných příručkách sledováno. Iniciativu na sebe vzali překladatelka **Ing. Jarmila Pokorná**, dr. Hlavsová a dr. Mádr. Pracovní verze pravopisného rejstříku byla zaslána k vyjádření církevním institucím; vznik příručky podpořil arcibiskup **Mons. Jan Graubner**; cennými připomínkami, zpracovanými **Marcelou Císařovou**, přispělo brněnské biskupství.

Na požadavek zpracovat příručku podle lexikografických standardů reagovali nabídkou pomoci klasický filolog a bohemista **PhDr. Josef Šimandl**, klasický filolog, bohemista a magistr náboženských nauk **PhDr. Josef Barton** a překladatelka **Mgr. Hana Pohořalá**. Rozšířený tým pracoval v letech 2001–2003. Prohloubil se ekumenický zřetel a ohled na co nejširší použitelnost, posílil se popis jazykového úzu vůči preskripci, důkladněji byly zpracovány zvláště údaje k tvarosloví a významu. Zpracovaný materiál se rozrostl z původních 871 na nynějších 1738 hesel, mimo jiné díky cílené excerpti teologických časopisů, odborné literatury a slovníkových příruček vydaných během posledních let. Tým pracoval v kontaktu s Českou biskupskou konferencí a **odbornými konzultanty**. Agendu spravovaly mgr. Pohořalá a dr. Albrechtová.

Za konzultace k terminologii děkujeme: prof. Ctiradu V. Pospíšilovi, ThD., z CMTF UP v Olomouci, KTF a HTF UK v Praze (systematická teologie); Mgr. Jindřichu Šrajerovi, Dr. Theol., z TF JU v Českých Budějovicích (morální teologie); ThLic. Pavlu V. Kohutovi, OCD, z KTF UK v Praze (spirituální teologie); Josefu Hřebíkovi, ThD., S. S. L., z KTF UK v Praze (starozákonné biblistika); doc. Ladislavu Tichému, ThD., z CMTF UP v Olomouci (novozákonné biblistika); doc. Dr. Františku Kunetkovi, ThD., z CMTF UP v Olomouci (liturgika); doc. JUDr. ICLic. Antonínu Hrdinovi, z FPR ZU v Plzni a KTF UK v Praze (církevní právo); Petru Kubínovi, Ph.D., z KTF UK v Praze (církevní dějiny); prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi, DrSc., z FF UK a KTF UK v Praze (dějiny výtvarného umění); Mgr. Jiřimu Žúrkovi z ÚKS AV ČR v Praze (liturgická hudba a východní křesťanství); Kornelu Balážovi z apoštolského exarchátu řeckokatolické církve (východní křesťanství); JUDr. Václavu Miškovi z metropolitní rady pravoslavné církve (východní křesťanství); doc. PhDr. Jiřině Šedinové, CSc., z FF UK v Praze (judaismus); prof. PhDr. Luboši Kropáčkovi, CSc., z FF UK v Praze (islám); prof. PhDr. Ludvíku Armbrusterovi z KTF UK v Praze (východní náboženství); prof. PhDr. Stanislavu Sousedíkovi, CSc., z KTF UK v Praze (filozofie); PhDr. Jiřině Langhammerové z Národopisného oddělení NM v Praze (etnologie); PhDr. Pavlu Štěpánovi z ÚJČ AV ČR v Praze (vlastní názvy sakrálních objektů); vyučujícím na ETF UK v Praze (jednotlivá hesla se vztahem k protestantismu).

Děkujeme také všem dalším odborníkům, kteří nějakým způsobem přispěli k vypracování jednotlivých hesel. Za přínosné podněty i za povzbuzení děkujeme i oběma recenzentům: **PhDr. Janu Balharovi, CSc.**, bohemistovi z brněnského oddělení ÚJČ AV ČR, a **doc. RNDr. Vladimíru Petkevičovi, CSc.**, lingvistovi z FF UK. Náš dík patří rovněž Ústavu **Českého národního korpusu** (viz <http://ucnk.ff.cuni.cz>): díky korpusům jsme v řadě otázek získali potřebné informace o tom, jaký byl za 90. léta úzus v tištěných textech.

3. Co v příručce nenajdete

Příručka neobsahuje

- biblická vlastní jména a reálie (k nimž vyšla řada slovníkových kompendií, pravopisně a morfologicky však nejednotných); *propria* obsahuje jen ve velmi úzkém výběru (např. *Jahve*);
- názvy a specifickou terminologii řeholních společenství (v této oblasti chybí sběr početného materiálu, pestrého po stránce historické, sociální, stylové aj.);
- názvy jednotlivých církví (bude třeba vyřešit složitou problematiku dnešních oficiálních názvů, dřívějších názvů užívaných v oficiální platnosti, názvů různě zkrácených apod.);
- výrazy z náboženských okruhů odlehlych v čase a prostoru (mytologie a obřady antické, starogermańské, keltské, mayské, polynéské aj.);
- označení novodobě přejímaných jevů, jen volně vázaných na náboženské podloží (*halloween*, *Santa Claus*, *valentinka* apod.).

K tému okruhům mohou vzniknout další příručky.

Do hesláře jsme pojali jen velmi omezené množství výrazů, jejichž doménou není sledovaná oblast (*neděle*, *laik*, *ctnost*). Předpokládáme, že při pochybnostech o náležitosti podobě takových výrazů (např. zda užít *neděl* nebo *nedělí*) se uživatel obrátí na standardní příručky, které naše knížka může doplnit (např. kdy psát v názvech nedělí velká písmena), ne však nahradit.

Zařazeny nejsou ani výrazy, které sice jsou jednoznačně oborové, ale u nichž nepředpokládáme, že by s nimi měl uživatel potíže (*kazatelna*), a/nebo jsou uspokojivě vyloženy ve standardních příručkách, zejména v ASCS (*anatéma*, *nirvána*). Zato jsme věnovali zvláštní pozornost případům, kdy řešení ASCS není přijatelné (např. *noktur* místo *nokturn*, podoba a význam výrazu *adopçianismus*, význam slova *apokryf*, významy a způsoby užívání, které se rozšířily teprve v poslední době, např. u slov *charizma*, *stigma*).

Odchylky od platné kodifikace obsahuje naše příručka jen v nečetných, pečlivě zvážených případech. Například uvádíme adjektivum *Boží* jako při-

vlastňovací k *Bůh*. Podoba *tedeum* se v počítačovém souboru textů z 90. let se zastoupením všech žánrových a tematických oblastí o objemu přes 400 milionů slov (Český národní korpus) nevyskytuje ani jednou (pro porovnání: slovo *biskup* je v též souboru doloženo 9607krát); doložená podoba *Tedeum* svádí k nemístnému skloňování, které zatemňuje smysl výrazu. Doporučujeme proto podobu *Te Deum*. Standardní příručky uvádějí u desítek až stovek slov zakončení *-izmus*. Avšak dodatek Ministerstva školství z roku 1994 stanoví, že základní podoba tohoto zakončení v písmu je *-ismus*; totéž prověřila jazyková praxe za deset let od vydání nových PČP. I my tedy uvádíme podobu *-ismus*. Uvádíme *súfismus* (v korpusu bohatě doloženo), nikoli *sufismus* podle ASCS (korpusem nedoloženo). Variantu *porcinkule*, kterou ASCS uvádí jako bezpříznakovou, rovnocennou a podle abecedního pořádku dokonce na prvním místě, známe jen jako regionální, z úzu méně použených mluvčích, a proto doporučujeme užívat jen podobu *porciunkule*.

Nemalou pozornost jsme věnovali psaní velkých písmen, ale z povahy věci nemůže být jejich zpracování vyčerpávající – srov. přílohy.

4. Jak jsou hesla zpracována

Při autorské a redakční práci se střídavě užívají různé zdroje informací o jazyku. Snažili jsme se proto odchylovat se co nejméně od způsobu textace standardních příruček. Hesla mají tuto podobu:

sedile [-dý-] s *neskl.*, 7. i -em (1. chrámové sedadlo bez opěradla; 2. hist. výklenek pro sezení)

- Tučně je vytisknuto heslové slovo v záhlaví, případně jeho další podoba (**prozřetelnost** ... **Prozřetelnost**) a slovo přihnázdované (**probošt** ... **proboštský**); hnázdování jsme však omezili jen na některá vztahová adjektiva a na přechýlené podoby.
- V hranatých závorkách je uvedena výslovnost. Neuvádíme ji, odpovídá-li důsledně grafice: heslo *konfese* bez výslovnostního údaje znamená výslovnost [konfese], nikoli [konfeze]. Neudáváme ji ani tehdy, je-li

- plně vžitá: vynecháváme tedy např. informaci, že ve slově *administra-tura* vyslovujeme [-ny-] nebo že zakončení *-ismus* čteme [-izmus]; předpokládáme, že při vžití výslovnosti slova *mystik* nebude dělat potíže ani *mystička*.
- Mluvnickou charakteristiku podstatných jmen tvoří tradičně údaj ke skloňování (buď koncovka 2. pádu, nebo údaj o nesklonnosti, obojí s udáním rodu), slovesa charakterizuje vid; ostatní slovní druhy se uvádějí vžitými zkratkami. Podle potřeby následují – zejména u podstatných jmen – další tvary, o kterých vznikají pochybnosti. Rod uvádíme podle potřeby i u citátových výrazů (**Magnificat** s neskl.), i když jde o rodovou charakteristiku, které tyto výrazy nabývají jen svým zapojením do české věty.
  - Podle potřeby připojujeme k celým výrazům, jednotlivým tvarům nebo významům charakteristiky frekvenční a stylové: **beneficium**, -ia s (dř. *dřichod spojený s úřadem, obročí*); **oficium**, -ia s (1. zast. *denní modlitba církve; 2. ustálený liturg. text ...*). Různou stylovou platnost koncovek (např. *-é/-i* v množném čísle životních maskulin) jsme uváděli v té míře, jak jsme je měli doložené.
  - V kulatých závorkách, jak je zvykem v Pravidlech českého pravopisu, jsou poznámky k významu. Je-li významů více, jsou číslovány (srov. předchozí odst.). Knížka nesupluje výkladový slovník; proto se poznámky k významu omezují na tyto případy:
    - a) hrozí-li záměna se slovy podobnými (*anamnéze – anamnéza*);
    - b) pokud jsme v jazykových příručkách (zvl. v ASCS) nenalezli přijatelné vymezení;
    - c) jestliže informaci nepokládáme za obecně známou.
- Výklad významu začíná podle potřeby významem v původním jazyce, uvedeným v uvozovkách: **plankt**, -u m („*pláč*“; *text ztvárnějící oplakávání, obv. Krista*). U řady slov uvádíme jen význam specifický pro zpracovaný obor, ne významy obecně známé a užívané (*beránek, burza, generál, menza, postulát*); u některých výrazů, byť oborových, neuvádíme význam vůbec (*kněz, misie*), protože je obecně známý. Neuvedené významy jsou v případě potřeby dostupné v běžných příručkách (zvl. ASCS, SSČ).

- Kurzivu užíváme v této předmluvě a v přílohách pro jazykový materiál, jak je v jazykovědných textech běžné. Naopak v hesláři přejímáme způsob užívaný v PČP a používáme kurzivu pro lingvistické informace (včetně poznámek k významu), zatímco jazykový materiál (tvary slov, příklady užití) je vytištěn stojatě.
- Příklady užití připojujeme v případech, kdy je užitečné názorně ukázat, v jakých spojeních a kontextech se výraz objevuje. Zařazujeme je podle potřeby k výrazu jako celku nebo k jeho jednotlivým významům.

Pokud popisujeme některé výrazy jen odkazem na jiná hesla (vzkládat), pak proto, že přihlížíme k úzu, ale doporučujeme vhodnější prostředky (vkládat, pokládat). Popis zkratky odkazem na plné znění však má význam čistě orientační, nikoli hodnotící.

Na konci příručky jsou zařazeny tři přílohy: k velkým písmenům v názvech kostelů, klášterů, kaplí apod., k velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů a k velkým písmenům obecně. Důvodem je snaha zbytečně neopakovat informace, které mají z povahy věci poměrně složitou strukturu.

Autoři příručky budou čtenářům vděčni za připomínky pro případné doplněné vydání.

V říjnu 2003

PhDr. Josef Šimandl
jazyková poradna Ústavu pro jazyk český AV ČR a KTF UK

ThDr. Otto Mádr
redakce Teologických textů a KTF UK

PhDr. Josef Bartoň
KTF UK a Ústav klasických studií AV ČR

PhDr. Jaroslava Hlavsová, CSc.
člen redakční rady časopisu Naše řeč a jazykový poradce médií

Kontaktní e-mail: simandl@ujc.cas.cz

ZKRATKY A ZNAČKY

*	podoba nedoložená, předpokládaná, rekonstruovaná	<i>jedn.</i>	jednotné číslo
/	alternativa, jiná možnost	<i>kan.</i>	kanonický
<i>aj.</i>	a jiné	<i>katol.</i>	katolický
<i>anglik.</i>	anglikánský	<i>lat.</i>	latinský
<i>apod.</i>	a podobně	<i>lék.</i>	lékařský
<i>arab.</i>	arabský	<i>liter.</i>	literární
<i>aram.</i>	aramejský	<i>liturg.</i>	liturgický
<i>architekt.</i>	architektonický	<i>m.</i>	mužský rod
<i>bibl.</i>	biblický	<i>mj.</i>	mimo jiné
<i>círk.</i>	církevní	<i>mn.</i>	množné číslo
<i>dok.</i>	dokonavý vid	<i>morál.</i>	morální
<i>dř.</i>	dříve	<i>n.</i>	nebo
<i>expr.</i>	expresivní, s citovým zaujetím	<i>náb.</i>	náboženský
<i>filoz.</i>	filozofický	<i>např.</i>	například
<i>hanl.</i>	hanlivý	<i>ned.</i>	nedokonavý vid
<i>hind.</i>	hinduistický	<i>někt.</i>	některý
<i>hist.</i>	historický	<i>neskl.</i>	nesklonné
<i>hovor.</i>	hovorový	<i>než.</i>	(mužský rod) neživotný
<i>hud.</i>	hudební	<i>nz.</i>	novozákonní
<i>isl.</i>	islámský	<i>obv.</i>	obvykle
<i>it.</i>	italský	<i>op.</i>	opak
<i>jaz.</i>	jazykový	<i>pomn.</i>	pomnožný

<i>protest.</i>	protestantský	<i>sv.</i>	svatý
<i>přen.</i>	přeneseně	<i>sz.</i>	starozákonné
<i>příd.</i>	přídavné jméno	<i>teol.</i>	teologický
<i>přísl.</i>	příslovce	<i>úř.</i>	úřední
<i>psych.</i>	psychologický	<i>vých.</i>	východní
<i>pův.</i>	původně	<i>výt.</i>	výtvarný
<i>reg.</i>	regionální	<i>záp.</i>	západní
<i>řec.</i>	řecký	<i>zast.</i>	zastarálý
<i>řidč.</i>	řidčeji	<i>zkr.</i>	zkratka
<i>s</i>	střední rod	<i>zvl.</i>	zvláště
<i>slang.</i>	slangový	<i>ž</i>	ženský rod
<i>slovan.</i>	slovanský	<i>žid.</i>	židovský
<i>srov.</i>	srovnej	<i>živ.</i>	(mužský rod) životný
<i>stsł.</i>	staroslověnský		

HESLÁŘ

AAS viz *Acta Apostolicae Sedis*

abakus, -ku *m* (1. architekt. krycí deska sloupové hlavice; 2. liturg. odkládací stolek v presbytáři)

abatyše ž, *mn.* 2. -ší (představená kláštera)

abba [-bb-/b-] *m neskl.* (aram. „otec“; v raném vých. křesťanském mnišství oslovení titul poustevníka *n. mnicha*): život abba Pachomia; **Abba** (oslovení Boha): Abba, Otče!

abluce ž (omývání bohoslužebných nádob a rukou po slavení eucharistie)

abrahamita *m, mn. -é* (příslušník křesťansko-judaistické sekty ve východních Čechách v 18. stol., izraelita 2)

absoluce ž (rozhřešení)

Acta Apostolicae Sedis *s mn. neskl.* (lat. „Akta Apoštolského stolce“, úřední věstník papežského stolce); zkr. **AAS**; dř. **Acta Sanctae Sedis** („Akta Svatého stolce“); zkr. **ASS**

acta curiae [akta kúrijé] *lat. s pomn. neskl., i akta kurie*, akt kurie s pomn. (úřední věstník biskupství jako druh periodika): setkání bylo ohlášeno v aktech kurie; **Acta Curiae**: *Acta Curiae Archiepiscopalis Olomucensis (titul konkrétního věstníku)*

a. D., A. D. viz *anno Domini*

ad maiorem Dei gloriam [majorem/majjorem dejí gló-] (lat. „k větší slávě Boží“): pracovali ad maiorem Dei gloriam (bez nároku na odměnu); **Ad maiorem Dei gloriam** (jezuitské heslo); zkr. **A. M. D. G.**

adamita *m, mn. -é* (příslušník hutské sekty)

administrace ž (*správa*)

administrátor, -a *m* (prozatímní správce círk. úřadu): byl jmenován administrátorem farnosti Lhoty

administratura [-úra/-ura] ž (*úřad a sídlo administrátora*)

Adonaj [-do/dó-], -e *m* (z hebr. ádón „pán“; jedno z Božích jmen)

adopcianismus *m* (heterodoxní učení, podle kterého Bůh Ježíš za syna adoptoval)

adorant viz *orant*

advent *m* (období přípravy na Vánoce); **adventní příd.**: adventní věnec, 3. i třetí neděle adventní

aer [aer], -u *m* (ve vých. křesťanství velká pokrývka kladená na diskos i kalich s eucharistickými dary; srov. pokrov, pokrovec, vozduch)

agada, -y ž (žid. vyprávěcí pasáže v Talmudu); jiné je Hagada

agapé ž, jedn. *neskl., mn. neskl.* i agapy, agap (1. nz. křesťanská láska; 2. hostina lásky, pohostění): uspořádáme malou agapé, po mši míváme agapy/agapé

agenda, -y ž (lat. „co se má dělat“: 1. souhrn prací souvisejících s výkonem funkce n. úřadu: agenda světicího biskupa; 2. hist. mše nebo jiný obřad; 3. předpis k provádění obřadu, rituale: agenda pro ředitele kůru; 4. protest. bohoslužebná příručka)

aggiornamento [adžo-], -a *s* („zdnešnění“, aktualizace poslání církve po 2. vatikánském koncilu)

Agnus (Dei) *s neskl.* (lat. „Beránku/Beránek Boží“; 1. část mše; 2. i agnus Dei medailonek s voskovým reliéfem, obvykle se zobrazením beránka, který symbolizuje Krista)

agnusek, -ska/-sku *m než.* (ražená medailinka se zobrazením beránka, který symbolizuje Krista, popř. s jiným sakrálním motivem); **agnustek** lidově

aión, -u m než. (u gnostiků dějinné období) i -a m živ. (u gnostiků bytost); dř. též **eon**

ajatolláh, řidč. **ájatolláh**, -a m (vysoký šíitský duchovní)

akcidens, -ntu s, mn. -ntia [-ncia] s i -ncie ž, 2. -ii, 7. -ntii s i -nciemi ž (řidč. **akcident**)

akcident, -u m, mn. -ty (filoz. případek); **akcidentální příd.**

akolyta m, mn. -é (dř. jedno z nižších svěcení, dnes jedna ze služeb; pomáhá s podáváním eucharistie); **akolytka** ž: byla mimořádně pověřena službou akolytky

akolytáť, -u m (služba akolyty)

akta kurie viz *acta curiae*

aktualistický příd.: aktualistická etika (*soustředující se na jednotlivé etické akty*)

al(l)iluja (v prostředí vých. křesťanství aleluja); srov. hal(l)eluja(h)

aleluja (z hebr. „*chvalte Boha*“; jásavé zvolání v žalmech, modlitbách, též jako součást liturgie); **Alleluia**

neskl. (z hebr. *prostřednictvím lat.*; krátký zpěv před evangeliem při mši); srov. al(l)iluja, hal(l)eluja(h); přen. expr. do alelujá (příliš dluho)

alfa ž a omega i ómega ž (symbol Krista jako počátku a konce, srov. Zj 1,8)

Alláh, -a m (v islámu a u arab. křesťanů: *Bůh*)

almuce ž (krátký kožešinový pláštík kanovníků a chrámových zpěváků) i **almucium**, -ia s

alumnát m, než. (hist. a reg. druh ubytovacího školského zařízení s ubytováním)

alumnus, -na m, mn. -il-ové (chovanec v alumnátu)

ambon [-o/ó-], -u m i **ambona** [-o/ó-], -y ž (1. v záp. křesťanství místo s pultíkem ke čtení bibl. textů, přimluv, k pronášení kázání aj., obvy. na episkopální straně; 2. pouze ambon: ve vých. křesťanství místo pro pronesení kázání, výběžek soleje uprostřed před carskými dveřmi)

ambroziánský příd. (podle sv. Ambrože): ambroziánská liturgie

A. M. D. G. viz ad maiorem Dei gloriam

amen [a-] (z hebr. *dotvrzovacího výrazu „skutečně, ano, tak se stane“ apod.*; závěr modliteb); přen. expr. je s ním ámen (konec)

amikt, -u m (humérál, řidč.)

amma ž neskl. (aram. „matka“; v raném vých. křesťanském mnišství oslovení/titul poustevnice n. mnišky): amma Synklétiké

anabaptista m, mn. -é (příslušník reformační sekty novokřtenců)

anafora ž (část eucharistické modlitby k přípravě obětních darů)

anachoreta i **anachóréta**, -y m, mn. -i (poustevník ve vých. křesťanském mnišství); **anachoretský příd.**

analoj, -e m (ve slovan. vých. křesťanství přenosný pultík pro evangeliář n. ikonu příslušného svátku)

anamnéze, -e ž (připomínka večeře Páně v eucharistické modlitbě); jiné je anamnéza, -y lék.

anatéma, -matu s (vyobcování); **anathema** (z řec., jako citátový výrok „*bud vyobcován/proklet“ apod.*“)

anděl, -a m, 5. -il-ové, mn. 1. -él-ové, 4. -y, 6. -ech-ich, 7. -y; anděl strážný; **Anděl**: Anděl Páně (modlitba); svátek/kostel Andělů strážných; **andělský příd.**: Andělské pozdravení (Zdrávas Maria) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

angelologie ž (nauka o andělích)

anno Domini [-nó -ný] (lat. „léta Páně“); zkr. **a. D.**, na začátku věty, textu, nápisu **A. D.**

antependium i **antipendium**, -ia s (oltářní textilie)

anthem [antem/ænθem], -u m (v anglickém a anglikánském prostředí; „*antiphymnus*“: 1. hist. antifona; 2. vícehlasá skladba, většinou k liturgickému užití)

antidor, -u m (ve slovan. vých. křesťanství neproměněné části prosfor rozdávané po skončení eucharistické bohoslužby jako forma požehnání)

antifonář, -e m. než. (soubor antifon)

Antikrist, -a m, mn. -ové (protipól Krista); přen. **antikrist** (odpürce křesťanství, zlý člověk)

antimins, -u m (ve slovan. vých. křesťanství šátek se všitými ostatky a s vyobrazením Kristova pohřbu; je položen na prestolu a slouží se na něm eucharistie)

Antipascha, -y ž (ve vých. křesťanství první neděle po Vzkříšení)

antitrinitář m, mn. -i (odpürce nauky o Trojici; srov. arián 2)

antroposofie ž (nikoli křesťanský, mystický, esoterický výklad podstaty člověka, světa a nadmyslových světů)

apokalypsa ž, mn. 2. -lyps (1. bibl. liter. druh ličící katastrofické vyústění dějin; 2. přen. konec světa, katastrofa); **Apokalypsa** (nz. kniha Zjevení); **apokalyptický** přid.

apokatastáze i **apokatastaze** ž (nauka o obnovení jednoty světa a lidstva s Bohem na konci věků)

apokryf m (1. u katol. starozákonného spis nezařazený do kánonu Bible, u protest. pseudepigraf; 2. sta-

rozákonní spis přijatý do kánonu Bible později a protestanty posléze vyřazený; u katol. se užívá výraz deuterokanonická kniha, u protest. nekanonická kniha; 3. novozákonní spis nezařazený do kánonu Bible; 4. přen.: liter. útvar přinášející jiné než obecně uznávané pojed událostí/osob); **apokryfní** přid.

apologeta, -y m, mn. -il-ové (1. obhájce, zvl. obráncí víry; 2. církevní autor z raného, tzv. apologetického období patristiky)

apologetický přid. k apologetika, apologeta

apologetika ž

apostata, -y m, mn. -té/-ti (odpadlík)

apostaze ž (odpadlictví)

apoštol m, 5. -e, mn. 1. -ové, 6. -ech (1. jeden z dvanácti učedníků Kristových; 2. věrozvěst; 3. obv. jen jedn.: apoštolař); **Apoštol** (sv. Pavel); **apoštolský** přid.; **Apoštolský stolec** (úřad a sídlo papeže)

apoštolař m než. (soubor nz. spisů bez evangelii)

apoštolát m (šíření víry): laický apoštolát; **apoštolátní** přid.: využít svých apoštolačních možností

apsida ž

arcidiecéze ž: arcidiecéze pražská; srov. diecéze; **arcidiecézní** přid.

archa ž (lat. „krabice, schrána“; 1. Noemova loď záchrany při potopě světa; 2. schrána na posvátné předměty, svatostánek; archa úmluvy)

archanděl (tvary viz anděl)

archijerej, -e m (ve slovan. vých. křesťanství biskup); **archijerejský** přid.: archijerejská liturgie (sloužená archijerejem)

archimandrita, -y m (ve vých. křesťanství vyšší mnišský představený)

arián m, mn. -i (1. ve starověku: stoupenc Areiova učení; 2. v době reformace: antitrinitář)

arianismus m i **ariánství** s (k arián 1 i 2)

armagedon, -onu m (konečná zkáza; srov. Harmagedon)

armarium [-má-], -ia s (skříň na liturg. předměty v sakristii)

arský přid.: farář arský (1. označení sv. Jana Maria Vianneye, faráře v Ars-sur-Formans; 2. přen. označení prostomyslného duchovního apod.)

asketa m, mn. -ti/-tové; **asketka** ž

asketický přid. k asketa, askeze, asketika

asketika ž (dř. část teologie duchovního života)

askeze ž

Asperges me [-gés mé] (lat. „Pokropiš mě, Pokrop mě“) i **Asperges** [-gés/ges] (1. citát Ž 51,9 recitovaný/zpívaný při kropení; 2. přen.: obřad kropení: při Asperges procházel kněz kostelem)

aspergil, -u m (kropáč na svěcenou vodu)

aspersorium i **asperzorium** [-zo/zó-], -ia s (aspergil)

ASS viz Acta Apostolicae Sedis

Assumpta, -y ž (lat. „Přijatá, *Na-nebevzatá*“; atribut P. Marie)

asterik, -u m viz hvězdice

ateismus m

ateista m, mn. -té / hovor. -ti; **ateistka** ž

ateistický příd. k ateismus, ateista

auditor [-dy-] m (soudní úředník)

augustiniánský příd. (vztahující se 1. k řádu augustiniánů: augustiniánský mnich; 2. ke sv. Augustinovi, lépe augustinovský: augustinianský typ teologa)

austrokatolicismus m (sepětí katolictví s politickou světskou mocí za habsburské monarchie v Rakousku)

autokefalie ž, řidč. **autokefalita** ž (ve vých. křesťanství samostatnost místní církve): česká pravoslavná církev získala autokefaliu

autokefální příd. (ve vých. křesťanství): autokefální církev (samostatná)

auxiliář m (pomocný biskup)

Ave (Maria) s neskl. (lat. „*Bud' zdráva*“; incipitní název modlitby Zdrávas Maria): s Gounodovým Ave Maria; **ave**: pomodlil se pětkrát ave (srov. zdrávas)

Avesta ž (perská sbírka posvátných knih připisovaná Zarathuštrovi)

B. viz bratr

bailiva ž i **balej** ž (u někt. rytířských řádů územní jednotka n. druh konventu)

baldachýn, -u m

balej viz bailiva

baptista m, mn. -té; **baptický** příd.

baptisterium [-é/e-], -ia s (křestní prostor n. křtitelnice)

bar **micva** m neskl. (hebr. „syn přikázání“; v židovství chlapec, který dosáhl věku plné náb. odpovědnosti); obv. ž neskl. (obřad přijetí chlapce mezi náb. plně odpovědné muže): Jiří měl před týdnem krásnou bar micvu

basileia [-si-], -eie ž (řec. „království“, tj. Boží království)

basiliánský [-zi/si-] příd. (vztahující se 1. k řádu basiliánů, 2. ke sv. Basileovi, lépe basileiovský: basiliánská idea vzdělanosti)

bat **micva** ž neskl. (hebr. „dcera přikázání“; 1. v židovství: dívka, která dosáhla věku plné náb. odpovědnosti; 2. obřad přijetí dívky mezi náb. plně odpovědné ženy): Julie má za týden bat micva

bazilika ž (1. typ chrámové stavby; 2. titul významného kostela); **bazilikální** příd.: chrám bazilikálního typu

beatifikace ž (prohlášení za blahoslaveného; srov. kanonizace)

beghard m, pl. -i (1. člen středověkého polořeholního společenství; 2. příslušník středověké sekty, srov. pikart)

bekyně ž, mn. 2. -yň/-yní (členka společenství beghardů)

Belzebub, řidč. **Belzebul**, -a m (z hebr. *baal-zebub* „pán much“; vládce zlých duchů, původně po-

směšné označení); přen. **belzebub** (zloduch)

Benedictus s neskl. (lat. „Požehnaný“; část mše)

benedikce [-dy-] ž (žehnání, požehnání, svěcení): biskupská benedikce (požehnání udělené biskupem), opatská benedikce (liturgické ustavení opata), benedikce domácí kaple (vysvěcení)

benedikcionál, -u m (liturg. kniha žehnání)

benedikovat ned./dok. (žehnat, provádět benedikci)

benediktinský příd. (vztahující se 1. k řádu benediktinů, 2. ke sv. Benediktovi, lépe benediktovský)

beneficium, -ia s (dř. důchod spojený s úřadem, obročí)

beránek, -a m (1. oběť: obětní beránek; Kristus byl beránek Boží; 2. ve slovan. vých. křesťanství i část prosfory určená pro eucharistické proměnění); **Beránek** (pojmenování Krista): hle, Beránek Boží

bezkonfesní příd.: bezkonfesní křesťanství (*nespojující se s žádnou z církví, z konfesí, z denominací apod.*)

Bible ž (*v judaismu a křesťanství soubor kanonizovaných knih, Písmo svaté*): našel v Bibli životní kompas, na nočním stolku leží Bible, německý text Bible; **bible** (*při druhovém pojetí, obv. s přívlastkem*): hebrejská bible, řecká bible; v 16. století vyšlo několik biblí; Bible kralická i Kralická bible, Jeruzalémská bible (*názvy edic*); *přen.* **bible** (*objemná kniha nebo fundamentální text*): bible komunismu; **biblický** příd.

biblicismus m (*směr v evangeličtví založený na doslovném chápání biblického textu*)

biblismus m (*jaz. prvek nebo motiv mající původ v biblickém okruhu*)

biblista m, mn. -é (*odborník v bibliistice*)

bibliotika ž (*teol. obor zkoumající Písmo*)

bigamie: simultánní bigamie (*dvojí, souběžný manželský závazek*,

obv. vzniklý uzavřením dalšího manželství za trvání předchozího svazku); srov. polygamie

bigotní příd. (*přepjatě zbožný, pobožnůstkářský*)

bigotnost ž (*přepjatá zbožnost, pobožnůstkářství*)

bilokace ž (*mimořádný jev současné přítomnosti téže osoby na dvou místech*)

bima ž (*pódium v centru synagogy se čtecím pultem*)

binace ž (*celebrování dvou mší jedním knězem v jednom dni; srov. trinace, kvadrinace*)

biret, -u m (*kněžská pokryvka hlavy*)

biritualismus m (*uplatňování dvojího ritu*)

biritualista m, mn. -é (*kněz sloužící ve dvojím ritu*)

birituální příd. (*sloužící ve dvojím ritu*): birituální kostel/kněz

biřmování s (*svátost udílená po křtěnému pro utvrzení ve víře*

jako znamení křesťanské dospělosti)

biřmovat ned./dok. (*udílet/udělit svátost biřmování*)

biskup, -a m; **biskupka** ž: biskupka ČCH

blahodař, -ti ž (*ve slovan. vých. křesťanství Boží milost*)

blahořečení s (*beatifikace*)

blahořečit obv. dok. (*beatifikovat, prohlásit za blahoslaveného/blahoslavenou*): papež blahořečil dvě oběti komunismu

blasfemie ž (*rouhání*); **blasfemický** příd.: blasphemické náписy

bohabojný příd.

bohapustý příd.

Bohočlověk m (*Ježíš Kristus*)

Bohorodička ž i **Boží rodička** (*titul Panny Marie, podle řec. Theotokos*); *z důvodu náb. úcty nebo jako titul i* **Boží Rodička** i **Rodička Boží**: oroduj za nás, Rodičko Boží; *ve vých. křesťanství i Bohorodice* ž

bohorodičný příd. (*ve slovan. vých. křesťanství týkající se Bohorodice*): bohorodičné svátky

bohoslovec, -vce m, mn. -i (*1. student teologie; 2. řidč. teolog*)

bohosloví s (*řidč. teologie*)

bohudík i **Bohu dík**, **bohudíky** i **Bohu díky** i **díky Bohu** (*srov. Bůh*)

bohumilý příd. i **Bohu milý**

bohužel i **žel Bohu** i **Bohu buď žalováno**

bonz, -a i -e m, mn. 1. -ové, 7. -y (*buddhistický duchovní*)

Boží viz Bůh

božskost ž (*vlastnost Boha/bوها*)

božství s (*podstata Boha/bوها*)

božstvo s (*božská bytost, mocnost*)

br. viz bratr

bráhma, -anu s i **neskl.** (*hind. vesmírný božský princip*)

bráhman, -na m, mn. -i (*příslušník nejvyšší hind. kasty*)

bráhmanismus m (védské náboženství, předchůdce hinduismu)

bratr, -a m, mn. 1. bratří/bratří, 2. bratrů/bratří, 3. bratrům/bratřím, 4. bratry/bratří, 6. bratrech/bratřích, 7. bratry/bratřimi: moji bratři, čeští bratři, moravští bratři; bratr Dominik; zkr. **br.**, u protest. i B.: br. Lukáš i B. Lukáš; bratr kazatel (u protest. laický kazatel), zkr. br. k.; Bratr: náš božský Bratr (Ježíš)

breve s neskl., 7. jedn. i -em (papežská listina)

breviář m (liturgie hodin, denní modlitba církve); **breviárový příd.**: breviárové čtení

buddhismus m (učení Buddhovo)

buddhista m, mn. -é

buddhistický příd. k buddhismus, buddhista

Bůh, Boha m (*Hospodin*); Bohu díky viz bohudík; **bůh**, boha m, 3., 6. j. i -ovi, mn. bohové i bozi (obecně): bohové podsvětí, bozi na Olympu; **Boží příd.** (od Bůh, místo *Bohův): Boží láska, Boží hrob v Jeruzalémě; při oslabené nebo

žádné vazbě na Boha i boží: boží duha, boží muka za vsí (sakrální výtvarný objekt, obv. drobná stavba), uložili jsme eucharistii/Eucharistii do božího hrobu (v kostele), modla promluvila „hlasem božím“; i telátko je tvor boží/Boží, boží/Boží mlýny melou pomalu; i božský: tři božské osoby jsou Otec, Syn a Duch; božská a lidská přirozenost Kristova

bula ž (významná papežská listina)

burza ž (liturg. přenosná schránka na nádobku s konsekrovanými hostiemi)

bytnost ž (filoz. a teol.: esence)

Byzanc, -e ž (říše); **byzantský příd.**: byzantská liturgie

byzantinismus m (řidč. 1. byzantský ráz; obv. přen. 2. podlézavost vůči mocným)

cantigas [kantygas] ž mn. neskl. (portugalské a španělské lidové zpěvy, mj. na téma mariánská, o zázraku apod.)

cantus firmus [ka-], cantu firmu m než, jen jedn. (ve vícehlasu zá-

kladní, „pevný“ nápěv, k němuž jsou vytvořeny protihlasy a doprovod)

carnarium viz karner

cecilianismus m (v 19. a na poč. 20. stol. hnutí za obrodu církevní hudby); též ceciliánské hnutí, ceciliánská reforma

cela ž (v záp. mništví malá místnost obývaná řeholníkem); srov. kella

celebrace ž (celebrování, viz celebrovat)

celebrant m, mn. -i (kněz/biskup sloužící eucharistickou oběť)

celebrovat obv. ned. (sloužit eucharistickou oběť)

celibát, -u m, 6. -u; **celibátní příd.**

cellarium [-lá-] -ia s (spízírna, spízní sklep, obv. klášterní)

cenobita m, mn. -é (mnich žijící ve společenství); **cenobitní** i **cenobitský příd.**

cenobitství s (mništví zdůrazňující život ve společenství)

cenobium, -ia s (1. cenobitská mnišská komunita v záp. křesťanství; 2. typ klášterního komplexu); srov. koinobion

cenzura [-úral/-ura] ž (1. dozor nad tiskem; 2. kan. trest; 3. teol. kvalifikace výroku o víře nebo mravech)

ceremoniál m (1. souhrn pravidel pro konání obřadu; 2. kniha obřadů, lat. *ceremoniale*; 3. slavnostní obřad)

ceremoniale [-ále] s neskl. (kniha obřadů)

ceremoniář i **ceremonář** m (obřadník)

cerkev, -kve ž (ve slovan. vých. křesťanství kostel); zdobněle **cerkvička**, -y ž

ceroferář, -e m (dř. ministrant ne- soucí svíci)

cézaropapismus m (režim, ve kterém je světskému panovníkovi podřízena i církev)

ciborium [-ó/o-], -ia s (nádoba s víkem pro uchovávání proměněných hostií)

cingulum, -la s (*pruh látky n. šňůra k přepásání alby, kleriky apod.*)

cirkárie ž (*územní správní celek v premonstrátském řádu*)

církev ž; místní církev; partikulární církev; vztah státu a církve/církví; i *Církev v platnosti mystického těla Kristova* (i nekatolík může být údem Církve), *popř. k vyjádření emotivního vztahu; církevní příč.*

církevněprávní příč. k církevnímu právu

církevněslovanský příč. k církevní slovanština

clunyjský [klynyj-] *příč.*: clunyjské reformy (*iniciované klášterem v Cluny*)

commune [komúnē] s *neskl.* (*lat.; liturg.* tzv. společný text, tj. k více přiležitostem; *op. proprium*)

Communio viz komunio

Confiteor [k-] s *neskl.* (*lat. „Vyznávám se“; liturg. text úkonu kajícnosti*)

conquista, conquistador viz konkvista, konkivistador

Credo viz Krédo

ctnost ž

cyrilice ž (*druh slovanského písma*)

cyrilometodějský příč.

čas, -u m (*ve slovan. vých. křesťanství obdoba záp. hory*)

časoslov, -u m (*ve slovan. vých. křesťanství bohoslužebná kniha se zpěvy, obdoba záp. liturgie hodin*)

čaša, -i ž, 3., 6. -e, 4. -u, 7. -ou; i 2. -e, 3., 6. -i (*ve slovan. vých. křesťanství bohoslužebný kalich*)

čtec, čtece m (*ve vých. křesťanství nižší svěcení; též pěvec, kantor, žalmista*)

čtveroevangelium s (*soubor čtyř evangelií, tetraevangelium*)

čtvrttek, -tka/-tku m: Zelený čtvrttek

D. viz dom, don

dábel m

dalajlama [-láma/lama], -y m, 3., 6. -ovi (*nejvyšší představitel lamaismu*); Jeho Svatost dalajlama

dalmatika ž (*liturg. oděv jáhna*)

dar m: svaté dary (ve vých. křesťanství *eucharistie*)

darochranitelnice, -e ž (*ve slovan. vých. křesťanství schránka na prestolu k uchovávání eucharistie pro nemocné, obdoba záp. svatozátku*)

daronosnice, -e ž (*ve slovan. vých. křesťanství schránka na donášení eucharistie nemocným*)

decénium s (*desetiletí*)

dedikace ž (1. *věnování*: dedikace knihy; 2. *zasvěcení*: dedikace kostela)

dedivinizace ž (*odbožštění; srov. sekularizace, desakralizace*)

defensor m (*lat. „obránce/obhájce“*): defensor fidei [défenzor fidéjí], -ra -ei (*obránce víry*); defensor vinculi [vinkulí], -ra -li (v kan. právu *obhájce platnosti manželského svazku*)

defenzor m živ. (v Čechách 16.–17. stol. volený obránce náboženských českých nekatolických stavů)

dechristianizace ž (*odekřesťánšťování, odkřesťanštění*); **dechristianizační příč.**

dechristianizovat ned./dok.

deismus m (*víra v Boha nezasahujícího do dění světa*); jiné je teismus

Dekalog m (*Desatero*)

děkan m (1. círk. hodnostář stojící v čele územního celku n. kolegia duchovních, popř. čestný titul; 2. akademický hodnostář stojící v čele fakulty)

děkanát m: děkanát fakulty

děkanství s (1. církevní obvod; 2. úřad děkana i a jeho sídlo)

dekretál, -u m i **dekretále** s *neskl.*, 7. -em (*rozhodnutí papeže v právní otázce, zvl. ve věci kanonizace*)

dělník m: sv. Josefa Dělníka (označení svátku)

démon, -a m, mn. -i (*duch, obv. zlý*)

démonologie ž (*v teol. a etnologii nauka o démonech*)

denominace ž (společenství křesťanů chápané jako samostatná církev, zvl. v protestantismu)

Deo gratias [deó grácijs] (lat. „Bohu díky“; odpověď, obv. při ukončování obřadu)

dependance i dependence ž (pobočka klášterní fundace)

deponovat obv. dok. (liturg. uložit svátostné způsoby)

depositum fidei [dépozitum fidéji], -ta -ei s (lat. „poklad víry“)

depozice ž (kan. trest sesazení)

derviš, -e m, mn. -ové/-i (příslušník isl. náb. bratrstva)

desakralizace ž (odsvěcení, zbaňení posvátnosti; srov. dedivinizace, sekularizace)

Desatero s (mojžíšské); **desatero** s (přen. soubor pravidel)

deuterokanonický příd.: deuterokanonické spisy (starozákonné knihy přijaté do kánonu 4 později; u protest. se užívá výraz apokryfní); srov. protokanonický

deuteronomista, -y m, mn. -é (biblický autor patřící k liter. a teol. škole, v níž vznikla kniha *Deuteronomium* a některé další)

Devítník, -u m (hist. devátá neděle před Velikonocemi, začátek předpostí)

devacionálie ž, obv. pomn. (předměty související s náb. kultem, popř. věnované jako dík za zázračné uzdravení apod.): před poutním kostelem se prodávají devacionálie; na zdi jsou zavěšeny četné devacionálie

devotio moderna [dévócijs] nesk. ž (lat. „moderní zbožnost“; hnutí duchovní obnovy ve 14. stol.)

devotní (přehnaně oddaný; přehnaně zbožný)

diákon i diakon [-a/á-] m (církevní služebník, hodnosti nižší než kněz; jáhen); **diakonka** ž (1. jáhenka; 2. u protest. i obdoba řádové sestry)

diakonát m (1. jáhenský stupeň svěcení; 2. jáhenský stav)

diakonie ž (1. služba potřebným jako křesťanská povinnost; 2. u protest. charitativní instituce)

dianetika ž (u scientologů metoda zvyšování duchovního potenciálu jedince); srov. scientologie

diaspora ž (rozptýlené společenství); **diasporní příd.**: diasporní židovstvo (žijící v diaspoře)

diecezán m (příslušník diecéze); **diecezánka** ž

diecéze ž: plzeňská diecéze; **diecézní příd.**

Dies irae [dyjés íré] (lat. „Den hněvu“; sekvence líčící poslední soud, zvl. dř. součást mši za zemřelé)

dikasterium [-e/é-], -ia s (1. soud; 2. označení nejvyšších složek Apoštolského stolce, např. tribunálů, kongregací; římská dikasteria)

díkůčinění s

díkůvzdání s

díky: díky Bohu viz bohudík

dikyrij [dy-], -e m (ve slovan. vých. křesťanství svícen se dvěma svíci)

diptych m (dvoudílný artefakt, mj. oltář nebo tabulový obraz; srov. triptych, polyptych)

direktář, -e m. než. (1. směrnice k liturgickému kalendáři pro určitý rok; 2. jiné směrnice: ekumenický direktář)

direktorium [-tó/to-], -ia s (1. direktář 2; 2. řídící kolegium)

disciplína ž; **disciplinární příd.**

diskos, -su m (ve vých. křesťanství plochá kulatá miska s podstavcem, obdoba záp. patény)

dispenz i dispenze ž (prominutí, svolení k výjimce z pravidel)

dispenzační příd.: obdržel dispenzační fakultu (dostal zmocnění udělit dispenz)

dispenzátor m, mn. -ři (správce v rámci komunity)

dispenzovat obv. dok. (uvolnit/uvolňovat ze závazku): dispenzovat od celibátu

dítě s: když byl Ježíš dítětem;
Dítě: Dítě Ježíš, sv. Terezie od Dítěte Ježíše

divinace [dy-] ž (věštění)

divinizace [dy-] ž (zbožšťování, posvěcování): divinizace světa u T. de Chardina

divotvorce i divotvůrce (člověk konající zázraky; srov. thaumaturg); **Divotvorce/Divotvůrce** (přidomek světce; srov. Thaumatúrgos): sv. Řehoř Divotvorce

dobro, -a s (1. pozitivní princip: boj dobra se zlem; 2. zosobnění pozitivního principu: Bůh jako nekonečné Dobro; 3. i mn. dobra konkretizace pozitivního principu: etická dobra, ztráta hmotných dober)

dogma, -atu s (článek víry)

dogmatický příd. k dogma, dogmatik, dogmatika

dogmatik, -a m živ. (1. odborník v dogmatice; 2. přen. člověk nekriticky lpějící na osvojených poučkách)

dogmatik, -u m. než. (ve vých. křesťanství liturg. mariánský hymnus s věroučným motivem Božího vtělení)

dogmatika ž (věrouka)

doketismus [-ke/ké-] m (heterodoxní nauka o Kristově lidství)

doketista m, mn. -é (přívrženec doketismu)

DOM i D. O. M. (zkr. za lat. *Deo Optimo Maximo „Bohu Předobremu a Nejvyššímu“; dedikační nápis užívaný od renesance*)

dom, -a m (portugalský titul), jako titul kněze: dom Manuel, zkr. D.

dóm, -u m (velký významný kostel): svatovítský dóm

domicil, -u m i domicilium, -ia s (trvalé bydliště, i ve smyslu círk. práva)

Don Bosco, Dona Boska/Bosca m (ustálené, za Giovanni Bosco; zakladatel řehole salesiánů)

don, -a m (it. a španělský titul), jako titul kněze: don Giuseppe, zkr. D.; k psaní Don srov. Don Bosco

donát m hist. (člen konventu, který svému domu daroval všechn majetek a byl tam plně zaopatřen)

donatismus m (heterodoxní směr ze 4.–7. stol.; podle biskupa Donata)

donatista m, mn. -é (stoupenec donatismu)

donátor m (dárce)

dormitář, -e m i dormitorium [-tó/to-], -ia s (společná ložnice v klášteře)

doxologie ž (1. chvála Boha a hlášení Boží slávy; 2. ustálený text oslavující Trojici); **doxologický příd.**: doxologické zaměření každodenního života (k oslavě Boha)

doyen [doajen], -a m (1. mluvčí diplomatického sboru, často papežský nuncius; 2. služebně nejstarší člen)

duch, -a m, 4. ducha (bytost) i duch (abstraktní pojem); 5. -u, mn. 6. -sich, hovor. -áč: Bůh je duch; duch Hospodinův/Boží (síla, moc apod.); zlý duch (bytost); duch zla (abstraktní pojem): vnesl do farnosti nového ducha i nový duch; **Duch**: Duch Boží, Boží Duch (jedna z osob v Trojici); Duch svatý, svatý Duch (tradiční způsob

psaní) i Duch Svatý (s důrazem na teologickou jedinečnost skutečnosti a na pevnost slovního spojení) i Svatý Duch; též Duch zla (satan)

duchovní příd.: duchovní život, duchovní četba

duchovní, -ího m: setkání duchovních napříč církvemi; **duchovní, -í ž**: při obřadu promluvila husitská duchovní

duchový příd.: hmotná a duchovní složka člověka

dulie [-u/ú-] ž (uctívání Boha skrze úctu vzdávanou andělům a svatým); srov. hyperdulie, latrie

dušičky ž pomn. (duše zemřelých); **Dušičky** ž pomn. (památku všech věrných zemřelých, 2. listopadu): na Dušičky

dveře ž pomn.: svaté dveře, královské dveře, carské dveře i carská vrata (ve vých. křesťanství prostřední dveře v ikonostasu)

dvojsvičník m viz díkyrij

dyofyzitismus m (teol. nauka o božské i lidské přirozenosti u Krista);

srov. monofyzitismus; **dyofyzit-ský příd.**: dyofyzitské církve

džihád, -u m (isl. úsilí: mravní, často válečné)

džin, -a m (isl. duch, zlý nebo dobrý)

džinismus m (jedno z indických náboženství)

ecce homo [ekce homó] (lat. „hle, člověk!“; 1. slova Pilátova J 19,5; 2. s neskl. zobrazení Krista po břichování) – **Pozn.** K velkým písmennům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

Eden m (bibl. krajina, rajská zahrada); přen. **eden** m (ráj)

edikt m (výnos, vyhláška): edikt milánský

edikula ž („chrámek“, zdobný architekt. útvar): oltář/portál má podobu edikuly

effatha neohebné (aram., prostřednictvím řec. nz. textu Mk 7,34; „otevři se“)

ekleziální příd. (církevní)

ekleziogenní příd. (vzniklý v církevním prostředí): psych. ekleziogenní neuróza

ekleziologie ž (teol. nauka o církvi)

ekonomie ž: ekonomie spásy (Boží řád uskutečňování spásy)

ekoteologie ž (zvl. v indickém křesťanství: teologie vycházející z teze, že Duch produševněje všechno stvoření a člověk je jednou součástí stvoření)

ektenie ž (ve vých. křesťanství krátká liturg. prosba)

ekumena ž (společenství křesťanů různých církví na principu vědomí základní jednoty)

ekumenický příd. k ekumena, ekumenismus

ekumenismus m (úsilí o sjednocení křesťanů)

elemosynarium [-si/zi-, -ná-], -ia s (klášterní místnost pro udílení almužny)

elohista m (předpokládaný autor některých partií Pentateuchu; srov.

jahvista); **elohistický příd.**: elohistický pramen

Em. viz Eminence

Eminence ž (titul kardinála): Je-ho/Vaše Eminence; zkr. Em.

empora [-o/ó-] ž (chrámová galerie, kruchta, tribuna)

encyklika ž (okružní list, nejčastěji papežský)

eón viz aión

eparcha m, mn. -chové (biskup ve vých. křesťanství)

eparchie ž (biskupství ve vých. křesťanství); **eparchiální příd.**: eparchiální rada

epifanie (zjevení Boží, Kristovo); **Epifanie**, -ie ž (slavnost Zjevení Páně)

epikléze ž (vzývání Ducha svatého v eucharistické modlitbě)

episkop, -a m (biskup, zvl. ve vých. křesťanství)

episkopalismus m (směr prosazující moc biskupů; srov. papalismus, galikanismus)

episkopální příd. (biskupský): episkopální církev (část anglikánské církve založená na biskupské hierarchii)

episkopát, -u m (1. biskupský stupeň svěcení; 2. biskupský stav a úřad; 3. sbor biskupů)

epištola ž (1. apoštolský list; 2. čtení z něho); **epištolní příd.**: epištolní strana presbytáře (z pohledu věřících pravá); srov. evangeliní

epištolář m (soubor apoštolských listů n. epištolních perikop)

epitimie [-ty-], -ie ž (ve vých. křesťanství pokání ukládané kajícníkům při zpovědi)

epitrachil, -u m (ve slov. vých. křesťanství obdoba záp. kněžské štoly)

eremita, -y m, mn. -é (poustevník); **eremitský příd.**

eremitismus m (poustevnictví)

esejec, -jce m, mn. -jci i esén, -a m, mn. -i (příslušník židovské náboženské skupiny kolem přelomu letopočtu)

esence ž (filoz. a teol. bytnost)

eschatologie [escha-] ž (nauka o posledních věcech člověka a světa); **eschatologický příd.**

esoterický [eso/ezo-] i **esoterní příd.** (přístupný jen zasvěcencům, tajný; op. exoterický)

esoterika [eso/ezo-] ž (obor esoterických nauk)

etika ž; **etický příd.**

étos, -su m (mravní základ)

eucharistie ž (jedna ze svátostí); s důrazem na Kristovu přítomnost i **Eucharistie**; **eucharistický příd.**: eucharistická slavnost (mše svatá)

euchologion i **euchologium, -ia** s (v byzantském křesťanství bohoslužebná kniha zahrnující zhruba to, co záp. misál, pontifikál a rituál)

eutanazie [-ná/na-] ž

evangeliár m (kniha evangelijí)

evangelijní i **evangelní** příd.: evangel(ij)ní strana presbytáře (z pohledu věřících levá; srov. epistol-

ní), evangelní chudoba, evangelijní text

evangelík m (příslušník jednoho z hlavních protestantských směrů); **evangelička** ž; **evangelický příd.**: všechny evangelické církve

evangelikál m (přívrženec evangelikalismu); **evangelikální příd.**: všechny evangelikální denominace
evangelikalismus m (spirituální směr v protestantismu)

evangelista m (autor evangelia); **Evangelista** (součást jména): Jan Evangelista

evangelistář m (soubor perikop z evangelií na neděle a svátky)

evangelium s (1. radostná zvěst o spásě: evangelium Kristovo; 2. literární žánr, i jako součást názvu: čtyři evangelia, apokryfní Tomášovo evangelium, Evangelium podle Jana; 3. čtení z evangelia při liturgii; 4. přen. autorita: ona je jeho evangelium)

evangelizace ž (šíření evangelia)

ex cathedra [ex katedrá/katedrá] lat. (závazné vyhlášení dogmatu papežem)

exagoreusis [eksagoreusis/egzагoreuzis] ž neskl. (řec.; ve vých. spirituální teol.: sdělení myšlenek a stavu svědomí při zpovědi představenému)

exarcha m, mn. -ové (ve vých. křesťanství biskup)

exarchát, -u m (ve vých. křesťanství úřad a správní obvod exarchy)

Exc. viz Excelence

Excelence ž (titul biskupa): Je-ho/Vaše Excelence; zkr. **Exc.**

excurrendo [exkurendó] přísl. lat. (správa neobsazené farnosti odjinud): správa farnosti excurrendo; srov. exkurendo

exegeta m, mn. -él-i (1. kdo se věnuje exezezi; 2. obecně: vykladač)

exegetika ž (podobor biblistiky)

exegeze ž (1. výklad textu, obv. biblického; 2. exegetika)

exempce ž (vynětí z pravomoci určité církevní vrchnosti); přid. **exemptní**: exemptní řehole (nepodřízená biskupovi)

exhorta ž (druh promluvy při bohoslužbě)

exhortace ž (druh papežského listu)

exkardinace ž (ztráta inkardinace)

exkardinovat obv. dok.: byl exkardinován

exkomunikace ž (druh círk. trestu)

exkomunikovat obv. dok. (1. provést exkomunikaci; 2. obecně: vyloučit ze společenství)

exkurendo, -a s hovor.: dostal další čtyři exkurenda; srov. excurrendo

Exodus, -du m (Druhá kniha Mojžíšova); přen. **exodus** m (hromadný odchod)

exorcismus m (vymítání dábla)

exorcista m, mn. -é (1. vymítáč dábla; 2. dř. osoba s jedním z nižších svěcení)

exoterický příd. (obecně přístupný; op. esoterický)

exponovat *dok./ned.* (vystavit/vystavovat): exponovat Nejsvětější svátost

Exsultet [egzultet] *s nesk.* (*lat.* „*Ať zajásá*“; chvalozpěv k posvěcení paškálu)

extatický příd. k extáze, extatik

extatik, -a m (1. kdo uznává extázi jako významný zdroj a výraz duchovního života; 2. člověk náchyný k extázím)

extáze ž (stav vytržení)

fakulta ž (1. část univerzity; 2. zmocnení)

farář, -e m; **farárka** ž: evangelická farářka

farizej, -eje m, mn. -ejové i **farizeus**, -ea m, mn. -eové (příslušník náboženství v některé době); přen. **farizej** (pokrytec); **farizejský příd.**

fátimovský příd. k Fátimovi (arabská severoafrická a syrská dynastie v 10.–12. stol.); fátimovské umění

fatimský příd. k Fatima (místo zjevení P. Marie ve Španělsku 1917); fatimská tajemství

fatva i fatwa, -y ž (isl. právní výrok kvalifikované autority, často odsuzující)

felon, -u m (ve slovan. vých. křesťanství liturg. svrchní kněžské roucho bez rukávů)

feria i ferie [fér-], -ie ž (všední liturgický den): mše z ferie; **feriální** [fe-] příd.: feriální tonus (jednodušší, „všední“ nápěv)

fideismus [fidejizmus] m (1. světonázor založený na víře, op. racionalismus; 2. přesvědčení, že pravdy víry jsou uchopitelné jen citem; 3. spirituální hnutí 19. stol. hlásající fideismus 2)

fikh, -u m (isl. právní věda)

filioque [filiokvě] i **Filioque** s nesk. (lat. „*i Syna*“; výraz v západní verzi nicejsko-cařihradského vyznání, ve většině vých. křesťanských církví nepřijímaný)

filozof i filosof m; **Filosof** (sv. Konstantin Cyril)

filozofie i filosofie ž; **filozofický i filosofický příd.**

flagelant m, mn. -i (1. hist. člověk, který na znamení pokání sám sebe biciuje; 2. přen. sebetrapic)

fr., fra viz fráter

fraktoriump [-tó-/to-], -ia s (dř. zpěv doprovázející lámání chleba při mši)

frankista m, mn. -é (1. přívrženec žid. heretického hnutí z 18. stol., podle jeho zakladatele Jakoba Francka; 2. přívrženec fašistického režimu generála Franca ve 20. stol. ve Španělsku)

fráter, -tera m (řeholní bratr, často laik), zkr. **fr.**: fr. Jeroným; v románském prostředí **fra**: fra Angelico

fraternita, -y ž (společenství, bratrstvo)

fundamentalismus m (extrémní lpění na základech víry neuznávající teologické rozvíjení)

fundamentalista m, mn. -é (1. fundamentální teolog; 2. stoupenc fundamentalismu)

fundamentalistický příd. k fundamentalismus, fundamentalista

fundamentální příd.: fundamentální teologie (úvodní disciplína systematické teologie)

fundatista, -y m, mn. -é (žák církevní školy podporovaný z nadace, obvykle se závazkem zpívat na kůru)

funerální příd. (týkající se pohřívání): funerální plastika

galikán m (přívrženec galikanismu)

galikanismus m (autonomistický směr ve francouzském katolictví; srov. ultramontanismus)

galikánský příd. (1. vztahující se k oblasti Galie do Karla Velikého: galikánská liturgie; 2. vztahující se ke galikánům, galikanismus: galikánský separatismus)

galilejský příd.: **Galilejský příd./m** (Ježíš, obv. hanlivě); **galilejští příd./m**, obv. mn. (křesťané, obv. hanlivě)

gehenna, -y ž (žid. peklo)

Gemara, -y ž (žid. komentáře a diskuse k Mišné, část Talmudu)

gematrie ž (talmudický a kabalistický numerologický výklad textu)

generál *m* (vrchní představený některých řeholí)

generalát, *-u m* (úřad a sídlo generála)

Geneze, *-e ž i Genesis* *ž neskl.* (řec./lat. „vznik“; První kniha Mojžíšova); *přen.* **geneze** *ž* (vznik, proces vznikání)

geniza [-ný-], *-y ž* (místnost při synagoze k ukládání poškozených kultovních předmětů a textů)

georgiánský *přid.* (gruzínský): georgiánské křesťanství; jiné je gregoriánský

glagoláš, *-e m, mn. -i-/ové* (mnich n. kněz užívající hlaholské liturg. texty, glagolita): emauzští glagoláši

glagolice, **glagolský** *viz* hlaholice, hlaholský

glagolita, *-y m, mn. -é* (katolický kněz užívající hlaholské liturg. texty, glagoláš): glagolité v Dalmácii

Gloria [gló-] *s neskl.* (lat. „Sláva“; liturg. hymnus, část mešního textu a zhudebněné mše): přišel až po Gloria

gnosticismus *m* (náb.-filoz. proud vyznávající gnózi 2)

gnostik *m, mn. -ci-/kové* (stoupenc gnosticismu); **gnostický** *přid.*

gnóze, *-e ž* (1. filoz. poznání, řídč.; 2. zvl. v době helénismu a raného křesťanství: mystické poznání tajemství Boha a světa; 3. přen. gnosticismus); **gnostický** *přid.*

gnozeologie *ž* (filozofie poznání); **gnozeologický** *přid.*

goj [goj/gój], *-e m, mn. -ové* (žid. označení jinovérce, často hanl.); **gojka**, *-y ž; gojský* *přid.*

gospel [-pl/-pel], *-pelu [-plu/-pelu] m než.* (pův. kostelní píseň z amerického prostředí, blízká jazzu 20. let 20. stol.)

graduál, *-u m* (liturg. kniha mešních zpěvů); **graduální** *přid.:* dř. graduální žalmy (stupňové)

Graduale *s neskl.*, 7. i -em (lat.; dř. část mše)

gratia: gratia habitualis, sacramentalis, actualis [grácijs -ális;

sakra-, aktu-] ž neskl. (lat. „milost bytostná, svátostná, účinná“)

gregoriánský *přid.* (svatořehořský): gregoriánský chorál; jiné je georgiánský

guru *m neskl. i 2. guruia, 3., 6. guruovi, mn. 1. guruové, 2. guruů, 4., 7. guruji (v hinduismu a příbuzných hnutích duchovní vůdce, přijímaný jako nezpochybňovaná autorita a vzor); guruův* *přid.*

guruismus *m* (směr uznávající guruji)

hábit *m* (řeholní šat)

habitus, *-tu m* (založení, dispozice)

hadíth [-dýt] *i hadís* [-dýs], *-u m* (isl. 1. souhrn tradice; 2. jednotlivý tradovaný text)

hádždž [háč], *-e [hádže] m živ.* (hadži)

hadždž [hač/háč], *-e [hadže/hádže] m než. i ž nebo mž neskl.* (isl. pouť do Mekky)

hadži i hádží, *-ho m* (isl. titul toho, kdo vykonal pouť do Mekky)

Hagada, *-y ž* (žid. pesachový liturg. text); jiné je agada

hagiografie *ž* (svatopisectví, povátná legendistika)

hal(l)eluja(h) (v protest. prostředí aleluja)

halacha, *-y ž* (soubor žid. nábožných pouček a zásad)

hamartiologie [-tyjo-] *i hamartologie* *ž* (teol. nauka o hříchu)

Harmagedon, *-onu m* (podle nz. Zjevení sv. Jana místo, na kterém Bůh shromáždí síly zla a nadobro je potře)

haskala, *-y ž* (žid. osvícenství)

hebraismus *m* (jaz. prvek z hebrejskiny)

hebraista *m, mn. -té* (odborník v hebraistice); **hebraistka** *ž*

Hebrej *m, mn. -iové* *i Hebrejec* *m, mn. -jci* (příslušník starověkého národa); **hebrej** (řídč. žid)

hédonismus *i hedonismus* *m* (požitkářství)

helénista *m, mn. -é* (1. ve starověku: helénizovaný žid; 2. na sklonku antiky: nekřesťan, vyznavač pohan ského kultu a starořeckých tradic)

helvet, -a *m, mn. -í/-ové* (reformovaný evangelík, kalvinista); **helvetský příd.**

heretický příd. k heretik, hereze

heretik, -a *m, mn. -ci* (zastánce hereze)

hereze *ž* (bludná nauka, kacířství)

hereziarcha, -y *m* (arcikacíř; původce bludu *n.* vůdce heretického hnutí)

hereziologie *ž* (teol. obor zkoumající hereze)

hermeneutika, -y *ž* (umění nalézat smysl textu, mj. biblického)

hesych- viz hésych

hésychasmus [-sichaz-] *m* (byzantské asketicko-mystické hnutí)

hésychasta [-si-], -y *m, mn. -é* (1. stoupenec hésychasmu; 2. ve vých. křesťanském mništví: asketický poustevník)

hésychastický [-si-] *příd.* k hésychasmus, hésychasta

heterodoxie *ž* (*nepravověrnost, op. ortodoxie 1*); **heterodoxní příd.**

heuristika, -y *ž* (umění nalézat: 1. umění nalézat textové prameny a pracovat s nimi; 2. v kybernetice označení vyhledávacích procedur); **heuristický příd.**

hidžra, -y *ž* (Muhammadovo přesídlení z Mekky do Medíny, počátek isl. letopočtu)

hierarcha *m, mn. -chové* (nositel círk. hodnosti)

hierarchický příd. k hierarcha, hierarchie

hierarchie *ž*

hierofanie *ž* (posvátné vyjevování, kdo je Bůh, prostřednictvím kněze, teologa, proroka apod.; srov. teofanie)

hínajánový příd.: hínajánový buddhismus (starší proud buddhismu; srov. mahájánový)

hinduista, -y *m, mn. -é*

hlaholice *ž* (*druh staroslověnského písma*); **hlaholský příd.**; srov. glagol-

hlas, -u *m* (ve slovan. vých. křesťanství nálepě pro zpívané části liturgie)

Hod Boží i Boží hod vánoční, velikonoční, svatodušní (svátek)

hodegetika *ž* (pastorační metoda vedení na duchovní cestě)

hodégétria, -ie *ž* („ukazatelka cesty“; nejčastější typ ikony s P. Marií ukazující na dítě Ježíše jakožto na cestu) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

hodinky *ž pomn.* (denní modlitba církve, breviář)

hody, hody doprovody viz Provoda

holokaust, -u *m* (z řec., „celopal“; 1. druh kultické oběti; 2. obv. **holocaust** [-kaust]: genocida páchaná nacisty na Židech; srov. šoa)

homiletik *m, mn. -kové/-ci* (1. autor homilií; 2. odborník v homiletice)

homiletika *ž* (1. kazatelství; 2. nauka o kazatelství)

hosana

homiliář *m* (sbírka homilií)

homilie [-íl-] *ž* (výklad Písma formou kázání)

homoiúsián [-júsiján] *m, mn. -i* (stoupenec názoru, že Syn je vůči Otci homoiúsius, tj. podobné podstaty)

homoiúsius [-júsijos] *příd.* neskl. (řec. „podobné podstaty“); srov. homoiúsius

homoúsián [homo-úsiján] *m, mn. -i* (stoupenec názoru, že Syn je vůči Otci homoúsius, tj. stejné podstaty)

homoúsius [homo-úsijos] *příd.* neskl. (řec. „stejné podstaty“, soupodstatný): spor o „homoiúsius“ a „homoúsius“ (o vztah podstaty Syna a Otce)

hóra *ž* („hodinka“, část denní modlitby církve)

horizontála *ž* („vodorovný“, světský rozměr duchovního života; srov. vertikála): vertikála víry a horizontální poznání

hosana citosl. (pův. hebr. prosebné zvolání „zachraň/pomoz“, přehodnocené v provolání slávy)

Hospodin *m* (staročesky „Pán“ a „Hospodář“; označení Boha)

hostie *ž* (mešní chléb)

hrana *s pomn., řidč. hrany* *ž pomn., hrana, -y* *ž* (umíráček, pohřební vyzvánění); obv. ve spojení zvoní (mu) hrana

hrob *m*: Kristův hrob; kaple Božího hrobu

Hromnice *ž pomn.; hromniční příd.*

hrubá *ž* (staročesky „velká“; hlavní nedělní mše): sejdeme se na hrubé

hugenot [igenot], *-a m, mn. -i* (*hist. francouzský kalvinista*); **hugenotský** *příd.*

humérál, *-u m* (část liturg. oděvu)

husita *m, mn. -é, hovor. -i; husitský* *příd.*

husitství *s*

husovský *příd. k Hus:* husovská komise

hvězdice *ž* (ve vých. křesťanství kovové liturg. náčiní kladené na

diskos nad obětní chléb; srov. asterik)

hylemorfismus *m* (filoz. pojetí skutečnosti založené na protikladu hmoty a tvaru)

hymnus, -nu *m* (oslavný text): liturgický hymnus; jiné je (státní) hymna

hyperdulie *[-u/ú-] ž* (uctívání Boha skrze úctu vzdávanou P. Marie); srov. dulie, latrie

hypodiakon *[-dy-], -a m* (podjáhen 2)

hypostaze *ž* (filoz. a teol.: individuální konkrétní podstata); **hypostatický** *příd.:* hypostatická unie (sjednocení božské a lidské přirozenosti jedinou osobou vtěleného Slova)

chalifa, -y *m* (isl. sunnitský panovník)

chalífát, -u *m* (úřad chalify a stát jemu podřízený)

chalkedonský *příd.:* chalkedonský koncil (v Chalkedonu r. 451)

Chanuka i chanuka *ž* (žid. osmidení svátek světel); **chanukový** *příd.:* chanukový svícen

chaos, -su *m* (teol.: stav nepřítomnosti n. porušení Božího uspořádání ve světě; srov. kosmos)

charis *ž neskl.* (řec. „přízeň Boží, milost“)

charisma i charizma, -tu *s, mn. -ta* (1. mimořádný projev n. dar Duha svatého: charizma rozlišování duchů; 2. přen. dar pozitivního vyuzařování: osobní charizma); **charismatický i charismatický** *příd.:* hnutí charismatické obnovy; charismatický dirigent

charita *ž* (1. služba potřebným jako křesťanská povinnost: věnuje se charitě; 2. charitativní instituce: Česká katolická charita)

charitativní *příd. (k charita 1):* charitativní činnost

charitní *příd. (k charita 2):* charitní dům

charitologie *ž* (1. teol.: nauka o milosti; 2. teoretická nadstavba charitativní činnosti)

charizma viz **charisma**

chasid, -a m, mn. -ové (vyznavač *chasidismu*)

chasidismus *m* (mysticky laděné žid. hnutí)

chazan, -a m, mn. -i (funkce v žid. obci opravňující k vedení náboženského hnutí; kantor 2)

cherub, -a m, mn. -ové i cherubín, -a m, mn. -i (říada andělů); **cherubský i cherubínský** *příd.:* cherubínská píseň (ve vých. křesťanství liturg. píseň zpívaná při velkém vchodu)

chevra kadiša *[-dy-] ž neskl.* (aram. „svaté bratrstvo“; v žid. obcích kolegium zabezpečující péči o nemocné a zemřelé, pohřební bratrstvo); předpisy pro chevra kadiša

chiliasmus *m* (hnutí očekávající tisícileté Kristovo království na zemi, věčný mír aj.) i milenarismus; **chiliastický** *příd.*

chiliasta, -y m, mn. -é; chiliastický *příd.*

chirotonie *ž* (ve vých. křesťanství vkládání rukou při vyšším svěcení)

chor m (1. pěvecký sbor; 2. část kostela: kůr, popř. část presbytáře; 3. místo denních modliteb mnichů); **chorový příd.**: chorový zpěv

chorál m; **chorální příd.**

choralista m, mn. -é (člen chrámového sboru zpívajícího chorál)

chrám m: chrám sv. Vítta, Václava a Vojtěcha – **Pozn.** K názvům sakrálních objektů viz s. 109.

chrismón [-zm/sm-], -onu m (znamení Kristova jména vytvořené z písmen, např. z řec. chí-ró XP)

christianizace ž (pokřesťanštování, pokřesťanštění); **christianizační příd.**

christianizovat ned./dok.

christocentrický i **kristocentrický příd.**

christofanie ž. (*Kristovo zjevení*)

christologie ž (nauka o Kristu); **christologický příd.**

chrizma, -atu s (křížmo)

chýše: Svatá chýše (1. obydlí Svaté rodiny v Nazaretě, přenesené do Loreta; 2. drobná stavba v kostelním komplexu, napodobenina Svaté chýše v Loretu); srov. loreta

idolatrie i **idololatrie** [-lá/la-] ž (modlářství)

ignaciánský příd. (vztahující se ke sv. Ignáci, ignácovský): ignaciánské exercicie

igumen, -a m, mn. -i (ve vých. křesťanství představený kláštera); **igumenka** ž

IHS i **JHS** (zkr. s různými interpretacemi: 1. řec. IHC n. IHS, tj. Iésus „Ježíš“; 2. lat. Iesus Homini num Salvator „Ježíš, Spasitel lidstva“; 3. lat. In Hoc Signo, tj. in hoc signo vinces „v tomto znamení, totiž ve znamení kříže, zvítězíš“; 4. česky Ježíš, hříšníků spasitel)

ikona ž (ve vých. křesťanství posvátný obraz)

ikonodul [-du/dú-] m (ctitel ikon)

ikonodulie [-du/dú-] ž (uctívání obrazů) i ikonolatrie

ikonoklasmus, -mu m (obrazoborectví)

ikonolatrie [-lá/la-] ž (uctívání obrazů) i ikonodulie

ikonopisec m (malíř ikon)

ikonostas, -su m (ve vých. křesťanství stěna s ikonami na soleji vydělující oltářní prostor)

ikos, -su m (ve vých. liturgii krátký hymnus)

iluminismus m (1. jednání z božského osvícení; 2. souborný název pro hnutí započatá z božského osvícení)

imám m (isl. hodnost a titul: 1. předák při modlitbě; 2. v šíitském islámu hlava obce z potomstva Alího)

imanence ž (1. nepřesážnost vzhledem k něčemu; 2. přítomnost, působnost v něčem)

imanentní příd. (1. nepřesážný vzhledem k něčemu, srov. transcendentní; 2. přítomný, působící v něčem)

imprimatur [-á-] s neskl. (lat. „af je vytištěno“; svolení k tisku): udělil své imprimatur

improperia, -í s mn. i **improperie**, -í ž mn. („výčítky“, velkopáteční zpěv)

imputabilita ž (morální n. právní přičítatelnost)

in materialibus viz materialia

in pectore [-k-] lat., **in petto** it. („v srdci“, tj. zatím neveřejně; obv. o nezveřejněných úkonech papeže): kardinál in pectore

in spiritualibus viz spiritualia

incenze ž (okouření kadidlem)

incenzovat ned./dok. (okuřovat/okouřit kadidlem při liturgii)

indigenizace ž (misijní princip budování místní církve na domorodých personálních i kulturních základech)

inexistence ž (existence uvnitř něčeho): inexistence Krista v křesťanovi

infula, -y i **infule**, -e ž (obřadní pokrývka hlavy biskupů a některých prelátů, mitra)

infulace ž (*udělení práva nosit infuli; uvedení do úřadu, jehož je infule znakem*)

infulovaný příd. (*mající právo nosit infuli*): infulovaný prelát

iniciace ž (*uvedení, zasvěcení*): iniciace do víry, do církevního společenství; **iniciační** příd.: initiační svátosti

inkardinace ž (*včlenění duchovního, obv. do diecéze*)

inkardinovat obv. dok.: bude inkardinován do diecéze

inkarnace ž (*vtělení*)

inkluz, -a m, mn. -zové i lat. **inclusus** [-klúzus], mn. 1. inclusi [-klúzí], jinak neskl. (*poustevník žijící v přísné uzavřenosti, případně zazděn; srov. rekluz, zatvorník*); **inkluza,** -y ž, mn. -zy i lat. **inclusa** [-klúza], mn. 1. inclusae [-klúzé], jinak neskl.

inkulturace ž: inkulturace křesťanství (*formulování křesťanské zvěsti způsobem odpovídajícím dané kultuře*)

inkulturovaný přid. (*přizpůsobený dané kultuře*): inkulturované hlásání poselství spásy

inkulturovat dok./ned. (*provést/ /provádět inkulturaci*)

inkvizice ž; **inkviziční** příd.

inkvizitor m

INRI i I. N. R. I. (*zkr. lat. Iesus Nazarenus Rex Iudeorum „Ježiš Nazaretský, židovský král“; podle Mt 27,37*)

instalace ž (*círk. uvedení do funkce jako obřad*)

instituce ž (*círk. uvedení do funkce jako právní akt*)

integralismus i **integrismus** m (*hnutí hájící představu neporušené tradice proti vývojovým změnám*): islámský integralismus

intence ž: mešní intence (*zaměření duchovních účinků mešní oběti na určitý úmysl*)

interdikt m (*druh círk. trestu*)

interkomunio, -a s (*eucharistické společenství mezi církvemi*)

interkonfesní příd. (*týkající se více křesť. konfesí a vztahů mezi nimi*): interkonfesní dialog mezi katolíky a pravoslavnými; i mezikonfesní

internuncius, -ia m (*papežský diplomat na úrovni vyslance*)

introit i **introitus, -tu** m (*vstupní zpěv při příchodu celebranta k oltáři*); **Introitus** (*zhudebněná část mše*)

intronizace ž (*uvedení na stolec*)

invitatorium [-tátó/tató-], -ia s (*lat. „vyzvání/pozvání“; část denní modlitby církve zvaná Uvedení do první modlitby dne*)

iracionalismus m (*zásadní pojmenování rationality*)

iregularita ž (*kan. práv. trvalá překážka bránící přijetí ordinace nebo výkonu funkcí z ordinace vyplývajících*)

irmos, -osu m (*ve vých. liturgii první, vzorová strofa každé z písni kánonu 6*)

islám m; **islámský** příd.

islamismus m (*politicky zaměřené radikální isl. hnutí*)

islamista m, mn. -isté (1. stoupenec islamismu; 2. dř. islamolog)

islamický příd. k islamismus, islamista, islamistika

islamolog m (*odborník zabývající se studiem islámu*)

islamologie i **islamistika** ž (*vědní obor*)

Itala, -y ž (*jedna z předvulgátních verzí lat. Bible*); srov. Vetus Latina, Vulgata

ivrit m (*novohebrejský jazyk*); srov. jidiš, ladino

Izrael, -e m (1. národ, lid; 2. Boží lid; 3. stát); **izraelský** příd.

Izraelec m (*člen národa; příslušník státu*)

izraelita m, mn. -é, hovor. -i (1. dř. judaista, žid; 2. příslušník křesťansko-judaistické sekty ve východních Čechách v 18. stol.; srov. abrahamita); **Izraelita** (*řidč. Izraelec, Žid*)

izraelský příd. k Izrael, izraelita, Izraelita: izraelský velvyslanec; Češi izraelského vyznání

jáhen, -hna m, mn. -il-/ové (nižší církevní služebník); srov. diák; **jáhenka ž**

Jahve m, 2., 4. Jahveho/Jahva, 3., 6. -emu/-ovi, 7. -em (rekonstruovaná podoba Božího jména; srov. tetragram); **Jahvův** příd.

jahvismus m (starověké náboženství, v němž jediným bohem je Jahve)

jahvista m (předpokládaný autor některých partií Pentatechu; srov. elohista)

jahvistický příd. k jahvista, jahvismus

jansenismus m (heterodoxní reformní hnutí v katol. církvi 17.–18. stol., podnícené C. Jansenem)

jansenista m, mn. -é

jansenistický příd. k jansenista, jansenismus

jarmulka, -y ž (žid. tradiční pokrývka hlavy pro muže, kipa)

Jehova m (starší rekonstruovaná podoba jména Jahve; srov. tetragram)

jehovista m, mn. -té (příslušník náboženské společnosti Svědkové Jehovovi)

hekteni(j)e viz ektenie

jerodiakon [-dy-], -a m (ve vých. křesťanství mnich, který je zároveň jáhnem)

jeromonach, -a m, mn. -ši-/chové (ve vých. křesťanství mnich, který je zároveň knězem)

jesuologie [-zu-] ž (směr chápající Ježíše jako pouhého člověka)

ješiva, -y ž (žid. talmudská škola)

jezuita m, mn. -é, hovor. a expr. -i (příslušník Tovaryšstva Ježíšova)

jezulátko s (Ježíšek, Ježíš jako dítě): Pražské Jezulátko (Ježíš uctívaný skrze plastiku chovanou v Praze): modlit se k Pražskému Jezulátku, kostel u Pražského Jezulátka; **jezulátko s** (zobrazení Ježíška): Pražské jezulátko (artefakt): oblékání Pražského jezulátka

ježíšek, -ška m, 3., 6. -ovi/-u (malý Ježíš); ježíšek m jedn., 2., 4. -a, 3., 6. -u (vánoční dárek, vánoční nadílka): k ježíšku dostal lyže

JHS viz IHS

jidiš [-dyš] s neskl. (jazyk aškenázských Židů); srov. ivrit, ladino

Jigdal m neskl. (žid. liturg. chvalozpěv obsahující základní věroučné články judaismu)

jitřní, -í ž viz utreňa

joachimismus m (chiliastické názory Jáchyma z Fiore)

jóga ž; jógový příd.

jogín m; joginský příd.

Jom kipur, Jom kipuru m i neskl. (žid. Den smíření); **jomkipurový** příd.

josefinismus m (reformy Josefa II. a s nimi související myšlenkový proud)

josefinský příd.: josefinské reformy

judaismus m (žid. náboženství a kultura)

judaista m, mn. -é (1. vyznavač judaismu; 2. odborník v judaistice)

judaistika ž (vědecký obor zabývající se židovstvím)

juniorát m (období života v řeholi mezi prvními a definitivními sliby)

jurisdikce ž (úřední a soudní pravomoc); **jurisdikční** příd.: jurisdikční spory (o jurisdikci)

kabala ž (židovská mystika)

kabalista m, mn. -é

kabalistický příd. ke kabala, kabalista

kadidelnice ž

kadidlo s; kadidlový příd.: kadidlová vůně

kadiš [-dyš], -e m (žid. modlitba za zemřelé)

kairologie [kaj-] ž (v pastorální teol.: metodologie výkladu „znamení času“, vyhodnocování současné situace)

kairos [kaj-] m než., obv. jen v 1./4. pádu (řec. „příhodný čas“;

Bohem daný, pravý čas, např. k pokání)

kalefaktorium [-o/ó-], -ia s (*klášterní ohřívárna, vytápěná místnost*)

kalich, -a/-u m, 5. -u, 6. -u, mn. 6.-sích

Kalvárie ž (*vrch u Jeruzaléma; přen. kalvárie* ž (1. výtvarně zpracované ukřížování Ježíše; 2. přen. utrpení); **kalvářský příd.**)

kalvín viz kalvinista

kalvinismus m i **kalvínský** s

kalvinista m, mn. -é, řidč. i **kalvín** m, mn. -i (1. stoupenec Kalvínova učení; 2. reformovaný evangelík)

kalvinistický příd. ke kalvinista, kalvinismus

kalvínský příd. ke kalvín, kalvinství

kamilavka i **kamilávka**, -y ž (ve slovan. vých. křesťanství pokryvka hlavy duchovního nebo mnicha)

kánon, -nu m (1. círk. zákon; 2. číslovaný textový oddíl v Kodexu církevního práva; 3. část mše; 4. oficiální soubor biblických knih;

5. způsob vícehlasého zpěvu; 6. ve vých. liturgii rozsáhlý veršový útvar jako součást jitřní bohoslužby); **kanonický příd.**: kanonické právo

kanonie ž (*u řeholních kanovníků rádový dům a správní okrsek*)

kanonista m, mn. -é (*odborník v kan. právu*)

kanonizace ž (1. svatořečení, prohlášení za svatého; 2. uzákonění, závazné stanovení)

kanonizovat obv. dok. (*provést kanonizaci*)

kanovník m (*člen kapituly 1), příd.* **kanovnický**

kantikum, -ka s (*liturg. oslavný text z Bible*)

kantor, -a m (1. chrámový zpěvák nebo vedoucí kúru; 2. hovor. učitel; 3. hodnostář kapituly 1; 4. v žid. prostředí: chazan; 5. ve vých. křesťanství viz čtec)

kapitula ž (1. sbor kanovníků; 2. shromáždění členů kláštera; 3. shromáždění představených řehole); **kapitulní příd.**

kapitulář m (1. člen n. účastník kapituly; 2. člen rádu řeholních kanovníků)

karaismus m (*hnutí karaitů*)

karaita, -y m, mn. -té (*příslušník žid. směru neuznávajícího autoritu talmudu*)

karaitský příd. ke karaismus, kaita

kardinál m; **kardinálský příd.**

kardinální (základní, významný): kardinální ctnosti

kardiognóze ž (zvl. ve vých. spirituální teologii schopnost nahlížet do lidského nitra)

karma ž, řidč. **karman**, -u m (v indických náboženstvích zákon vřazující lidské činy do univerzální kauzality; čin nebo osudová odplata za činy z dřívějších životů, které předurčují lidský osud); **karmový příd.**: karmová pouta člověka; i **karmanový příd.**: karmanová zásluha

Karmel, -elu m (1. horský hřbet v Palestině, proslulý činností proroků; 2. město jižně od Hebronu);

karmel m (*karmelitánský klášter*); **karmelský příd.**

karner, -u m i **carnarium** [karná-], -ia s (*samostatně stojící kaple s kostnicí; srov. ossarium*)

katedra ž (*biskupský stolec*); srov. ex cathedra

katedrála ž (1. sídelní biskupský chrám; 2. architekt. typ středověkého chrámu); **katedrální příd.**: katedrální uzávěr chrámu (presbytář s věncem kaplí) – **Pozn.** K názvům sakrálních objektů (např. katedrála sv. Václava) viz s. 109.

katecheta m, mn. -i (*učitel náboženství*); **katechetka** ž

katechetika ž (*obor praktické teologie*)

katecheze ž (*vyučování nauky víry*)

katechismus m

katechista m, mn. -é (*laický pastorační pracovník v misiích*)

katechizace ž (*výchova k víře*)

katechizovat obv. ned. (*vyučovat nauku víry*)

katechumen

katechumen *m, mn. -i* (*uchazeč o křest*); **katechumenka** *ž*

katechumenát *m*; **katechumenátní příd.**

katholikon, *-ka s* (*ve vých. křesťanství hlavní, obecně přístupný kostel kláštera*)

katolicismus *m*

katolický příd.: katolická církev (1. *obecná*; 2. *římskokatolická*); srov. řeckokatolický, římskokatolický

katolík *m*; **katolička** *ž*

katolikát *m* (*úřad n. funkční období katolika*)

katolikos, *-ka m* (*hlavní představitel někt. vých. církvi*): arménský katolikos Karekin

katolizovat *dok./ned.* (1. *pokatolicičtit*, *pokatoličtovat*: katolizovat pravoslavné; 2. *vést si v katolickém duchu*: luterské církve katolizují)

kazuistika *ž* (*práv. a morál.*: *soubor návodných řešení jednotlivých případů*)

kazule [-a/á-], *-e ž* (*ornát, mešní roucho*)

kelije, *-e ž* (*ve slovan. vých. křesťanství* viz kella)

kella *ž* (*ve vých. křesťanství obydlí poustevníka*); srov. cela

kenoze *ž* (*sebevyprázdnění, zřeknutí se sebe*): Kristova kenoze; **kenotický příd.**

kérygma, *-tu s* (*hlásání evangelia*); **kérygmatický příd.**

kiduš, *-e m* (*druh žid. žehnací modlitby*)

kipa, *-y ž* (*jarmulka*)

klatba *ž, mn. 2. -teb*

klauzura [-úra/-ura] *ž* (*část kláštera vymezená pouze pro řeholní osoby*); **klauzurní příd.**

klauzurovaný příd. (*žijící v klauzurě*): klauzurované sestry karmelitky

klerik *m, mn. -ici/-ikové* (*příslušník duchovenstva*); **klerický příd.**: klerický stav

klerika *ž* (*oděv duchovního*)

klerikál *m* (*stoupenec klerikalismu*); **klerikální příd.** (*stranící duchovenstvu a církevní struktuře*)

klerikalismus *m* (*prosazování politického vlivu duchovenstva*)

klérus, *-ru m* (*duchovenstvo, kněžstvo*)

kněz, *-e m, 5. -žel/-zi, mn. 1., 2., 5. kněží, 3. -žím, 4. -žil/-ze, 6. -žich, 7. -žími*; **kněžský příd.**

kněžství *s* (*kněžský stav a služba*): kandidáti kněžství; obecné kněžství pokřtěných

kniha *ž*: knihy sapienciální, knihy historické; 2. kniha královská *i* Druhá kniha královská; v knize Rút, kniha Zjevení; **Kniha**: Kniha moudrosti (*i* kniha Moudrost Šalomounova), Knihy královské, Knihy kronik, Kniha žalmů (*i* Žalmy)

koadjutor *m*: biskup koadjutor (*pomocný biskup s nástupnickým právem*); srov. sufragán

kodex *m*: morální kodex; **Kodex**: Kodex kanonického práva; Kodex jenský *i* Jenský kodex

koinobion, *-ia s* (*mnišská komunita ve vých. křesťanství*); srov. cenobium

koinonia [-no/-nó-], *-ie ž* (*společenství*)

kolárek *m* (*speciální límeč nošený kleriky, zvl. římskokatolickými*)

kolatura [-úra/-ura] *ž* (*zast. farost*); **kolaturní příd.**

kolegiát, *-a m* (*člen kolegia*)

kolegiátní příd.: kolegiátní kapitula (*tvořená kolegiem kleriků*)

kolegium [-e/é-], *-ia s*: papeže volí kolegium kardinálů

kolekta *ž* (1. *sbírka*; 2. *modlitba uzavírající vstupní obřady při mši*)

kolyva, *-y ž* (*ve vých. křesťanství pokrm z pšenice, medu a ovoce svěcený při liturgii jako připomínka budoucího vzkříšení zemřelých*)

komenda, *-y ž* (1. *v někt. rytířských rádech řeholní dům a k němu příslušející správní jednotka*; 2. *dř. obročí bez povinnosti vykonávat úřad s ním spojený*; 3. *dř.*

modlitby za zemřelé, kniha takových modliteb)

kompaktáta, -át, 3. -átum, 6. -átech, 7. -áty s pomn. (dohoda, popř. její články), obv. basilejská kompaktáta

kompletář m než. (poslední, zavíjící část denní modlitby církve)

komtur m, mn. -ři (správce n. představený komendy 1)

komturie ž i komtura [-tú/-tu-] ž (hist. komenda 1)

komunikant, -a m (přijímající eucharistii)

komunio, -ia s (přijímání eucharistie); **Communio** [komúnyjó] s neskl. (lat.; název zhudebněné části mše)

komže ž (oděv ministrantů)

koncelebrace ž

koncelebrant m, mn. -i (spolucelebující)

koncelebrovat obv. ned. (celebrovat společně s hlavním celebrem): koncelebrovat mši

koncil m (církevní sněm, obv. všeobecný): tridentský koncil, koncil tridentský, Tridentinum; 2. vatikánský koncil i druhý vatikánský koncil, II. Vaticanum i druhé Vaticanum; **koncilní i koncilevý příd.**

konciliace ž (práv. smíření řízení při mezinárodním sporu); **konciliační příd.**

konciliarismus m (názor, že hlavou církve není papež, ale koncil)

kondak, -u m (ve slovan. vých. křesťanství krátký hymnus); srov. kontakion

konfese ž (vyznání víry); **konfesní příd.**; srov. interkonfesní

konfesionalismus m (1. rozšířitelnost určitého náboženství do jednotlivých vyznání; 2. prosazování partikulárních zájmů jedné konfese; srov. ekumenismus); **konfessionalistický příd.**

konfirmace ž (biřmování nebo jeho analogie; obv. u protestantů); **konfirmační příd.**: konfirmační příprava

konfirmand, -a m (adept konfirmace)

konfirmovat obv. dok.

konfucián m (stoupenc Konfuciovy nauky)

konfucianismus m i konfuciánství s

kongregace ž; řeholní kongregace (typ společenství zasvěceného života); římské kongregace (ústřední vatikánské úřady; srov. dikasterium): Kongregace pro nauku víry

kongrua, -uy ž, jen jedn.: 3., 6.-ui, 4. -uu, 7. -ouou (hist. minimální příjem duchovních zajištovaný státem); **kongruový příd.**: kongruový zákon

konkláve s neskl., 7. i -em (1. uzavřený prostor; 2. uzavřený prostor papežské volby; 3. shromáždění kardinálů k volbě papeže)

konkordance ž (rejstřík slov, zvl. k bibl. textu, udávající a obv. i citující místa výskytu): biblická konkordance

konkordát, -u m (druh dohody mezi státem a církví): konkordát wormský

konkubinát m (práv. a morál. sexuální soužití muže a ženy bez sňatku)

konkvista, -y ž i conquista [konki/konkvi-], -y ž (dobývání amerického kontinentu křesťanskými panovníky; srov. rekonkvista)

konkvistador, -a m živ. (účastník konkvisty)

konsekrace ž (1. proměnování při mši; 2. svěcení na biskupa; 3. druh svěcení prováděného biskupem: konsekrace kostela); **konsekrační příd.**: konsekrační kříž (vepsaný v kruhu, malovaný při zasvěcení katol. kostela 12× na stěny, 5× na menzu)

konsekrovat obv. dok.

konstituce ž (druh dokumentu): pastorální konstituce o církvi v dnešním světě Gaudium et spes

kontakion, -ia s (útvar byzantské duchovní poezie); srov. kondak

kontemplace ž (1. nazírání; 2. vnitřní, nazírává modlitba); **kontemplativní příd.**: kontemplativní řád, způsob modlitby, sklony; **kontemplační příd.**: kontemplační obraz

konvalidace ž (práv. druh zplatnění; srov. sanace): konvalidace manželství

konvalidovat obv. dok.

konvent m (1. společenství; 2. řeholní dům); **konventní příd.**

konventuál m (1. člen konventu; 2. člen řádu minoritů: františkán konventuál)

konvertita m, **konvertitka** ž

konvertovat obv. dok. (v náb. smyslu: přijmout víru)

konverzace ž: svatá konverzace (výtv. námět P. Marie trůnící ve skupině rozmlouvajících světců, andělů, popř. i donátorů) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

konverze ž (obrácení na víru, přijetí víry)

konvikt m (1. obytná část kláštera; 2. círk. kolej; 3. hist. internát při jezuitských školách); **teologický konvikt** (v českém katol. prostředí institut k roční přípravě na

seminář a studium teologie); **Theologický konvikt** (název institutu)

konzistorž ž, řídč. i **konzistorium** [-tó/to-], -ia s; **konzistorní příd.**

konzumace ž: práv. konzumace manželství

kopí s (ve vých. křesťanství nožík k přípravě obětního chleba)

kopule i **kupole** ž (architekt. typ klenby)

Korán, -u m (posvátná kniha islámu) i **korán**

korporál, -u m (textilie pod mešní kalich); jiné je paša

kosmogeneze ž (vznik/stvoření světa/vesmíru)

kosmogonie ž (kosmogeneze)

kosmologie ž (nauka o vesmíru)

kosmos, -mu m (teol.: Bohem uspořádaný svět; srov. chaos)

kostel, -a m, 6. -e, mn. 6. -ich/-ech (1. budova určená pro křesťanské bohoslužby; 2. dř. též synagoga) –

Pozn. K názvům sakrálních objektů (např. kostel sv. Jakuba Většího) viz s. 109.

košer přísl. i příd. neskl. (žid. rituálně čistě/čistý): jist košer, košer restaurace

košérák, -a m živ. hovor. (šochet); **košérácký příd.**: košérácká jatka

košérák, -u m než. (1. slang. řeznický nůž užívaný šochem; 2. hovor. přen. velký nůž vůbec)

kreacionismus m (1. teol. nauka o tom, že Bůh stvořil svět z ničeho; 2. filoz. teorie vyvracející, popř. doplňující evoluční teorii nutnosti aktu stvoření).

Krédo, -a s i **Credo** s neskl. (lat. „Věřím“; vyznání víry při mši, odpovídající část mešního textu n. zhudebněné mše): jako Pilát do Kréda; **krédo** s (1. formulace vyznání víry: nicejsko-cařhradské krédo; 2. přen. osobní přesvědčení)

krev ž: toto je moje krev; krev Kristova, s důrazem na Kristovu přítomnost i Krev Kristova; slavnost Těla a krve Páně; srov. tělo Kristovo, Boží tělo

kristocentrický viz christocentrický

krucifer, -a m (dř. ministrant ne-soucí kříž)

krucifix m (výtvarné zpodobení ukřížovaného Krista)

křest, křtu m; **křestní příd.**

křesťan m, mn. -é, hovor. a expr. -i

křesťanství s (náboženství)

křesťanstvo s (úhrn křesťanů)

kříž m: Kristův kříž, uctívání kříže, píseň Svatý kříži, tebe ctíme; **Kříž**: kaple svatého Kříže, svátek Nalezení/Povýšení svatého Kříže; **křížový příd.**: křížová cesta, klenba, chodba – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

křížák m (hist. účastník křížového tažení)

křízmo s (z řec. chrisma „pomažání“; druh svěceného oleje; srov. myro)

křtěnec m (1. křtěná osoba; 2. anabaptista, novokřtěnec 2)

křtitel *m* (*křtící osoba*): Jan Křtitel

křtitelnice *ž* (*velká nádoba na svěcenou vodu užívanou při křtu*)

kult *m*; **kultický, kultový, kulturní příd.**: kultické úkony, společenství; kultové předměty; kulturní prostor, účel, nověji i přen. kulturní film, režisér

kumránský: kumránské svitky (*nalezené v Kumránu*)

kupole i kopule *ž* *architekt.*

kůr *m* (1. *viz chór* 2. *zast. sbor*: andělské kůry, literátsky kůr)

kurát, -a m, mn. -i (*dř. armádní duchovní*)

kurátor, -a m, mn. -ři (*v Česko-bratrské církvi evangelické laický představený staršovstva*)

kuriál, -a m, mn. -ové (1. *člen kurie*; 2. *polit.*: *kdo straní římské kurii proti národní církvi*; *srov. ultramontán*)

kurie [*kú/ku-*] *ž* (*soubor papežských n. biskupských úřadů*): biskupská kurie, papežská kurie; Římská kurie (*úř. název papežské*)

ho dvora); srov. acta curiae; kuriální příd.

kustodie *ž* (1. *schránka na hostii*; 2. *správní jednotka u minoritů*)

kvadrátek, -tku m (*kněžská pokrývka hlavy*)

kvadrinace *ž* (*celebrování čtyř mší jedním knězem v jednom dni; srov. binace, trinace*)

kvaker [*kvejkr i kvaker*] *m, mn. -eři* (*člen náb. společnosti rozšířené v anglosaských zemích, typické kvietismem a pacifismem*); **kvakerka** *ž*; **kvakerský příd.**

kvardián *m, mn. -i* (*představený františkánského konventu*)

kvatembr, -u m (*dř. čtvrtletně se opakující třídení modliteb a půstu*)

kvazi- („jakoby, na způsob“): např kvazidomicil

kvietismus *m* (*duchovní směr vyznačující se krajní pasivitou*)

kvintomonarchián *m, mn. -i* (*představitel politické teologie ospravedlňující konklistu jako ustavení*)

„nového světa“, páté a vítězné monarchie podle proroka Daniela)

kvodlibet i quodlibet, -u m (*ve scholastice rozprava na volné téma*)

kyriál, -u m i kyriale [-á-] -e s nesk., 7. i -em (*dř. liturgická kniha, výňatek z graduálu*)

Kyrie eleison [*ký- -son*] (*řec. „Panе, smiluj se“*)

Kyrie s nesk. (*řec. „Panе“; část mše s invokacemi*)

I. P. *viz Pán*

labarum, -a s (1. *korouhev starořímských císařů*; 2. *korouhev s chrismonem*)

ladino [-dý-], -a s (*jazyk sefardských Židů*); *srov. ivrit, jidiš*

laicismus *m* (*hnutí za laicizaci, odcírkevnění společnosti*); **laicistický příd.**: laicistický liberalismus

laicizace *ž* (1. *omezení vlivu kléru a posílení podílu laiků v církvi*; 2. *omezení vlivu církve ve společnosti*; 3. *v círk. právu převedení svěcené osoby do laického stavu*)

laicizovat *ned./dok.* (*provádět/provést laicizaci*)

laik *m, mn. -ci* (*v katol. círk. právu křesťan bez vyššího svěcení*); **laička** *ž*; **laický příd.**

laikát, -u m (*laický stav*)

lama [*láma/lama*], *-y m, 3., 6. -ovi* (*tibetský buddhistický mnich*); *jiné je lama ž*

lamaismus [*láma-/lama-*] *m* (*tibetská forma buddhismu*); **lamaistický příd.**

latrie [*lá/la-*] *ž* (*uctívání Boha*); *srov. dulie, hyperdulie*

laudy *m/z pomm.* (*ranní chvály v denní modlitbě církve*)

laura *ž* (*poustevnická kolonie v raném vých. křesťanském mnišství*); *srov. lávra*

lavabo [-vá-] *s nesk., hovor. i -a* (*lat. „omyji“; 1. liturg. úkon omývání rukou; 2. náčiní k omývání*)

lavatorium [-to/tó-], *-ia s* (*kaplovitá stavba se zdrojem vody k umývání*)

vání rukou před vstupem do refektáře)

lávra ž (ve vých. křesťanství klášter); srov. laura

lefebvrista m, mn. -é, hovor. -i (stoupenc názorů M. Lefebvra, který odmítal zvl. pokoncilní liturgii)

legát m (vyslanec): papežský legát

lekcionář m (soubor liturgických čtení)

lektor m (dř. jedno z nižších svěcení; dnes jedna ze služeb: při liturgii předčítá z Písma); **lektorka** ž

lektorát, -u m (služba lektora)

lektorium [-to/tó-], -ia s (místo k předčítání, zvl. Božího slova)

Letnice i letnice ž pomn. (svato-dušní svátky)

letner i letnýř m než. (ve středověkých kostelích přepážka oddělující prostor pro lid od prostoru pro kněží)

Levita m, mn. -é (potomek Léviho); **levita** m (chrámový služebník)

librista, -y ž (dř. ministrant držící kněží knihu)

licenciát, -a m živ. (nositel titulu, např. ThLic.)

licenciát, -u m než. (akademický stupeň a titul)

limbus, -bu m (předpeklí)

list m (dopis): list Římanům, Pavlovy listy, listy apoštolů

litanie ž (druh prosebné modlitby): litanie ž mn. (text složený z řady oslovení a proseb); litanie (druh textu) i Litanie (název textu) ke všem svatým; mariánské litanie, Loretánské litanie

literální příd. zast., viz literní

literní příd.: literní smysl biblického textu (smysl založený na primárním pochopení, tj. vycházející z litery; jiný je duchovní smysl)

liturg m (kdo slouží liturgii)

liturgický příd. k liturg, liturgie, liturgik, liturgika

liturgie ž (1. bohoslužba: domácí liturgie; 2. bohoslužebný řád: am-

broziánská, arménská liturgie; 3. ve vých. křesťanství obv. eucharistická bohoslužba)

liturgik m, řidč. **liturgista** m, mn. -é (odborník v liturgice)

liturgika, -gik s pomn., 3. -kám, 6. -kách (umělecké předměty vztahující se k liturgii); jiné je liturgika ž

liturgika, -y ž (nauka o liturgii); jiné je liturgika s pomn.

logos, -gu m (ústřední pojem řecké a helénistické filozofie); **Logos** (v křesťanské teologii druhá božská osoba, Boží Slovo)

loreta ž (typ kaple podle Svaté chýše v italském městě Loreto; srov. chýše); **Loreta** (stavební komplex na Hradčanech s loretou); **loretánský příd.**: loretánské zvonky (k Loreto), Loretánské litanie (k Loreto)

Lucifer m (lat. „Světlonoš“; jméno nejvyššího padlého anděla); **lucifer** (označení čerta, dábla), **lidově i luciper**; **luciferský příd.** (dábelský)

lunula ž (součást monstrance n. pyxidy)

luterán m, mn. -i (1. stoupenc Lutherova učení; 2. evangelík augšpurkého vyznání)

luteránský i luterský příd.

luteránství i luterství s

M. viz mistr

maces, -u m (žid. nekvašený chléb)

Madona ž (*Panna Maria*): Madona Ochranička; **madona** ž (artefakt) Sixtinská madona, Madona sixtinská; černá madona (druh artefaktu); **madonka** ž (např. přívěsek) – **Pozn.** K velkým písemnům při označování artefaktů a jejich námětu viz s. 111.

madrasa ž (isl. vyšší n. vysoká škola)

magisterium [-té/te-], -ia s (učitelská funkce v církvi a její výkon): církevní magisterium je dar i povinnost; **Magisterium** (Učitelský úřad církve, souhrn autorit vykonávajících jménem církve magisterium): tento teologický spor rozhodlo Magisterium; **magisteriální příd.**: magisteriální výpovědi (autoritativní výroky Magisteria)

magistr, -a m (1. akademická hodnost, zkr. Mgr. i mgr.; 2. učitel noviců n. řeholních studentů teologie: magistr noviců/kleriků); **magistra** ž: Mgr. Vilemína Nováková; vyřizuje mgr. Bílá; sestra Františka, magistra novicek

Magnificat s neskl. (lat. „Velebí“; kantikum P. Marie)

mahájánový příd.: mahájánový buddhismus (mladší, méně náročný proud buddhismu; srov. hínajánový)

mahdí [-dý], -ho m (isl. nápravce očekávaný před koncem světa): prohlásil se mahdím; **Mahdí**: súdánský Mahdí (*Muhammad Ahmad*)

maiestas Domini. [majestás -ný] ž neskl (lat. „velikost/svrchovanost Páně“, typ zobrazení Krista Vševládce; srov. pantokrator)

mandala, -y ž (v buddhismu meditační obraz symbolicky znázorňující veškerenstvo a jeho řád)

manicheismus m (hist. učení Babylónana Mániho, vyznačující se vyhnaněným dualismem dobra a zla)

manichejec, -jce m; manichejský příd.

manichejství s

manipul, -u m (pruh látky v liturgické barvě nošený na levé ruce)

mantije [-ty-], -je ž (ve slovan. vých. křesťanství): archijerejská mantije (liturg. oděv biskupa, dlouhé splývavé řasnaté roucho), kněžská mantije (rjasa)

mantra, -y ž (pův. v hinduismu: modlitební verš, jehož opakování má soustředit a osvobodit mysl)

marabut, -a m živ. (isl. světec)

marabut, -u m než (hrob isl. světce)

maranatha neohebné (aram., prostřednictvím řeckého nz. textu 1Kor 16,22: „*Pane náš, přijd!*“ nebo „náš Pán přišel“)

Maria, -ie (matka Ježíšova), řídč. i Marie ž

mariologie ž (teol. nauka o Marii)

markionismus m (heterodoxní učení Markiónovo)

maronita m, mn. -é (příslušník uniatské církve s centrem v Libanonu), příd. **maronitský**

martyr m, mn. -ové (1. mučedník; 2. svědek víry – podle pův. řec. významu)

martyrie [-ty/tý-] ž (osvědčování víry)

martyrium [-ty/tý-], -ia s (pův. z řec. „svědec, dosvědčování“; 1. mučednická smrt; 2. přen. trápení)

martyrologie ž (souhrn textů o mučednících)

martyrologium, -ia s (kalendárium světců, pův. věsměs mučedníků)

masora [-so/zo-] ž (autorizovaná tradice znění žid. bible z 6.–9. stol.)

masoreta [-so/zo-] m, mn. -ti (editoři žid. bible, tvůrci masory); **masoretský příd.**: masoretská znaménka (znaménka k náležité vokalizaci, přízvukům aj.)

mater [má-] ž neskl. (lat. „matka“; matka představená); **Mater**:

Mater Dei ž neskl. (lat. „Matka Boží“); Mater Dolorosa ž, Mater Dolorosy i neskl. (lat. „Matka Bolestná“); srov. Stabat Mater

materialia [-áli-], -ií s pomn. (lat. „hmotné záležitosti“); obv. v lat. spojení in **materialibus** (v záležitostech majetkových): administrátor in materialibus; srov. spiritualia, temporalia

matka ž: matka církev; matka představená; matka Tereza (jako řeholní představená, srov. otec Ivo) i Matka Tereza (zástupně za plné jméno, srov. Padre Pio, Don Bosco); Maria je pravá Boží matka; **Matka (Panna Maria)**: Matka Boží i Boží Matka; Svatá Maria, Matko Boží; Matka Sedmibolestná; dům U Černé Matky Boží (stavba), Dům U Černé Matky Boží (instytuce); srov. panna, Bohorodička

mea culpa [kul-] (lat. „má vina“; 1. způsob přiznání viny při liturg. úkonu kajicnosti; 2. přen. jako vyjádření omluvy)

mediace ž (teol. prostřednictví, zprostředkování)

meditace ž (rozjímání); **meditační příd.** (určený k meditování, na-

pomáhající k meditaci): meditační prostor, pomůcka, praxe; **i meditativní příd.** (*zaměřený na meditaci, naplněný meditací*): meditativní text

medium i médium, -ia s (*prostředník styku se zásvětím ve spiritismu*)

memento, -a s (1. *vážné připomenutí*; 2. *i neskl.*: část eucharistické modlitby připomínající živé i zemřelé)

menora, -y ž (*žid. sedmi- až devítiramenný svícen*)

menza ž (*obětní stůl*)

menzurální příd.: menzurální notace (*zaznamenávající poměrnou dobu trvání tónů*)

mesianismus m (1. *očekávání příchodu mesiáše*; 2. *představa o něčí/vlastní vyvolenosti*): židovský mesianismus

mesiáš m (*pomazaný Boží, spasitel, i přen.*); **Mesiáš m** (*Pomazaný, Kristus*); **mesiášský i mesiánský příd.**

mesiáštvo s (1. *mesiášský charakter*: Ježíšovo mesiáštvo; je pře-

svědčený o svém mesiáštvi; 2. **mesianismus**: po městečku se šíří falešné mesiáštvi)

měsícoslov, -u m (*minea*)

metafyzika ž (*filoz. disciplína*)

metanoia [-noja], 2. -ie, 3., 6. -ii, 4. -iu, 7. -iou ž (*změna smýšlení, obrácení, pokání*)

metodista m, mn. -é (*příslušník protest. denominace*)

metropole ž (1. *hlavní/velké město*; 2. *sídlo metropolis*)

metropolita m, mn. -é (*arcibiskup, který je hlavou církevní provincie*)

metropolitní příd. k metropole, metropolita: metropolitní chrám, metropolitní úřad

mezidobí s: 15. i patnáctá neděle v liturgickém mezidobí

mezikonfesní viz interkonfesní

mezináboženský příd.: mezináboženský dialog křesťanů a judaistů

mezuza, -y ž (*v židovství pergamenný svitek s vybranými úryvky Tóry v přídveřní schránce*)

Mgr., mgr. viz magistr

micva, -y ž (*žid. náb. předpis či přikázání*), **mn. obv.** micvot neskl.: plnit všechny micvot; **srov.** bar micva, bat micva

midraš, -e m (*žid. beletrizovaný výklad biblického textu*); **midrašský i midrašový příd.**

mikve ž neskl. (*žid. rituální lázeň*)

milenarismus m viz chiliasmus

milénium, -ia s; miléniový i milenární/mileniární příd.

minea, -ey/-eje, 3., 6. -e(j)i, 4. -eu, 7. -eou/-ejí ž (*ve vých. křesťanství bohoslužebná kniha s liturg. texty na všechny dny každého měsíce zasvěcené svatým*)

ministrant, -a m, mn. -i; ministrantka ž

minjan, -u m (*v židovství minimální modlitební kvorum 10 dospělých mužů nutné k veřejným náboženstvím*)

minorista m, mn. -é (*dř. klerik s nižším svěcením*)

minorita m, mn. -é (*františkán konventuál*)

mirákl, -u m (*představení nebo příseň o zázraku*)

misál m (*mešní kniha*)

mise ž: kanonická mise (*poslání, pověření v církvi*)

misie ž; misijní příd.

misiologie ž (*nauka o misiích*)

místo s: horní místo (*ve vých. křesťanství místo v chrámu za prestolem, kde stojí/sedí biskup při čtení epištoly*)

mistr (*z lat. *magister*, mj. „učitel“ jako ekvivalent hebr. rabi*): 1. **Mistr (Kristus)**; 2. **mistr Jan Hus, zkr. M. Jan Hus** (*hist. akademický titul*); 3. **Mistr vyšebrodského oltáře** (*označení anonymního autora*); 4. **zenový mistr, mistr Thongrattana**, **Velký mistr théravádového buddhismu Ajahn Thong** (*titul učitele v asijských duchovních naukách*)

Mišna, -y ž (*v židovství soubor základních věroučných textů Talmudu*)

mitra, -y ž (pokrývka hlavy círk. hodnostáře, zvl. biskupa)

mnich m, mn. 1. -ši, 6. -ších; **mniška** ž

mnoholetí s (ve slovan. vých. křesťanství modlitba-píšeň přející vysocej věk)

modalismus m (bludná nauka ze 3. stol., podle nž Otec, Syn a Duch jsou pouze projevy, „mody“ zjevování jediné božské osoby; též sabbelianismus)

modlák, -u m (u uměnovědců, jinak hovor.: modlitební kobereček)

modlitba ž, mn. 2. -teb; **modlitební příd.**; **Modlitba**: Modlitba Páně (Otče náš); Modlitba Ježíšova (vlastně k Ježíšovi: „Ježíši Kriste, Synu Boží, smiluj se nade mnou hříšným.“)

modlitebna ž

mohamedán m (zast. muslim); **mohamedánka** ž

mohel, -a m, mn. -ové (žid. liturg. služebník kvalifikovaný pro provádění obřízky)

moleben, -u m (ve slovan. vých. křesťanství pobožnost)

monach, -a m, mn. -chové/-ši (ve vých. křesťanství mnich); **monaška** ž

monasteriologie ž (nauka o klášterech a klášterních reáliích)

monasticismus m (mništví)

monastický příd. k monasticismus, monach

monastýr m (ve vých. křesťanství klášter); **monastýrský** příd.

monofyzita m, mn. -é (stoupenc monofyzitismu)

monofyzitismus m (teol. nauka o pouze božské přirozenosti u Krista); srov. dyofyzitismus

monofyzitský příd. k monofyzita, monofyzitismus: monofyzitské církve Východu

monoteismus m (víra v jediného boha/Boga)

monoteista m, mn. -é; **monoteistka** ž

monoteistický příd. k monoteismus, monoteista

Mons. viz monsignor

monsignor(e) [-ňor, -ňore], -ra m (církevní titul); zkr. **Mons.**, dř. i **Msgre**

monstrance ž (zpravidla zdobená přenosná schránka pro vystavení Nejsvětější svatosti)

moralista m (1. morální teolog; 2. mravokárc)

Mormon, -a m (jméno údajně posledního z dějepisců biblického okruhu)

Mormon neskl. (označení knihy sepsané Mormonem a r. 1827 nadpřirozeně předané J. Smithovi), obv. jen ve spojení kniha Mormon

mormon, -a m, mn. -i (příslušník náboženské skupiny založené J. Smithem ve státě Utah; uznává vedle Bible také knihu Mormon); **mormonka** ž; **mormonský** příd.

motet, -u m i **moteto**, -a s (1. hist. hlas nad tenorem s vlastními slovy; obv. 2. vokální skladba, obv. vícehlasá, často na duchovní text)

motu proprio [mótú -ijó] s neskl. (lat. „z vlastního popudu“; druh papežského výnosu)

moudrost ž: Boží moudrost, Kniha moudrosti; **Moudrost** (1. Bůh; 2. přen. Kniha moudrosti)

mozarabský příd.: mozarabská liturgie (ve Španělsku pod arabskou nadvládou)

mozeta ž (pokrývka ramen sahající k loktům)

Msgre viz monsignor

mše ž: při mši, mše svatá; **mešní příd.**: mešní kniha, víno apod.

mudžáhid i **mudžáhedín** [-dýn] m, mn. -i/ové (bojovník ve válce za islám n. za osvobození)

muezzin, -a m (isl. muž, který ve stanovených časech volá z minaretu k modlitbě)

muftí [-ý], -ho m (isl. vyšší právník, oprávněný vydávat fatvy)

mulláh, -a m (isl. učitel zákona a náboženství)

multilokace ž (mimořádný jev současné přítomnosti téže osoby, zvl. eucharistického Krista, na mnoha místech)

münster, -teru, řidč. -tru m (v německém prostředí: klášter; přen. kostel klášterní, kapitulní, hlavní farní, katedrální n. jinak význačný)

muslim m (vyznavač islámu), **muslimka** ž; **Muslim** (příslušník balánského etnika), **Muslimka**; **muslimský** příd.

myro (podle stsl.) i **myron** (podle řec.), myra s (ve vých. křesťanství svěcený olej; srov. křížmo)

myropomazání s (ve slovan. vých. křesťanství obdoba záp. biřmování)

mystagog m, mn. -ové (kdo provádí mystagogii)

mystagogický příd. k mystagogie, mystagog

mystagogie ž (1. uvádění do náb. mystérií; 2. v křesťanství: uvádění do tajemství víry a příprava na přijímání svátosti)

mysteriozní příd. k mysterium

mysterium [-é-] i **mystérium**, -ia s (tajemství); **mysterium fidei** [-é-fidéjí] lat. (tajemství víry)

mystický příd. k mystik, mystika, mysterium

mystik m, mn. -kové i -ci; **mystička** ž

mystika ž

mytologie ž; **mytologický** příd.

mýtus m; **mytický**, řidč. i **mýtický** příd.

nábederník, -u m (ve vých. křesťanství obv. obdélníková součástka liturg. oděvu biskupa n. kněze připínaná k pojasu jako symbol duchovního meče)

nanebevstoupení s: nanebevstoupení Kristovo; **Nanebevstoupení** (svátek Nanebevstoupení Páně)

nanebevzetí s: nanebevzetí Panny Marie; **Nanebevzetí** (svátek Nanebevzetí Panny Marie)

naprestolní příd. (ve slovan. vých. křesťanství: ležící na prestolu):

naprestolní malý kříž, naprestolní evangelium

narození s: narození Ježíšovo v Betlémě; **Narození**: Narození Páně (svátek)

narukávník, -u m (ve slovan. vých. křesťanství manžeta ke stažení konce rukávu sticharu)

nazarejec m (1. křesťan z prvních dob; 2. stoupenc starověké sekty)

nazarén m (1. nazarejec; 2. stoupenc malířského směru)

nazaretský příd.: Ježíš byl nazaretský rodák; **Nazaretský**: Ježíš byl nazýván Nazaretským; Pilát Pontský vydal Ježíše Nazaretského na smrt

nazír m, mn. -ové (sz. zasvěcenec Hospodinu)

neděle ž: Svatodušní, Květná, Družebná/Družební, Křížová, Smrtná/Smrtelná, Provodní neděle; neděle Gaudete, Laetare; neděle Pravoslaví aj.; neděle Zmrtvýchvstání Páně; třetí/3. neděle velikonoční

nekrolog m (1. text hodnotící život zemřelého; 2. nekrologium: Podlažický nekrolog)

nekrologium, -ia s (soupis zemřelých)

neofyta m, mn. -é (1. nově přijatý člen náb. společenství; 2. přen. nováček)

neokatechumenát m (doslova „nový katechumenát“: 1. metoda prohlubování víry u pokřtěných formou doplňování n. opakování katechumenátu; 2. jedno z hnutí charizmatické duchovní obnovy)

neomysta m, mn. -é (novosvěcenec)

Neovulgáta ž (Nová Vulgáta); srov. Vulgáta; **neovulgátní** příd.

neposkvrněný příd.: Mariino neposkvrněné početí (*Maria byla svými rodiči počata, aniž byla poskvrněna dědičným hříchem; netýká se početí Krista*); Neposkvrněné početí (svátek)

nestorián m, mn. -i (stoupenc heterodoxního Nestoriova učení); **nestoriánský** příd.

nešpory ž pomn. (večerní část dení modlitby církve); **nešporní** příd.

neuma [-eu-] -y ž, mn. 1. neumy, 2. neum (v chorální notaci skupina dvou a více not)

New Age s/m neskl. (anglicky „Nový věk“; eklektický myšlenkový proud kolem počátku 3. tisíciletí)

nicejsko-cařihradský příd.: nicejsko-cařihradské vyznání víry

nicejský [ny-] příd.; srov. nikajský

nihil obstat [ny-] (lat. „není překážek“; formula církevního povolení, obv. k tisku)

nikajsko-konstantinopolský příd. (nicejsko-cařihradský)

nikajský příd. (k místnímu jménu Nikaiia): druhý nikajský koncil

nirvána ž; **nirvánový i nirvánský příd.**: nirvánová blaženost

noe i noe citosl. (radostné zvolání ve vánočních motetech)

nokturny, nokturn ž, obv. pomn. (trojdílná noční modlitba, dř. součást každodenní modlitby řeholních komunit; srov. laudy, nespory); **nokturnum** s i **nokturna** ž (jeden díl nokturn)

noli me tangere [nólí mé] (lat. „nesahej na mne“; 1. Ježíšova slova k Magdaléně J 20,17; 2. výtvar-

ný námět Krista zahradníka) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

nóna i lat. **nona** [nó-] ž („devátá“, odpolední hodinka jako část breviáře)

novéna ž (devítidenní období s božnostmi): svatodušní novéna

novic m (řeholník v přípravném období před složením prvních slibů); **novicka** ž

noviciát m (1. přípravné období na vlastní řeholní život; 2. prostor kláštera vyhrazený novicům); **noviciální příd.**

novicemistr m (hovor. a zast. magistr noviců); **novicmistrová** ž

novokřtěnec m (1. nově pokřtěná osoba; 2. anabaptista)

novotomismus m (novodobý filoz. směr navazující na tomismus)

novotomista m, mn. -é (stoupenc novotomismu)

novotomistický příd. k novotomismus, novotomista

novozákoník, -a m (specialista na Nový zákon)

novus ordo missae viz ordo missae

nový příd.: **Nový zákon** i **Nová smlouva** (část Bible); **novozákonní** příd.

numen [nú-] s, obv. neskl. (lat.; 1. božský pokyn; 2. božstvo samo); **numinózní** příd.

numizma, -matu s (kanovnický odznak nošený na mozetě)

nunciatura [-úra/-ura] ž (hodnost, úřad a sídlo nuncia)

nuncius, -cia m (papežský diplomat na úrovni velvyslance); srov. internuncius

O. viz otec

obedience ž (poslušnost vůči nadřízeným)

oběť ž, mn. 3. -tem, 6. -tech, 7. -tmi; **obětní** příd.

obětina ž (obětní dar)

obětník m živ.

obětování s (1. vykonání oběti: obětování Izáka; 2. část mše, ofer torium) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

obláčka ž (obřad uvedení do řehole oblečením hábitu)

obřad m (1. liturgický úkon; 2. ritus: biskup arménského obřadu)

obřízka ž (rituální odstranění části pohlavního ústrojí, obv. předkožky); **obřízkový** příd.: obřízková kniha (žid. obdoba knihy pokřtěných)

observance [-ser-] ž (1. zachovávání předpisů a zvyklostí; 2. soubor pravidel pro život řehole: kapucíni jsou františkáni přísnější observance)

ofertorium [-tó-], -ia s (příprava darů při eucharistické oběti); **Ofertorium** (název zhudebněné části mešního textu)

oficium, -ia s (1. zast. denní modlitba církve; 2. ustálený liturg. text, např. k památce některého světce: oficium sv. Prokopa); **Svaté oficium** (hist. úřad Římské kurie)

ohlas, -u m (ve slovan. vých. křesťanství závěr liturg. modlitby hlasitě pronášený knězem; též vozohlas)

oktáv m (osmidenní období): v oktávu velikonočním

oktoich, -u m (ve vých. křesťanství bohoslužebná kniha s osmi variantami liturg. textů na všechny dny mezdobí; srov. osmihlasník)

okultismus [-ty-] m; **okultistický příd.**

okultista m, mn. -é

okultní příd.: okultní praktiky

oltář m (ve vých. křesťanství prostor v chrámu za ikonostasem)

omofor, -u m (ve slovan. vých. křesťanství liturg. odznak biskupa, obdoba záp. arcibiskupského pallia)

orace ž (zast. druh modlitby, obv. pronášené knězem za celé společenství)

orant m, mn. -i (výtvar. typ zpodobení modlícího se člověka)

orár i orar, -u m (ve slovan. vých. křesťanství obdoba záp. jáhenské štoly)

oratorián m: člen kongregace oratoriánů

oratorium [-tó/to-], -ia s (1. menší modlitebna, obv. v kostele/klášteře; 2. hudební skladba); **oratorní příd.**

oratoř ž (1. část kostela, kláštera; 2. salesiánský dům mládeže)

ordinace ž (uvedení do círk. služby, zvl. kněžské a jáhenské svěcení)

ordinand m (svěcenec)

ordinariát m (úřad a sídlo ordináře, obv. diecézního biskupa); **ordinariální příd.**: ordinariátní věstník

ordinárium, -ia s (1. mešní řád; 2. soubor mešních zpěvů s neproměnným textem: Ebenovo ordinárium)

ordinář m (nadřízený církevního jurisdikčního celku: papež, diecézní biskup, generální n. biskupský vikář): jste povinen oznámit to místnímu ordináři

ordo missae [ordó misé] s/m neskl. (lat. „uspořádání mše“; mešní řád, včetně souboru základních mešních textů): **novus ordo missae** m neskl. (nový mešní řád z doby Pavla VI.)

ornát m (mešní roucho)

ortodoxie ž (1. pravověří; 2. pravoslaví); **orthodoxní příd.**

ortopraxe ž (prožívání a praxe vyvolované z pravověří)

osculatorium [-ku-, -la/lá-, -tó-], -ia s viz pacifikál

osm i osmero: osm(er)o blahoslavění (Mt 5)

osmihlasník, -u m (ve slovan. vých. křesťanství oktoich)

ossarium [-á-], -ia s (kostnice, často suterén márnice; srov. karner)

ostensorium i ostenzorium [-zó/zo-], -ia s (monstrance)

ostiariát m (dř. stupeň nižšího svěcení)

ostiář m živ. (dř. služebník s jedním z nižších svěcení)

otčenáš m: Otče náš (*incipitní název modlitby*); tři otčenáše (třikrát Otče náš)

otec m (1. kněz, ve vých. křesťanství i mnich: otec Ivo, otec Pio, otec Pokorný; zkr. O.: O. Alexej; 2. Bůh: Otec nebeský, Bůh Otec; svatý Otče, všemohoucí věčný Bože; 3. papež: Svatý otec; 4. uznávaná autorita v církvi, obv. mn.: církevní, apoštolskí, koncilní otcové (někdy jen Otcové)

P. viz pater, panna (P. Maria), Pán (l. P.)

pacifikál, -u m (ostatkový kříž, podávaný věřícím k políbení; srov. osculatorium)

Padesátnice, -e ž (ve slovan. vých. křesťanství svatodušní svátky)

padre m neskl., 7. jedn. i -em („otec“; v it. a španělském prostředí titul kněze): padre Giovanni; **Padre**: Padre Pio (ustálené, za plné jméno); srov. don/Don

pachomiánský příd. (vztahující se k Pachomioví, vůdčí osobnosti pouštního mnišství v Egyptě): pachomiánská řehole

pala, -y ž (vyztužená čtvercová pokrývka na kalich)

paladium [-á/a-], -ia s (pův. soška Pallas Athény; posvátný předmět uctívaný jako symbol ochrany); paladium země české (Madona staroboleslavská)

pallium, -ia s (pontifikální symbol arcibiskupa)

památka ž (stupeň liturgického slavení): 17. března je památka sv. Patrika; srov. svátek, slavnost

Pán m (Bůh, Hospodin, Ježíš Kristus): Bůh bohů a Pán pánů; **Páně příd.** neskl.: Anděl Páně (*incipitní název modlitby*); Modlitba Páně (Otče náš); léta Páně 1650, zkr. l. P. 1650; i **Pánův příd.**: Pánův prorok Eliáš

panagie, -ie ž (ve vých. křesťanství 1. náprsní ikonka Bohorodičky nošená biskupem; 2. druh pečiva žehnaný na památku Bohorodičky)

panna ž: svatá panna Barbora; Panna orléanská (sv. Jana z Arku); Panna Maria (v tomto spojení i zkr. P. Maria), Svatá/svatá Panna (Maria); Blahoslavená/blahoslavená Panna (Maria); srov. matka – **Pozn.** K názvům sakrálních objektů (např. kostel P. Marie pod řetězem) viz s. 109.

panteismus m (ztožnění světa s božstvím)

panteista m, mn. -té, hovor. -ti

panteistický příd. k panteismus, panteista

pantokrator m (typ zobrazení Krista); **Pantokrator** m (Kristus Vševládce) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

panychida [-chi/chí-] ž (pobožnost za zemřelé, pův. celonoční)

papalismus m (směr prosazující suverenitu papeže; srov. episkopálismus)

papež m, mn. -ové; **papežský příd.**

papežství s

Paraklétos, -ta m (z řec.; Utěšitel, tj. Duch svatý)

paraliturgie ž (ustálené náboženské úkony liturgii podobné, ale stojící mimo rámec oficiální liturgie); **paraliturgický příd.**

paramenty m pomn., 2. -mentů i **paramenta** s pomn., 2. -ment (liturgická roucha)

pareneze ž (povzbuzování k dobrému); **parenetický příd.**

parlatorium [-lá/la-, -tór/tor-], -ia s (1. klášterní hovorna určená k přijímání návštěv; 2. u přísnějších řeholi prostor vyhrazený k mluvení)

parodický příd.: parodická mše (vícehlasá mše hudebně čerpající z dříve vytvořené skladby)

parochie ž (farnost, obv. v pravoslavné církvi)

partikulární příd.: partikulární církev (autonomní součást obecné církve, obv. územní celek, diecéze)

partikule, -e ž (1. část hostie; 2. malá hostie)

paruzie ž (druhý příchod Kristův); **paruziální příd.**

pascha ž (1. přechod Rudého moře, vysvobození z egyptského jha: Mojžíšova pascha; 2. velikonoční oběť: Kristova pascha); **Pascha** (Velikonoce u vých. křesťanů); **paschální příd.**: paschální liturgie

pasionál, -u m (1. kniha obsahující pašije; 2. kniha textů o svatých postavách, zvl. o mučednících)

pastoforium [-fó/fo-], -ia s (hist místo k přípravě uchovávání liturg pokrmů: 1. volně stojící n. přístěná schránka pro uchovávání kon sekrovaných hostií; srov. sanktuárium; 2. vedlejší prostory v raně křesťanských bazilikách)

pastor m, mn. -ři, řídč. -rové (pro test. nebo anglik. duchovní); **pastorka** ž; **pastorský příd.**

pastorace ž (služba duchovního pastýře); **pastorační příd.**: pastorální středisko, pastorační činnos

pastorále s neskl., 7. -em (hua a výtv. zpracování motivů z pastýřského života)

pastoralista m (pastorální teolog

pastorálka ž (hovor. pastorální teologie)

pastorálněteologický příd. k pastorální teologie

pastorální příd.: (1. k pastorace pastorální teologie; 2. k pastorále pastorální motivy)

pastorela ž (vánoční hudební skladba s pastýřským námičtem)

pastýř *m*: otec Karel nebyl špatným pastýřem; Kristus je dobrý pastýř; já jsem dobrý pastýř (*J 10,11*); Kríste, Dobrý pastýř; neděle Dobrého pastýře (4. velikonoční, kdy se čte *evangelium o dobrém pastýři*)

pašije, -jí *ž pomn.* (*text o umučení Krista*); **pašijový příd.**: pašijový týden; pašijové hry

paškál *m* (*velikonoční svíce*)

pátek, -tku *m*: Velký pátek

paténa *ž* (*miska na hostie*)

pater *m* (*oslovení kněze, dř. zvl. řeholního*); *zkr. P.*: P. Josef, P. Skládal

Pater noster s neskl. (*lat. „Otče náš“; incipitní název modlitby*); jiné je páternoster (*oběžný výtah*)

patriarcha *m*, -ové (1. význačný biskup; 2. *praotec*)

patriarchální příd.: patriarchální model rodiny; patriarchální kostel

patriarchát *m* (1. hodnost a úřad patriarchy; 2. jeho sídlo a správní území; 3. systém společenských

vztahů s rozhodující mocí otce rodiny)

patriarší příd. k patriarcha: patriarchí kříž, plnovous

patripasián, -a *m, mn. -i* (zastánce domněnky, že spolu s Kristem trpěl i Bůh Otec)

patristika *ž* (1. *patrologie*; 2. období církevních otců; 3. souhrn textů z tohoto období); **patristický příd.**: patristické období

patrologie *ž* (*obor zkoumající období církevních otců*); **patrologický příd.**

patron *m* (*ochránce*): svatí patroni

patronát *m* (*hist. péče o farnost apod. spojená s právy*); **patronátní příd.**: patronátní kostel, patronátní právo

pektorál, -u *m* (*náprsní kříž*)

pelagián *m, mn. -i* (*stoupenc heterodoxního Pelagiova učení*)

pelagianismus *m i* pelagiánství s

penitenciál [-ny-] *m* (dř. *příručka pro zpovědníky*)

penitenciář [-ny-] *m* (*zpovědník se speciálním zmocněním*)

penitent [-ny-] *m, mn. -i* (*kajícník u zpovědi*); **penitentka** *ž*

Pentateuch [-eu-] *m* (*pět knih Mojžíšových*); *při druhovém pojetí i pentateuch*: Samářský/Samaritánský pentateuch

pentekostální příd. (*letniční*): pentekostální církev

perichoreze [-e/é-] *ž* (*z řec., „prostupování“; vzájemný vztah osob v Trojici*); **perichoretický příd.**

perikopa *ž* (*úryvek z Písma čtený v liturgii*): evangelií perikopa

pesach i Pesach, -u *m* (*žid. velikonoce; srov. pascha*); **pesachový příd.**: pesachová večeře

Pešita, -y *ž* (*překlad Bible do syrštiny*)

pěvec *m* viz *čtec*

pieta *ž* (1. zbožná úcta; 2. i **Pieta**: zobrazení P. Marie s Kristem sňa-

tým z kříže: stáli pod pietou; problematika renesanční Piety) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

pietismus *m* (*duchovní hnutí v protestantismu*)

pietista, *mn. -é m* (*stoupenc pietismu*)

pikart *m, mn. -i* (1. *hist. příslušník středověké sekty*; 2. *hanl. kacíř*); **pikartský příd.**

pileolus, -lu *m* (*malá pokrývka hlavy význačného klerika, zvl. biskupa; též solideo*)

Písmo s: Písmo svaté, Písmá uvádějí

plankt, -u *m* (*„pláč“; text ztvárnějící oplakávání, obv. Krista*)

plaštěnice, -e *ž* (*ve slovan. vých. křesťanství liturg. textilie s vyobrazením pohřbeného Krista*)

pléróma, -atu *s* (*nz. plnost, naplnění, plná míra*)

pluviál *m* (*svrchní liturg. plášt*)

pneuma, -tu s (*vanutí, duch*); **Pneuma** (*Duch svatý*)

pneumatologie ž (*nauka o Duchu svatém*)

podjáhen, -hna m, mn. -i/-ové (*nížší církevní služebník: 1. u římských katolíků dř. první z vyšších svěcení; 2. u vých. křesťanů nejvyšší z nížších svěcení, srov. hypodiakon*)

podjednou, pod jednou: přijímat eucharistii pod jednou způsobou (*pod způsobou chleba*); hist. strana podjednou (*katolíci*)

podobojí, pod obojí: přijímat pod obojí (*přijímat chléb a víno*); hist. strana podobojí

podrjasník i podrjasník, -u m (*ve slovan. vých. křesťanství oděv duchovních, obdoba záp. kleriky; srov. rjasa*)

podzelená i Podzelená ž (*dř. žid. svátek sukot*): svátek p/Podzelené

pohanokřeštan m, mn. -é (*v prvotní církvi křeštan obrácený na víru z pohanství*); srov. židokřeštan

poimenika [poj.] ž (*řídč., zvl. u protest.: pastorální teologie*)

pojas, -u m (*ve slovan. vých. křesťanství zdobený kněžský pás oblékaný na stichar*)

pokládat ned., **položit** dok.: položit ruce na hlavu při svěcení (*jako posvátné znamení*); srov. vkládat

pokoncilní přid. (*vztahující se k době po některém z koncilů, dnes obv. k období po 2. vatikánském koncilu*): pokoncilní liturgika

pokrov, -u m (*ve slovan. vých. křesťanství tři liturg. textilie na přikrytí diskusu a kalicha*): velký pokrov se nazývá aer

pokrovec, -vce m viz pokrov

položit viz pokládat

polyandrie ž (*manželství n. soužití s více než jedním mužem*)

polygamie ž (*manželství n. soužití s více než jedním partnerem*): sukcesivní polygamie

polygynie ž (*manželství n. soužití s více než jednou ženou*)

polyptych m (*několikadílný artefakt, obv. oltář nebo tabulový obraz; srov. diptych, triptych*)

polyteismus m (*mnohobožství, víra ve více bohů*)

polyteista m, mn. -é

pondělí s: Pondělí velikonoční

pontifex, -fika m, mn. -fikové (1. hist. pohanský velekněz; 2. biskup; 3. papež)

pontifik, -a m, mn. -fikové (1. duchovní oprávněný užívat pontifikálie; 2. pontifex)

pontifikál, -u m (*liturgická kniha pro specificky biskupské úkony*)

pontifikálie, -ií pomn. (*odznaky vyhrazené biskupům, popř. některým prelátům*)

pontifikální přid. k pontifex 2, 3 i k pontifik, pontifikálie: pontifikální mše

pontifikát m (1. úřad pontifika 1, 3; 2. funkční období pontifika 1, 3)

pop m živ., mn. -ovél-i (ve vých. křesťanství kněz)

popelec m (*svátostina*); **Popelec** (*Popeleční středa, kdy se uděluje popelec*); **popeleční přid.**: Popeleční středa (první den postního období)

porciunkule i Porciunkule ž (*františkánský svátek; podle kostela v Assisi zvaného Portiuncula „Údělíček“*)

portativ [-týv/tyv], -u m (*přenosné varhany*)

poručka, -y ž viz narukávník

poslední: poslední večeře Páně, poslední soud – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

poslušenství s (*ve slovan. vých. křesťanství noviciát*)

poslušník, -a m (*ve slovan. vých. křesťanství novic*); **poslušnice** ž

postila ž (*hist. literární útvar vykládající liturgická čtení z Písma*)

postit se ned.

postkomunio, -ia s (*modlitba po přijímání při mši*)

postulant m, mn. -i (*čekatel na vstup do řehole před noviciátem*); **postulantka** ž

postulát, řidč. **postulantát**, -u m (*období před noviciátem*)

posvícení, -í s (1. výroční svátek posvěcení kostela; 2. veselice s ním spojená)

potir [-tyr], -u m viz čaša

povečeří, -í s (ve vých. křesťanství obdoba záp. kompletáře)

pozitiv [-týv/tyv], -u m (1. malé varhany, obv. bez pedálu; 2. část varhan)

pravoslaví s (*orthodoxie* 2, vých. křesťanství byzantského typu, uznávající jen prvních sedm ekumenických koncilů); **pravoslavný příd.**

pravověří s (*pravá víra, pravověrnost, orthodoxye* 1): spory o pravověří

predela, -y ž (architektonický prvek oltáře)

predestinace ž (*předurčení*); **predestinační příd.**

preevangelizace ž (*přípravná fáze evangelizace*)

preexistence ž: preexistence duše (*nepravověrná představa o existenci duše před spojením s tělem*); věčná preexistence Slova (*pravověrná představa, že Slovo existovalo před stvořením světa*); **preexistentní příd.**: preexistentní Logos (*preexistující, existující už před dilem stvoření*); **preexistenční příd.**: preexistenční charakter Logu

preface ž (*úvodní část eucharistické modlitby*)

prefekt m: prefekt kongregace (*její představený*); apoštolský prefekt (*představený misijního území*)

prefektura [-úra/-ura] ž (*úřad prefekta*)

prekatechumenát m (*příprava na katechumenát*)

prelát m (*vyšší církevní hodnotář*); **prelátsky příd.**

prelatura [-úra/-ura] ž: územní prelatura (*druh církevní správy*)

prenatální příd. (*před narozením*)

presbytář m i **presbyterium** [-té/ -te-] s (*část kostela, kněžiště*)

presbyter m, mn. -ří (1. u prvních křesťanů představený círk. obce; 2. katol. kněz; 3. u protest. člen staršovstva)

presbyterát m (1. kněžský stupeň svěcení; 2. kněžský stav; 3. sbor kněží)

presbyterián m, mn. -i (člen protest. presbyterní církve)

presbyterní příd.: presbyterní zřízení církve (*bez biskupského stupně*)

prestol, -u m (ve slovan. vých. křesťanství oltářní stůl pro eucharistickou oběť)

presumpce ž (*teologický n. právní předpoklad*)

prezentace ž (*návrh na jmenování do funkce*)

primaciální příd. (obv. ve slovenském/uherském prostředí: *vztahující se k sídlu/úřadu primase*): primaciální palác

primas, -e, řidč. -a m, mn. -ové (*první mezi biskupy určité země*): primas český, uheršký

primát, -u m než. (*prvenství*)

primice, -e ž (*první mše novokněze*)

probošt m (*představený kapituly*); **proboštský příd.**

proboštství s (*úřad probošta a jeho sídlo*)

procesí s (*liturgický průvod*); **procesní příd.**: procesní korouhev (*nošená v procesí*), řidč. i **procesionální příd.**: procesionální kříž

procesionál m (*kniha obřadů a zpěvů k procesi*)

proexistence ž (*prozatímní existence, tj. dokud nebudeme dotvořeni v podobu Kristovu*); jiné je pro-existence

pro-existence ž (*bytí pro druhé*)

profanace ž (*desakralizace, zesvěštění, znesvěcení*)

profánní příd. (op. sakrální)

profes, -e, řidč. -a m (*řeholník po slibech*); **profeska** ž

profese, -e ž (*složení řeholních slibů*)

profétismus m (1. činnost a úřad starozákonních proroků; 2. prorocké výzvy a hnutí s nimi související); **profétický příd.**

progresismus i **progresivismus** m (pokrokářství, op. konzervativismus, konzervativismus n. tradicionalismus)

progresista i **progresivista** m, mn. -é, hovor. a expr. -i (pokrokář, op. konzervativec n. tradicionálnista)

progresistický příd. k progresista, progresismus

progresivistický příd. k progresivista, progresivismus

prokimen, -u m (ve vých. křesťanství žalmový zpěv před čtením z apoštolaře)

proprium, -ia s (tzv. vlastní text, op. commune; část liturgické knihy s texty k jednotlivým příležitostem)

prorok m: postava Jonáše patří mezi tzv. malé proroky (*mezi sz. osobnosti*); kniha Jonáš patří mezi Malé proroky (*do sz. souboru spisu*); **Proroci** (knihy prorocké sou-

borně): v tom spočívá celý Zákon a Proroci; **Prorok (Muhammad)**; **prorocký příd.**

proselyta [-se-/ze-] i **prozelyta**, -y m, mn. -él-i (nz. přijatý z pohanství do obce židovských věřících)

proselytismus [-se-/ze-] i **prozelytismus** m (1. získávání pro jinou víru s využitím nátlaku: obvinění z proselytismu; 2. hromadné přestupování na jinou víru)

prosfora, -y ž (ve vých. křesťanství kvašený chléb určený k eucharistické oběti; srov. beránek 2)

proskomidie [-dyje], -e ž (ve vých. křesťanství příprava chleba a vína pro eucharistickou oběť)

proskyneze [-né/ne-] ž (hluboké klanění)

prostrace ž (obřadná poloha vleže tváří k zemi na výraz úplné vydanosti Bohu)

protestant m, mn. -i, řídč. -é; **protestantka** ž

protestantismus m i protestantsví s

protestantizovat dok./ned.: protestantizovat katolickou nauku o kněžství

protoevangelium [pró-/pro-], -ia s („protoevangelium“: 1. text Gn 3,15; 2. v názvu jednoho z nz. apokryfů: Protoevangelium Jakubovo)

protokanonický [pró-/pro-] příd.: protokanonické knihy Starého zákona (přijímané celou církví od začátku); srov. deuterokanonický

protologie [pró-/pro-] ž (1. nauka o počátcích bytí; 2. teol. nauka o stvoření)

provinciál m živ. (vyšší řeholní představený); **provinciálka** ž

provincialát m (úřad a sídlo provinciála)

provincie ž (správní území: 1. církevní, v čele s metropolitou; 2. řeholní, v čele s provinciálem); **provinciální**, řídč. **provinční** příd.

provizor m (hospodářský správce v řeholích)

provizoriát, -u m (úřad a sídlo provizora)

provizорium [-zó/zó-], -ia s (počáteční, provizorní stavba klášterního konventu)

Provoda ž (první neděle po Velikonocích, kdy se konal průvod nově pokřtěných); hody, hody do Provody i doprovody; **provodní příd.**: Provodní neděle

prozelyt- viz proselyt-

prozřetelnost ž (Boží vlastnost): prozřetelnost Boží i Boží prozřetelnost; **Prozřetelnost** (pečující Bůh)

předkladný příd.: předkladné chleby (určené k předložení Bohu, k obětování v jeruzalémském chrámu)

předkoncilní příd. (vztahující se k době před některým z koncilů, dnes obv. k období před 2. vatikánským koncilem): předkoncilní katolicismus

předporozumění s (1. filoz. porozumění předcházející zkušenost; 2. v existenciální teologii předběžné porozumění)

předpostí, -í s (hist., období od Devítáku do Popeleční středy)

předzvědění, řídč. **předvědění** s (filoz. a teol.: vědění předcházející událostem): Boží předzvědění

předzvěděný příd. (1. teol. o člověku: Bůh o něm předem ví, jaké bude eschatologické vyústění jeho života; 2. obecně: poznáný předem)

přesvatý příd. expr.: Matko přesvatá; píseň Přijd, ó Duchu přesvatý

převor m (místní, nižší řeholní přestavený); **převorka** ž

psalterium [-té/te-] s (1. starý hudební nástroj; 2. řídč. kniha n. soubor žalmů)

pseud(o)- (lživý, zdánlivý, nepravý): Pseudo-Athenasios

pseudepigraf, -u m (protest. označení starozákonného apokryfu)

pulpit, -u m (1. čtecí n. psací pult; 2. stojan na noty)

purifikace ž (obřadné očištění liturgických nádob)

purifikatorium [-kátó/kató/kato-] s (textilie užívaná při purifikaci)

purifikovat ned./dok. (provádět purifikaci)

purim i Purim m neskl. i -u (žid. svátek losů); **purimový** příd.: purimový ples, purimové hry

puritán, -a m, mn. -i (1. přívřazenec puritanismu; 2. stoupenec myšlenek a praxe puritánství 2); **puritánka** ž

puritanismus m (anglický, pak i angloamerický reformační proud zdůrazňující mravní čistotu)

puritánský příd. (1. k puritanismus: Miltonova puritánská teologie; 2. k puritánství 2: dříve puritánská Albánie prožívá sexuální revoluci)

puritánství s (1. puritanismus; 2. vysoké, popř. přepjaté mravní nároky)

půst, postu/půstu m, 6. v postě, při půstu (1. zdrženlivost, např. od pokrmů; 2. období přípravy na Veli-konoce); **příd. postní**

putto, -a m živ., mn. obv. neskl. putti (ve výtv. umění postava nahého dítěte, popř. andílka bez křídel)

pyxis, -idy i neskl. ž **pyxida**, -y ž (nádoba na uchovávání proměněných hostí ve svatostánu; častěji ciborium)

Quicumque [kvíkumkve]: symbol Quicumque (vyznání víry známé rovněž jako Athanasiovo)

quodlibet viz kvodlibet

R. D. (zkr. lat. *reverendus dominus* „důstojný pán“; zvl. dř. titul neřeholních kněží)

rabi i rabbi, -ho m (rabín); jako titul před jménem obv. neskl.: promluvím s rabi Meierem, s místním rabim

rabín, -a m, mn. -i

rabinát m (úřad rabína)

ramadán, -u m (isl. posní měsíc)

reconquista viz rekonkvista

refektář m (klášterní jídelna)

reformovaný: reformovaná církev (protest. církve, která přijala kalvínskou reformaci), reformovaný sbor, reformovaný kazatel (kazatel reformované církve), reformovaný

křestan (příslušník reformované církve)

regenschori, -ho m, obv. jen jedn. (ředitel chrámového kůru)

reinkarnace [re-inkarnace] ž (pře-vtělení)

rekatolizace ž (opětné pokatoličení)

rekatolizovat dok./ned.

rekluz, -a m, mn. -zové i lat. **reclusus** [-klúzus], mn. l. **reclusi** [-klúzí], jinak neskl. (poustevník žijící v přísné uzavřenosti, případně zazděn; srov. inkluze, zavorník); **rekluza**, -y ž, mn. -zy i lat. **reclusa** [-klúza], mn. l. **reclusae** [-klúzé], jinak neskl.

rekolekce ž (krátké duchovní cvičení, obv. jednodenní)

rekonkvista, -y ž i **reconquista** [-konki/-konkvi-], -y ž (dobývání Pyrenejského poloostrova zpět na Maurech; srov. konkista)

rekreace ž (u řeholníků: odpočinek během dne jako součást denního řádu): od tří do pěti mají sestry rekreaci

rektor m: rektor kostela; rektor semináře

rekurz *m* (*odvolání*)

rekviem *s neskl.* (*mše za zemřelé*): sloužit rekviem za padlé; **Requiem** (*název hud. skladby*): provedení Mozartova Requiem

relektura [-úra/-ura] *ž* (*reinterpretace biblického místa v jiném biblickém textu*): Markova relektura proroctví o návratu Davidova království

religiozita *ž*; **religózní příd.**

relikviár *m* (*schránka, popř. prostor k uchovávání posvátných relikvií*)

relikvie *ž* (*uctíváný předmět, obvykle statek světce*)

renesance [-sa/za-] *ž*; **renesanční příd.**

repozitorium [-tó/to-], -ia *s* (*prostor k uložení příležitostně užívaného kostelního náčiní*)

Requiem *viz rekviem*

reskript *m* (*písemná odpověď, zvl. listina přiznávající žádané oprávnění*)

responzorium [-zó/zó-], -ia (*střídavý zpěv*); **responzoriální příd.**: responzoriální žalm (*provozovaný jako střídavý zpěv např. zpěváka a věřících*)

retábl, -u m i retabulum, -a s (*hist. oltářní nástavec*)

retroaktivita *ž* (*práv. zpětná účinnost*)

reverend *m, mn. -i* (*duchovní, obvykle protestantský*)

reverenda *ž* (*hist. svrchní šat kněží*)

RIP i R. I. P. (*zkr. lat. requiesca(n)t in pace „ať odpočívá/odpočívají v pokoji“: nápis na náhrobcích, hřbitovních branách apod.*)

rituál *m* (*1. obřad; 2. obřadní kniha*); **rituální příd.**

rituale [ri-/rí-, -ále] *s neskl., 7. -em (rituál 2)*

ritualismus *m* (*lpění na obřadech a zavedených postupech*)

ritus [rí-], -tu *m* (*obřad, bohoslužebný řád*): byzantský, arménský, římský, ambroziánský ritus

rjasa, -y ž (*ve slovan. vých. křesťanství svrchní oděv duchovních, nošený přes podrjasník*)

rodička *viz Bohorodička*

rocheta *ž* (*liturgický oděv*)

rorátník, -u m (*rorátní kancionál*)

roráty, -ů m, pomn. (*z lat. incipitu Rorate „Rosu deje“: adventní bohoslužba*); **rorátní příd.**: rorátní mše, rorátní zpěvy

Roš hašana *m neskl.* (*Nový rok v žid. kalendáři*)

rota *ž*: **Římská rota** (*jeden z vatikánských tribunálů*)

rotarián *m, mn. -i* (*příslušník Rotary Clubu*)

rubrika *ž* (*1. návodný, k předčítání neurčený text tištěný v liturg. knihách obvykle červeně: četl nahlas všechno i s rubrikou; 2. pokyn, soubor pokynů, obvykle mn.: celebroval podle předepsaných rubrik; 3. sloupec n. oddíl v dotazníku, v novinách apod.: zpráva o jeho přeložení vyšla v rubrice Personalia*)

rukopoložení *s* (*ve slovan. vých. křesťanství vkládání rukou při svěcení, též chirotonie*)

růženec *m*: růženec slavný; modlitba růžence; Královna posvátného růžence (*titul Panny Marie*); **růžencový příd.**: růžencové bratrstvo, růžencová pobožnost; **Růžencový**: P. Maria Růžencová, Dürerova Růžencová slavnost

řeckokatolický příd.: řeckokatolický kostel, řeckokatolická církev (*uniatská církev byzantsko-slovenského obřadu*)

řeckokatolík *m i řecký katolík m*

Říman *m* (*obyvatel Říma*): **Říman, -a m živ.**, 3., 6. -ovi (*1. expr. římský katolík; 2. ultramontán*)

říman, -a m než, 3., 6. -u (*hovor. expr. košíle pro kleriky s „římskou“ úpravou límce*)

římskokatolický příd.: římskokatolické náboženství, římskokatolická církev

římskokatolík *m i římský katolík m; obvykle jen katolík*

sabat *m* (*1. zast. šabat; 2. novopohanská n. satanistická slavnost*); **sabatový příd.**

sabbatianismus m (žid. heretické hnutí ze 17. stol., jehož iniciátor Šabtaj Cvi se prohlásil za mesiáše); srov. šabatiánství

sabellianismus m (podle zakladatele *Sabellia*) viz modalismus

saducej, -eje m, mn. -ejové i **saduceus**, -ea m, mn. -eové (příslušník náb. směru v nz. době)

sakkos, -su m (ve vých. křesťanství liturg. svrchní biskupské roucho s širokými rukávy)

sakralizace ž (op. profanace); **sakralizační příd.**

sakrální příd. (posvátný): sakrální prostor

sakramentář m (liturgická kniha, předchůdce misálu)

sakramentologie ž (sakramentální teologie, nauka o svátostech)

sakrárium, -ia s (jímka nebo nádoba k vylévání vody použité při některých obřadech)

sakrificiální příd. (obětní, obětovací; k lat. *sacrificium* „oběť, obětování“): sakrificiální formule

sakristián i **sakristán** m (kostelník)

sakristie [sa-] ž; slang. **zákristie**

salár, -u m (u protest. dobrovolná círk. daň, obv. výroční)

salárník, -a m (plátce saláru)

salát, -u m (isl. povinnost pěti denních modliteb)

Salvátor m (*Spasitel, Ježíš Kristus*): kostel svatého Salvátora

samadruhá viz samodruhá

Samaritán m zast. *Samařan*; **samaritán** m (1. kdo prokazuje milosrdenství; 2. ošetřovatel v lazaretu); **samaritánský příd.**

Samařan m (obyvatel Samařska)

Samaří s (město)

Samařsko s (část Palestiny)

samařský příd. k Samaří, Samařsko

samatřetí viz samotřetí

samodruhá i **samadruhá** příd. (těhotná; srov. samotřetí): P. Maria samodruhá

samatřetí i **samatřetí** příd. (původně „spolu se dvěma jinými“); obv. sv. Anna samatřetí (zobrazená s P. Marií a Ježíškem)

sanace ž (práv. druh zplatnění, tzv. **sanatio in radice** [sánácijská in rádycí]; srov. konvalidace): sanace manželství

Sanctus [-k-] s neskl. (lat. „*Svatý*“; závěr *preface*); **sanktusový příd.**: sanktusová věžička (kostelní věžička na střešním hřebenu, jejíž zvonek ohlašoval *Sanctus*, po kterém začíná eucharistická modlitba)

sanktorál, -u m (část bohoslužebné knihy věnovaná svatým); srov. *temporál*

sanktuárium, -ia s (hist. 1. schrána ve zdi presbytáře na eucharistii; 2. řídč. *pastoforium*)

sanktusník, -u m (1. sanktusová věžička; 2. zvonek ohlašující *Sanctus*)

sapienciální příd. (mudroslovny): kniha Kazatel patří mezi sapienciální spisy

satan m; **satanský příd.**

satanismus m; **satanistický příd.**

satanista m; **satanistický příd.**

sawm [saum] i **saum**, -u m (půst během ramadánu)

sborový příd.: sborový chrám (ve slovan. vých. křesťanství hlavní chrám ve městě; srov. *sobor*)

scientismus m (víra v možnost čistě vědeckého výkladu světa); **scientistický příd.**

scientista m, mn. -é (stoupenec *scientismu*)

scientologie ž (autoritářská náb. organizace založená r. 1954 v Kalifornii; pomocí osobnostních testů dokazuje adeptům potřebu investovat do svého duchovního pokroku; srov. *dianetika*; jiné je *scientismus*); **scientologický příd.**: scientologická církev

sedes [sédés] ž neskl. (lat. „stolec, sídlo“): *Sedes Apostolica* (Apostolský stolec)

sedile [-dý-] s neskl., 7. i -em (1. chrámové sedadlo bez opěradla; 2. hist. výklenek pro sezení)

sedisvakance ž (neobsazenost hierarchického úřadu)

sedisvakantismus m (názor, že papežský stolec není platně obsazen)

sedisvakantista m, mn. -é (stoupenec sedisvakantismu)

sedisvakantistický příd. k sedisvakantismus, sedisvakantista: sedisvakantistický biskup

sedm i sedmero: sedm(er) bolestí/radostí P. Marie, sedm(er) milosrdenství (milosrdných skutků vůči blížním) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

sekularismus m (pojetí světa opomíjející nebo potlačující božskou dimenzi)

sekularizace ž; **sekularizační** příd.

sekulární příd. (světský): sekulární institut (laická společnost zařízená života zaměřená na působení ve světském prostředí)

sekvence ž (veršovaný liturgický text před evangeliem, např. *Stabat Mater, Veni Sancte*)

Semita m, mn. -é; semitský příd.

senior, -a m, mn. -ři (v Českobratrské církvi evangelické představený seniorátu 1); synodní senior (nositel nejvyššího úřadu v ČCE)

seniorát, -u m (v ČCE 1. vyšší správní obvod, obdoba diecéze; 2. úřad seniora a jeho sídlo); **seniorální příd.:** seniorální vikář

sensus fidei [-nz- fidéjí] m neskl. (lat. „smysl/cit pro víru“)

Septuaginta ž (nejvýznamnější překlad Starého zákona do řečtiny)

serafín, -a m, mn. -i i seraf, -a m, mn. -ové (třída andělů); **serafinský i serafský** příd.

sermon, -u m (řeč, homilie)

seslání s: seslání Ducha svatého (novozákonní událost); **Seslání:** svátek Seslání Ducha svatého (*Leticie*) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

sexta ž („šestá“, polední hodinka jako část breviáře)

schizma, -atu s (rozkol); velké schizma (rozkol mezi záp. a vých. křesťanstvem r. 1054)

schizmatický příd. k schizma, schizmatik

schizmatik m (rozkolník)

schola [-o/ó-] ž (sbor provozující chrámový zpěv)

scholastický příd. ke scholastika, scholastik

scholastik, -ka m, mn. -ci (1. hist. kanovník pověřený péčí o školu; 2. představitel/stoupenec scholastické filozofie; 3. stupeň formace v jezuitském rádu)

scholastika ž (1. filozofická metoda pěstovaná na středověkých vysokých školách; 2. období v dějinách filozofie)

sijám viz sawm

silencium, -ia s i lat. silentium [-ciu] (mlčení, ticho)

simonie ž (svatokupectví)

simultánní příd. (souběžný): simultánní bigamie

sirotci m mn. (jedna z husitských stran)

skriptorium [-tó/to-], -ia s (písářská dílna, obv. klášterní)

skrupule ž, obv. mn. (nepřiměřeně znepokojující morální nejistota); **skrupulózní** příd.

skrupulóznost i **skrupulozita** ž (úzkostlivost svědomí)

skrutinium, -ia s (1. hlasovací kolo; 2. přezkoumání, zda nejsou překážky v udělení svátosti: druhé skrutinium katechumenů)

skufie, -ie ž (ve vých. křesťanství kněžská pokrývka hlavy)

skutky m pomn.: apokryfní skutky (liter. druh); **Skutky:** Skutky apoštolské, apokryfní Skutky Tomášovy (název spisu)

slavnost ž (nejvyšší stupeň liturgického slavení): slavnost Všech svatých; srov. památka, svátek

služebník i služebník, -u m (ve slovan. vých. křesťanství bohoslužebná kniha s liturg. texty)

sobor, -u m (ve slovan. vých. křesťanství 1. sborový chrám; 2. círk. sněm)

sobota ž: Bílá sobota

sobotář m (příslušník křesťansko-judaistické sekty ve východních Čechách v 16. stol.)

solej, -e ž (ve slovan. vých. křesťanství několikastupňové schodiště oddělující oltářní prostor od chrámové lodi)

solideo, -a s (malá pokrývka hlavy význačného klerika, zvl. biskupa; též pileolus)

sor. viz soror

soror ž neskl. (lat. „sestra“; řeholní sestra); zkr. **sor.**: sor. Eudoxa

soteriologie ž (teologie spásy)

spasitel m: Ježíš je spasitel světa; **Spasitel** (Kristus): třetího dne vstal Spasitel

spirituál, -a m živ. (duchovní vůdce seminaristů aj.)

spirituál, -u m než. (pův. lidová duchovní písnička z prostředí severoamerických černochů)

spiritualia [spi/spí-, -uá-], -ii s pomn. (lat. „duchovní záležitosti“); obv. v lat. spojení **in spiritualibus** (v záležitostech duchovních): administrátor in spiritualibus; srov. materialia, temporalia

spiritualista m (spirituální teolog)

spiritualita ž (1. duchovnost, duchovní zaměření; 2. konkrétní model duchovního života: františkánská spiritualita)

spirituálka ž (1. hovor. spirituální teologie; 2. žena ve funkci spirituála)

spis m: starozákonné spisy; **Spisy**: hebrejský kánon dělíme na Zákon, Proroky a Spisy

Stabat Mater [stábat máter] s neskl. (lat. „Stála Matka“; incipitní název sekvence): Dvořákovo Stabat Mater

stalla, -y ž (řidč. chórová lavice)

stánek m: Boží stánek (svatyně); svátek/slavnost stánků (sukot)

starozákoník, -a m (specialista na Starý zákon)

staršovstvo s (v círk. obci sbor volených laických zástupců, zvl. u protest.); srov. presbyter

starý příd.: **Starý zákon** i **Stará smlouva** (část Bible); starozákoní **příd.**

stigma, -atu s (1. často mn. -ata: rána na těle v místě ran Kristových: stigmata na rukou, nohou a boku; 2. zprav. jedn., přen. negativní oznamenání jedince ve společnosti: stigma bezdomovce)

stigmatizace ž

stigmatizovaný příd.

stigmatizovat obv. dok. (označit stigmata/stigmatem)

stichar [-ty/ti-], -u m (ve slovan. vých. křesťanství košilovitý liturg. oděv jáhna, kněze, biskupa)

stichira [-ty/ti-], -y ž (ve vých. křesťanství verš vkládaný do žalmu, aleluja apod. kvůli aktualizaci pro příslušný den)

stipendium, -ia s: mešní stipendium (dar knězi v souvislosti s intencí mešní oběti; srov. intence)

stipes [stý/sty-] m neskl. i stipitu (podstavec oltáře)

strastný: Strastný týden (ve vých. křesťanství pašijový/Svatý týden)

středa ž: Popeleční středa

stvoření: stvoření světa – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

stvořitel m: Bůh je stvořitel všeho; **Stvořitel** (Bůh): odešel ke Stvořiteli

subordinacianismus m (heterodoxní učení, podle kterého jsou Syn a Duch podřízeni Bohu Otci)

subsistence [-ps-/bz-] ž: Otec, Syn a Duch jsou tři způsoby osobní subsistence Boha

sudarium [-á-], -ia s (rouška k odívání potu; dř. i kapesník, vélum, manipul, korporál)

súfi, -iho m, mn. -iové (isl. mystik); **súfíjský** příd.

súfismus m (isl. mystika)

sufragán m, mn. -i (1. diecézní biskup podřízený metropolitovi;

2. v některých oblastech pomocný biskup, srov. koadjutor); **sufragánní příd.:** sufragánní biskupství

sukcese ž: apoštolská sukcese (*kontinuální předávání apoštolského úřadu v řádné posloupnosti biskupů uskutečňované biskupským svěcením*)

sukot i Sukot ž mn. *neskl.* (žid. osmidenní svátek stánků); srov. podzelená, stánek

sunna ž (1. hlavní směr isl. tradice; 2. většinový směr islámu, přijímající dějinnou instituci chalífátu a její tradici; srov. šia)

sunnismus m (sunnitský směr islámu)

sunnita m, mn. -é

sunnitský příd. k sunna, sunnismus, sunnita

superintendant i superintendent, -a m (představený superintendenci); **superintendantka i superintendentka** ž

superintendantura i superintendentura ž (1. v někt. protest. cír-

kvich vyšší správní obvod, obdoba diecéze; 2. úřad a sídlo superintendenta)

superior m (představený v řeholi n. v semináři)

superpelice ž (svrchní liturg. oděv)

súra ž (kapitola Koránu): súra Otvíratelka knihy

suspendovat obv. dok. (provést suspenzi)

suspenze, -e ž (1. pozastavení; 2. druh círk. trestu)

sutana ž (oděv duchovního, klerika)

svátek m (stupeň liturgického slavení): svátek sv. Filipa a Jakuba, apoštolů; srov. památka, slavnost

svatodušní příd.: svatodušní svátky (srov. Letnice i letnice, Padesátnice)

svatořečení s (kanonizace 1)

svatořečit (kanonizovat, prohlásit za světce)

svátost ž (jeden ze základních prostředků posvěcení ustavovených

Kristem a zprostředkovaných církví: svátost oltářní i Svátost oltářní (srov. eucharistie); Nejsvětější svátost, Nejsvětější svátost oltářní (eucharistický Kristus); **svátostný příd.:** svátostné požehnání

svatost ž: zemřel v pověsti svatosti; **Svatost:** Jeho Svatost (titul papeže a jiných vrcholných náboženských představitelů)

svátostina ž (1. liturgický úkon modlitby a žehnání osob a předmětů, kterým církev zasvěcuje danou osobu/předmět Bohu; 2. požehnaný předmět)

svatý příd., 2. stupeň světější i svatější, 3. st. nejsvětější i nejsvatější (srov. i přesvatý): 1. ústřední Boží atribut: svatý Otče, všemohoucí věčný Bože; Svatý! (zástupně za Bože!); srov. duch; Nejsvětější Trojice i Svatá Trojice; Nejsvětější svátost oltářní; 2. posvátný n. napomáhající ke svatosti: mše svatá, svaté přijímání, svatá zpověď; Svaté město (Jeruzalém); Svatý týden (pašijový, předvelikonoční), přen. svatý týden (předmaturitní volno); 3. atribut andělů, osob kanonizovaných, osob svatého života: příkaz svému svatému andělu; svatý

František; Svatá rodina (Ježíš, Maria a Josef); i kdybys byl ze všech nejsvatější; 4. v úředním titulu: Svatý otec (papež); 5. v názvech zařízených dnů: na sv. Jiří, slavnost Nejsv. Trojice; 6. v názvech objektů: kostel sv. Jiří; u Sv. Jiří – Pozn. K názvům sakrálních objektů (např. kaple sv. Zdislavy, kostel Nejsv. Trojice) viz s. 109.

světici příd.: světicí biskup (dř. označení pomocného biskupa)

světlý příd. (ve vých. křesťanství pro dny velikonočního týdne): Světlé pondělí, Světlý týden

syllabus, -bu m (přehled); **Syllabus i Syllabus** (obv. dokument Pia IX. a Pia X., v přehledu odsuzující dogmatické úchytky modernistů)

symbolum, -a s (vyznání víry): nicejsko-cařhradské (nikajsko-konstantinopolské) symbolum

syn m: Ježíš je syn Mariin; Ty jsi, Kriste, Boží syn; **Syn** (s důrazem na teologickou jedinečnost): Kriste, Synu Boží; Syn člověka (bibl. označení Vykpitele)

synagoga [-go/gó-] ž; **synagogální** příd.: synagogální textilie

synaxe ž (řidč. liturgické shromáždění)

synergie ž (součinnost): liturgie se děje v synergii Ducha a církve

synod m (církevní sněm, obv. oblastní, většinou u nekatol.): Svatý synod (kolegiální orgán nejvyšších představitelů církve); **synodní**, řidč. i **synodální** příd.: synodní senior, episkopálně-synodální zřízení církve

synoda ž (církevní sněm, obv. oblastní, většinou u katol.); **synodní** příd.

synodalita ž i **synodnost** ž (synodní princip, role synod/synodů ve struktuře církve); srov. konciliarismus

synopse ž (1. paralelní uspořádání textů ke srovnávání; 2. přehled: synopse mariologie); **synoptický** příd.: tři synoptická evangelia (*Matiúšovo, Markovo, Lukášovo*)

synoptik m, mn. -kové i -ci (autor jednoho ze synoptických evangelií)

šabat, -u m (žid. sobota); **šabato-vý** příd.

šabatián [-ty-] m, mn. -i (přívře-nec *sabbatianismu*)

šabatiánský [-ty-] příd. k šabatián, šabatiánství

šabatiánství s (*sabbatianismus*)

šábes příd. neskl.: šábes goj (hovor. nežidovský pomocník v domácnosti pro šabat)

šábes, -u m (hovor. šabat)

šaháda ž (isl. vyznání víry)

šajtán m (v islámu satan, duch na-bádající ke zlu)

šámes [-a/á-] i **šámes**, -e/a m, mn. -ové (služebník v synagoze)

šaría, -ří ž, 3., 6. -říe, 4. -říu, 7. -říou; řidč. 2. -říe, 3., 6. -říi; (isl. právo); **šariatský** příd.: šariatský soud

šavuot i **Šavuot** ž mn. neskl. (žid. osmidenní svátek týdnů)

šejk, v odb. textech i **šejch** m, mn. -ové (1. isl. hodnostář duchovní nebo civilní; 2. v. isl. světě uctivé označení staršího muže)

Šema/šema i **Šma/šma** s neskl. (hebrejsky „slyš“; žid. modlitba

začínající slovy „*Slyš, Izraeli*“): zašeptal své poslední Šema/šema; i **Šema/Šma Jisrael** s neskl.

šeol, -u m (sz. zásvětí, podsvětí)

šestižalmí, -í s (ve vých. křesťan-ství šestice žalmů k utreně)

šía, šíi ž, 3., 6. šíe, 4. šíu, 7. šíou (menšinový směr islámu, přijíma-jící za Muhammadovy nástupce Alího a jeho potomky; srov. sunna)

šíismus m (šíitský směr islámu)

šíita m, mn. -é (stoupencí šíí)

šíitský příd. k šía, šíita, šíismus

šintoismus m (japonské nábožen-ství)

šintoista m, mn. -é; **šintoistický** příd.

šma viz šema

šoa s neskl. (hebr. „katastrofa“; holokaust 2): utrpení Židů během šoa

šofar [-o/ó-], -u m (zvířecí roh bez nátrubku, obřadně užívaný v syna-goze)

šochet, -a m, mn. -i (žid. řezník garantující dodržení rituálních pravidel při porážce zvířat a zacháze-ní s masem)

štědrý příd.: Štědrý den, Štědrý večer

štola ž (1. část liturg. oděvu; 2. pří-spěvek knězi, poskytnutý při přile-žitosti liturg. úkonu)

tabernákl, -u m i **tabernákulum**, -a s (svatostánek, obv. v podobě přístřešku)

táborita m, mn. -é i **táborští/tá-boři** m mn. (stoupencí/stoupenici táborského hnutí)

tabulky ž mn. (bílý límeček doplňu-jící talár 2)

tajina ž (ve vých. křesťanství svá-tost): sedm je svatých tajin

talár, -u m (1. univerzitní, právnic-ký aj. hist. oděv; 2. bohoslužebný oděv protest. duchovního)

talit, -u m, dř. i **talis**, -u m (žid. modlitební plášť s třásněmi)

talmud m (soubor žid. nábožen-ské a právní tradice); Babylónský

talmud (*název jedné z redakcí*); *i Talmud* (*srov. t/Tradice, B/bible*); **talmudský i talmudický příd.**

talmudista *m, mn. -é* (*učenec zabývající se talmudem*)

Tanach, *-u m* (*žid. akronymické označení hebr. bible: Tóra – Pentateuch, Neviim – Proroci, Ketuvim – Spisy*)

tanatologie i thanatologie [*ta-/tha-*] *ž* (*nauka o smrti*)

taoismus *m* (*čínský filoz. a náboženský systém*)

taoista *m, mn. -é*

taoistický příd. *k taoismus, taoista*

targum, -mu m (*volný aram. překlad sz. textu*); **targumský příd.**

Te Deum *s neskl. (lat. „Tebe, Bože“; incipitní název hymnu)*: liturgie byla zakončena slavnostním Te Deum

teismus *m* (*víra v osobní božskou bytost/bytosti*); jiné je deismus

teista *m, mn. -é* (*stoupenc teismu*)

tělo s: tělo Kristovo na kříži, Slovo se stalo tělem; tělo Kristovo (*církev v mystickém významu*), *z důvodu zvláštní úcty i Tělo Kristovo; tělo Páně/Kristovo (eucharistie), s důrazem na Kristovu přítomnost i Tělo Páně/Kristovo; Boží tělo (slavnost Těla a krve Páně)*

temporál, -u m (*část bohoslužebné knihy rozvržená podle průběhu liturgického roku*); *srov. sanktorál*

temporalia [-ália], -ií s pomn. (lat. „časné/pozemské záležitosti“); obvykle v lat. spojení De temporalibus (oddíl kanonického práva); *srov. materialia, spiritualia*

teodicea, -ey/-eje ž, 3., 6. -ei/-eji, 4. -eu, 7. -eou/-eí/-ejí (*1. filozofické zpracování problému současné existence zla i Boha; 2. disciplína křesťanské filozofie pojednávající o Bohu*)

teofanie *ž* (*zjevení Boha/bohů*)

teokracie *ž; teokratický příd.*

teolog *m, mn. -ové* (*odborník v teologii*)

teologální příd.: teologální ctnosti (*víra, naděje, láska*); *i teologické ctnosti*

teologický konvikt *viz konvikt*

teologie *ž* (*nauka o Bohu/bozích, bohosloví*); teologie osvobození (*latinskoamerické hnutí spojující katolicismus se sociálně revolučními idejemi*); **teologický příd.**

teosofie *ž* (*nábožensko-filozofický směr s esoterickým zabarvením*)

teplota *ž* (*ve slovan. vých. křesťanství teplá voda, která se přilevá před přijímáním do kalicha s krví Kristovou*)

terciář *m, mn. -i* (*příslušník třetího/sekulárního řádu některých řeholi*); **terciárka** *ž*

tercie, -ie ž i lat. tertia [-cija] *ž, jen 1. p. („třetí“, dopolední hodinka jako část breviáře)*

tetraevangelium *s* (*čtveroevangelium*)

tetragram, -u m (*Boží jméno zapsané čtyřmi hebrejskými písmeny JHVH; srov. Jahve, Jehova*)

textus receptus *m neskl. (lat. „přijatý text“; 1. všeobecně uznávané znění bibl. textu, východisko dalších edic; 2. přen. závazná verze textu, např. u církevních dokumentů*: textus receptus je latinský)

tfilin *m pomn. neskl. (v židovství modlitební řemínky)*: připevníl si své tfilin na hlavu a na levou paži

thanatologie *viz tanatologie*

thaumaturg [*tau-/thau-*], *-a m, mn. -ové (osoba nadaná mocí konat zázraky, zvl. mocí uzdravovat; srov. divotvorce)*

thaumaturgický [*tau-/thau-*], *příd. k thaumaturg, thaumaturgie*

thaumaturgie [*tau-/thau-*], *ž (divotvorectví)*

Thaumatúrgos [*tau-/thau-*], (*řec. „divotvorce“; přídomek světce*): sv. Řehoř Thaumatúrgos

thérávádový *příd.:* thérávádový buddhismus

tiára *ž* (*hist. papežská trojitá koruna*)

titulární příd.: titulární biskup (*biskup zaniklé diecéze*)

tomismus m (*filozofie založená na díle Tomáše Akvinského*)

tomista m, mn. -é (*stoupenec tomismu*)

tomistický příd. k tomismus, tomista

tonus, -u m (*nápěv*)

tonzura [-úra/-ura] ž

topos, -osu m, mn. 1. toposy, 2. -ů i topoi neskl. (*motivický komplex n. způsob zpracování, který se často přejímá, parafrázuje, znovu ztvárňuje*): legendistika se svými topoi/toposy

Tóra ž (*Mojžišův zákon, pět knih Mojžišových, Pentateuch*); při druhovém pojetí i **tóra**: ústní tóra

tradice ž (1. *obyčej*; 2. *ústní podání*): východní tradice připouští svěcení ženatých; posvátná tradice (*tradice uznávaná v církvi, popř. v náboženském společenství, jako zdroj víry vedle posvátných knih*); i **Tradice** (*posvátná tradice*): pra-

meny Zjevení jsou Písmo a Tradice

transcendence ž (*filoz. a teol. přesahnost, přesažno*)

transcendentála ž (*vyšší, přesažný rozměr*): transcendentála lidského konání

transcendentální příd. (*filoz. a teol. předkušenostní, apriorně předcházející zkušenost a umožňující ji*)

transcendentní příd. (*filoz. a teol. přesahný vzhledem k něčemu: k lidské zkušenosti, vůči člověku apod.*; srov. immanentní, transcendentální)

transept, -u m (*přičná loď kostela*)

transsubstanciace ž (*přepodstatnění*)

trebník, -u m (*ve vých. křesťanství bohoslužebná kniha, obdoba rituálu*)

tribalizace ž (*příklon k praktikám obvyklým u kmenových společenství*)

tribunál m (*soudní dvůr*)

Tridentinum, -a s (*tridentský koncil*)

tridentský příd.: tridentská liturgie

triduum, -ua s (*období tří dnů*): velikonoční triduum

trikyrij, -e m (*ve slovan. vých. křesťanství svícen se třemi svěcemi*)

trinace ž (*celebrování tří mší jedním knězem v jednom dni*; srov. binace, kvadrinace)

trinitarismus m (*víra v Boží Trojici*; srov. unitarismus)

trinitární příd. (*trojiční*)

trinitář m (1. *zastánce trojičního učení*; 2. *příslušník rádu Nejsv. Trojice*); **trinitářský příd.**

trinitologie ž (*trinitární teologie, teologie Boží Trojice*)

triod, -u m (*ve slovan. vých. křesťanství bohoslužebná kniha s modlitbami a zpěvy*): triod postní (*pro*

velký půst); triod květný (*pro období od Velikonoc do Padesátnice*)

triptych m (*trojdílný artefakt, mj. oltář nebo tabulový obraz*; srov. diptych, polyptych)

trishagion, ve vých. křesťanství i trisagion, -ia s (z řec. „třikrát svatý“; invokace „Svatý Bože, svatý silný, svatý nesmrtelný, smiluj se nad námi“)

triteismus m (*trojbožství*)

Trojice ž (*trojice božských osob: Otec, Syn, Duch*): Boží Trojice, Svatá Trojice, Nejsvětější Trojice (*s důrazem na teologickou jedinečnost skutečnosti a na pevnost slovního spojení*); i svatá Trojice, nejsvětější Trojice; **trojiční příd.**

trojsvatý příd.: trojsvatá píseň (*ve slovan. vých. křesťanství trishagion*)

trojsvěník m viz trikyrij

tropar, -u m (*ve slov. vých. liturgii krátký hymnus*; srov. troparion)

troparion, -ia s (*útvar byzantské duchovní poezie*; srov. tropar)

troparium [-á/a-], -ia s (*tropář*)

tropář, -e m než. (*sbírka tropů z oblasti záp. liturgie*)

tropus, -u m („změna“; 1. *textová a/nebo melodická variace původního zpěvu*; 2. *liturg. zpěv*)

tři: tři králové (1. *tři mudrci z východu*, srov. *Mt 2*; 2. *koledníci při tříkrálové obchůzce*); obraz Klanění tří králů; Tři králi, na Tři krále (*svátek*) – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

třídení -í s (*triduum*): velikonoční třídení

třídenní příd.: třídenní půst

třináct: *Třináct článků víry* (základní články žid. víry formulované *Moše ben Maimonem* ve 12. stol.)

tunicela ž (dř. liturgické roucho podjáhna)

turiferář m (*ministrant nesoucí kadielnici*)

turínský příd. k *Turín*, tj. *Torino*: turínské plátno (Ježíšovo pohřební plátno chované v Turíně)

turim: turim a umim s *neskl.* (sz. posvátné losy, jejichž pomocí se získával božský výrok)

týden m: Svatý týden, pašijový týden

typik, -u m (ve slovan. vých. křesťanství typikon)

typikon, -nu m (ve vých. křesťanství kniha s bohoslužebným řádem pro jednotlivé dny)

typus, -pu m (*předobraz*)

ultramontán, -a m, mn. -i (zvl. v Německu a Francii stoupencí Říma ležícího za Alpami, „za horami“, lat. *ultra montes, a postojū Rímu přičítaných: neomylnost papeže, klerikalismus, bigotnost apod.; kuriál, říman*); **ultramontánní příd.**: ultramontánní názory

ultramontanismus m (*centralistický proud v církvi prosazující moc papeže a římských orgánů proti národním církvím*; srov. galikanismus); **ultramontanský příd.**: ultramontanský papež

umim viz turim

uniat m, mn. -él-i (člen vých. církve sjednocené s římským papežem); jiné je unitář

uniatský příd. k uniat, uniatství

uniatství s i **uniatismus** m

unie ž: církevní unie (sjednocení vých. církví s římským papežem)

unionismus m (*snaha o sjednocení odloučených vých. církví s římským papežem*)

unionista m (*stoupencí unionismu*)

unionistický příd. k unionismus, unionista

unionovaný příd.: unionovaná církev (protest. církev vzniklá splynutím luterských a reformovaných obcí)

unitarismus m (*víra v Boha neuznávající Boží Trojici*; srov. trinitarismus)

unitář m (*stoupencí unitarismu*; srov. trinitář, antitrinitář); jiné je uniat

uspenský příd. (ve slovan. vých. křesťanství: související se zesnu-

tím Bohorodičky): uspenský půst (půst před svátkem Zesnutí Bohorodičky); Uspenský monastýr (zasvěcený Zesnutí Bohorodičky)

utěšitel m: **Utěšitel** (1. *epiteton Ducha svatého*; 2. *Duch svatý*): Duch Utěšitel

utrakvismus m (*hist. směr prosazující přijímání pod obojí způsobou*)

utrakvista m

utrakvistický příd. k utrakvismus, utrakvista

utreňa, -ni ž (ve slovan. vých. křesťanství ranní liturg. modlitba)

uzuál, -u m (*bohoslužebná kniha obsahující texty a nápěvy užívané při liturgii i při mimoliturgických přiležitostech*)

valdenství s (*reformační proud vzniklý ve středověku*); příd. **valdenský**: valdenská církev

valdenští m, obv. mn. (*stoupenci valdenství*)

Vánoce ž *pomn.*, 3. -ům, 7. -emi/-i, i **vánoce** (při zdůraznění nenábo-

ženského nebo jinověreckého pojetí): typicky pohanské vánoce; chanuka/Chanuka jsou židovské vánoce; **vánoční příd.**

Vaticanum [-ká-], -na s (v označených koncilů): podle 1./I./prvního Vaticana; srov. Tridentinum

Vatikán, -u m: stát Vatikán; rádio/Radio Vatikán; mluvčí Vatikánu (*Apoštolského stolce*); dohoda mezi Polskem a Vatikánem (*Svatým stolcem*); **vatikánský příd.**: 2./II./druhý vatikánský koncil; vatikánský rozhlas; **Vatikánský**: Vatikánský městský stát i stát/Stát Vatikánské město (obojí jako oficiální ekvivalent k it. *Stato della Città del Vaticano* a k lat. *Status Civitatis Vaticanae*)

večerňa, -ni ž (ve slovan. vých. křesťanství večerní liturg. modlitba)

večerní, -í ž viz večerňa

večeře ž: Večeře Páně (protest. eucharistická slavnost); poslední večeře Páně – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

Velepíseň ž (sz. kniha Píseň písni)

Velikonoce ž, pomn., 3. -ům, 7.-emi/-i, i velikonoce (při zdůraznění nenáboženského nebo jinověreckého pojetí): rockové velikonoce, židovské velikonoce; **velikonoční příd.**: velikonoční svátky; **Velikonoční**: Velikonoční pondělí, obv. Pondělí velikonoční

velký: Velký pátek (pátek před Velikonocemi, památka Kristova umučení); Velký týden (*Strastný týden*)

vélum i velum [vé-], -la s (1. přikrývka kalicha; 2. rouška k zahalení kříže; 3. přikrývka ramen, humerál)

Veni Sancte [vený sankte/sánkte] s neskl. (lat. „Přijď, Svatý“, incipit hymnu; 1. svatodušní sekvence; 2. neformálně: slavnostní zahájení školního roku na katolických školách)

veraikon, -u m než. („pravý obraz“; typ zobrazení tváře Kristovy)

verset [-rs/rz-] m (biblický „verš“, číslovaný úsek biblického textu)

vertikála ž: svět hledá vertikálu (rozměr existence směrem do duchovních výšin); vertikální příd.

Věřím (Krédo): před Věřím všechni povstanou

vesperál m (sbírka textů a zpěvů k nešporám)

veterismus m (lpění na starém)

Vetus Latina, Vetus Latiny ž (jedna z předvulgátních verzí lat. *Bible*); srov. Itala, Vulgata

vchod (ve slovan. vých. křesťanství: přinesení královskými dveřmi na oltář): malý vchod (přinesení naprestolního evangelia); velký vchod (přinesení obětních darů)

viaticum s (eucharistie podaná umrajícímu „na cestu“ do věčnosti)

vice- (lat. „zastupující, náměstek“): vicerektor, vicekancléř, viceprovinciál(ka)

vigilie ž [-gi/gi-] (svatvečer před velkým svátkem)

vikariát, -u m (1. úřad a sídlo vikáře; 2. správní obvod v rámci diecéze složený z několika farností); **vikariátní příd.**

vikář, -e m (1. vyšší círk. hodnostář, obv. zástupce diecézního bis-

kupa: apoštolský/generální/biskupský/kapitulní vikář; 2. představený vikariátu 2; 3. protest. duchovní, pomocník faráře); **vikářka**, -y ž

viklefista m, mn. -é (stoupenc názorů J. Wycliffa v předhusitské Evropě)

vitraj, -e ž, řidč. m (vitráž s estetickou funkcí, obv. malovaná): okno s vitrají; **vitraiový příd.**: vitraiová okna

vitráž, -e ž (zasklení: olověná vitráž)

vize ž (1. náb. vidění; 2. představa budoucí činnosti)

vizonář m (1. příjemce nadpřirozeného zjevení; 2. kdo prožívá vidiiny); **vizonářka** ž

vizitace m (inspekce prováděná nadřízeným církevním orgánem)

vizitátor, -a m (funkcionář pověřený vykonáním vizitace): apoštolský vizitátor

vkládat ned., **vložit** dok.: vkládat ruce na někoho (jako posvátné znamení); srov. pokládat

vladyka, -y m (ve slovan. vých. křesťanství titul biskupa)

vložit viz vkládat

votivní příd. (věnovaný Bohu, P. Marii, světci jako dík nebo v souvislosti s prosbou o vyslyšení): votivní mše, votivní předměty

vótum, -a s (1. slib, zaslíbení, přání vůči božstvu, světci apod.; 2. požadavek: biskup vyslyšel vótum zvýšení účasti laiků; 3. projevení názoru hlasováním: minoritní vótum)

vozduch, -u m (ve slovan. vých. křesťanství) viz aer

vozhlas viz ohlas

vrata s pomn.: carská vrata viz dveře

všechn: na den Všech věrných zemřelých (*na Dušičky*)

všemohoucí příd.: Bůh je všemohoucí; **Všemohoucí m** (zástupně Bůh)

všenoční příd.: všenoční bdění (ve vých. křesťanství spojení večerní s utrěňou, obvyk. před nedělí a svátkem)

Vulgáta ž (Jeronýmův překlad Bible); Nová Vulgáta (revize lat. bibl. textu ze 2. pol. 20. stol.); **vulgáta** (přen. nejrozšířenější verze jakéhokoli textu); **vulgátní příd.**

vykupitel m: Kristus je náš vykupitel; **Vykupitel** (Kristus): vzýveme Vykupitele

výstav m: výstav Nejsvětější svatosti oltářní

vzkládat viz vkládat, pokládat

vzpomínka ž: součástí eucharistické modlitby je vzpomínka na zemřelé; Vzpomínka na všechny věrné zemřelé (den 2. listopadu, Dušičky)

zadostiučinění, řídč. **zadostučinění** s (*součást pokání*)

zakát, -u m (isl. náboženská daň)

zákon m: Mojžíšův zákon; Starý/Nový zákon viz starý/nový; **Zákon**: hebrejský kánon dělíme na Zákon, Proroky a Spisy

zákrist- viz sakrist-

zaprestolní příd. (ve slovan. vých. křesťanství: umístěný za prestolem): zaprestolní velký kříž

zatvorník, -a m, mn. -ci/-kové (ve slovan. vých. křesťanství inkluze)

Zdrávas Maria (incipitní název modlitby); **zdrávas**, -su m: deset zdrávasů

zednář m; **zednářský příd.**: zednářská lóže

zélota, -y m, mn. -i (horlivec)

zen m (1. zenbuddhismus; 2. meditační technika vyvinutá v buddhismu, vyprazdňující z duše ego); **zenový příd.**: zenový buddhismus (zenbuddhismus)

zenbuddhismus i **zen-buddhismus** (buddhismus stavějící na zenové meditaci)

zjevení s: zjevení Panny Marie; Bůh ve svém zjevení přislíbil spásu; **Zjevení** (Boží zjevení): prameny Zjevení jsou Písmo a Tradice; Zjevení sv. Jana (název nz. knihy); Zjevení Páně (Epifanie)

zlý příd.; **zpodstatnělé Zlý m** (dábel): zbab nás od Zlého i od zlého (Mt 6,13; lze chápat jako Zlý m i zlé s)

zmrtvýchvstání s: Kristovo zmrtvýchvstání; **Zmrtvýchvstání**: slavnost Zmrtvýchvstání Páně – **Pozn.** K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů viz s. 111.

způsoba ž: přijímat pod obojí způsobou (*chleba i vína*)

žalm m: Kniha žalmů i Žalmy (název bibl. knihy); zpíváme žalm 5 [pět] i pátý žalm; **žalmový příd.**

žalmista m (1. autor žalmů: mezi žalmisty počítáme také Šalomouhu; 2. čtec); **Žalmista** (David)

žaltář m (1. soubor žalmů; 2. řídč starý hudební nástroj, psalterium)

žertveník i **žertveník**, -u m (ve slovan. vých. křesťanství styl pro přípravu chleba a vína k eucharistii)

žid m, mn. -é, hovor. a expr. -i (podle náboženského vyznání), **židovka** ž; **Žid**, **Židovka** (v etnickém smyslu)

židokřesťan *m, mn. -é* (v první církvi křesťan obrácený na víru ze židovství); srov. pohanokřesťan

židovstvo *s* (úhrn židovsky věřících); **Židovstvo** (*Židé*)

židozednář *m* (antisemitské označení příslušníka kruhů nepřátelských církví, ideji národa apod.; vyjadřuje představu o propojení židů a zednářů)

PŘÍLOHA 1

Velká písmena v názvech sakrálních objektů

odrážejí různou pojmenovací strukturu názvů. Kostely, chrámy, katedrály, kaple, modlitebny aj. se označují

- podle jmen světců a jiných významných osob: *sv. Martina, sv. Františka z Assisi, sv. Šimona a Judy, sbor Jana Amose Komenského, Maislova synagoga*;
- podle jména světce s přídomek na základě rodiště nebo působiště: *sv. Anežky České, sv. Antonína Paduánského, sv. Kateřiny Alexandrijské, sv. Františka Xaverského, sv. Františka Saleského*;
- podle světcova jména s příjmením, řádovým jménem nebo ustáleným rozlišujícím označením: *sv. Jana Sarkandera, sv. Tomáše Becketta, sv. Jakuba Staršího/Většího, sv. Jana Křtitele, sv. Jana Evangelisty, sv. Jana od Kříže*;
- podle světcova jména s volnějším rozlišujícím označením: *sv. Tomáše apoštola, sv. Antonína opata, sv. Michaela archanděla*;
- podle místa nebo důvodu uctívání: *Panny Marie Lurdské, Panny Marie Hostýnské, Panny Marie Bolestné/Vítězné, Panny Marie Královny (míru / máje / posvátného růžence), Krista Krále, kaple Božího milosrdenství*;
- podle skupiny světců bez uvedení osobních jmen: *Všech svatých, Andělů strážných, sv. Rodiny, sv. Tří králů*;
- podle související události: *P. Marie Sněžné* (s velkým písmenem, je-li událost vyjádřena shodným přívlastkem), *sv. Petra v okovech, Narození/Stětí sv. Jana Křtitele, Nanebevstoupení Páně, Narození / Navštívení / Neposkvrněného početí / Nanebevzetí Panny Marie, Zesnutí Bohorodičky, Nalezení/Povýšení sv. Kříže*;

Příloha 1

- podle jména božské osoby nebo podle předmětu úcty: *nejsvětější/Nejsvětější Trojice, Božského Spasitele/Vykupitele, Prozřetelnosti Boží, Božského srdce Páně, Nejsvětějšího srdce Ježíšova, sv. Kříže, sv. Ostatků*;
- podle biblické reminiscence: *kostel U Jakoba žebříku, Betlémská kaple*;
- podle umístění kostela, které je vyjádřeno pomístním nebo starým místním jménem: *Panny Marie před Týnem, sv. Petra na Poříčí, sv. Václava na Zderaze*;
- podle umístění kostela, které je vyjádřeno volnějším určením: *Panny Marie pod řetězem* (na konci mostu, který se uzavíral řetězem), *sv. Jana na prádle* (na místě, kde se pralo), *sv. Martina ve zdi* (vestavěný do hradeb);
- podle typického znaku stavby: *Červený kostel v Brně* (podle barvy vnějšího zdíva), *Španělská synagoga* (podle stavebního slohu).

Užije-li se pro název objektu zástupně jen jméno světce, píšeme *měli svatbu u Sv. Jakuba* (nebo užijeme plnou podobu *měli svatbu v kostele sv. Jakuba*); podobně jako součást jména doporučujeme psát *Hugo od Sv. Viktora*, je-li přídomek odvozen od jména kostela, kláštera, osady apod.

Naproti tomu častá pojmenování objektu podle řádu, který objekt spravuje, píšeme s malým písmenem: *setkání probíhalo u minoritů*.

PŘÍLOHA 2

K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětu

V označeních uměleckých děl – textů, oper, filmů aj. – je zásadní rozdíl mezi názvem (*román Život Ježíše*, velké písmeno) a námětem (*kantáta na námět života Ježíšova*, malé písmeno).

Tento rozdíl v zásadě platí i pro díla výtvarná: *freska Dobytí Troje, reliéf Křest v Jordánu* (názvy); *freska s dobytím Troje, opera na motivy dobytí Troje, vyobrazení křtu v Jordánu* (náměty).

Zásadní rozlišení nemusí být vždy zřejmé, a to z několika důvodů:

- artefakt původně (např. ve 14. století) žádný vlastní název neměl; ten byl vytvořen druhotně z popisu, z udání námětu apod., popř. se tvoří nově: *na oltáři je obraz boje sv. Jiří s drakem*, popř. *obraz Boj sv. Jiří s drakem*;
- některé časté sakrální náměty se označují i zástupnými jednoslovními variantami s velkým písmenem (srov. poslední odst. této přílohy);
- rozdíl *obraz Soud Pilátův* (1. pád) vůči *námět soudu Pilátova* (2. pád) je neprůhledný u početných označení zobrazených událostí substantivu vzoru stavení: *stvoření, zvěstování, navštívení, klanění, obřezání, obětování, pomazání, proměnění, zjevení, pokusení, umučení, stětí, nanebevzetí* apod.

Přesto doporučujeme rozdíl zachovávat, nakolik se dá vyrozumět z věcných souvislostí i z jazykového ztvárnění.

U všech skupin artefaktů platí, že velké písmeno lze použít u zástupných označení pro vyjádření jedinečnosti: *plastika ukřížování sv. Ondřeje, plas-*

tika ukřižování Ježíše, zástupně plastika Ukřižování (tj. jedinečného ukřižování Ježíše Krista); podobně námět nanebevzetí Eliášova, námět nanebevzetí P. Marie, zástupně námět Nanebevzetí (tj. jedinečného nanebevzetí P. Marie).

PŘÍLOHA 3

Obecná poznámka k velkým písmenům

V užívání velkých písmen najdeme kromě jevů z hlediska správnosti jednoznačných (*Francie*) několik velmi početných skupin případů, kdy je na pisateli, aby způsobem psaní vyjádřil své pojednání nebo specifický význam:

- jako název jedinečné instituce se píše *Ministerstvo kultury*, jako označení stupně nebo druhu instituce *ministerstvo kultury*; podobně zasedá *Česká biskupská konference*, ale k německé a rakouské se nyní připojila i česká *biskupská konference*;
- píšeme *s Vámi* (při vykáni i v plurálu) jako zdvořilostní zvyklost v textech dopisového charakteru a obvykle i v reklamním textu apod., *s vámi* jako běžný tvar zájmene;
- místo *2. vatikánský koncil* lze sice v dalším textu psát zástupně *Koncil*, ale naprostou většinou plně dostačuje podoba *koncil*;
- je-li křestní jméno zastoupeno titulem, píše se u známých osobností *Don Quijote*, *Don Bosco*, *Padre/Otec Pio*, u méně známých *don Baltazar*, *otec Novák*, ale je řada případů, které lze hodnotit oběma způsoby (*don/Don Cafasso*, *matka/Matka Tereza*);
- je-li jedinečnost vyjádřena rozvíjejícími větnými členy, plně dostačuje malé písmeno: *vzkříšení Ježíše Krista*, *posvátná tradice*; při jednoslovém vyjádření se jedinečnost signalizuje velkým písmenem: *Vzkříšení* (tj. *vzkříšení Ježíše Krista*, ne např. *Lazara*), *Tradice* (tj. *posvátná tradice*).

Velké písmeno slouží také k vyjádření náboženské úcty a zároveň jedinečnosti: píšeme *Bůh*, protože monoteisté uctívají jedinou nejvyšší bytost; ale tam, kde se úcta nevyjadřuje nebo se od ní pisatel dokonce distancuje (např. proto, že se neztotožňuje s kultem pohanských božstev), se píše *bůh*.

Podobně se podle vyznání liší postoje např. ke svátostem. Různá náboženská společenství mají potřebu vyjádřit velkým písmenem jedinečnost svého ústředního textu (*Bible, Talmud, Korán*) nebo zvláštní úctu, již se těší text, svátek apod. Právě v citlivých otázkách náboženské úcty je třeba uvážlivě rozlišovat obecnou, zejména ekumenickou přijatelnost doporučeného způsobu psaní – jakkoli jsme zaznamenali především většinová pojetí, vzešlá původně z katolického prostředí – a počítat s tím, že jediný způsob psaní nikdy nepokryje všechny vyjadřovací potřeby (srov. hesla *Vánoce, Velikonoce, purim, ramadán* aj.). V případech, kdy je možné pojetí vyjadřované malým i pojetí vyjadřované velkým písmenem, platí, že základní způsob psaní je s písmenem malým, zatímco velké písmeno je příznačné pro společenství, v němž se zvláštní úcta prokazuje. Žádoucí je, aby texty, které nechtějí vyhrocovat mezináboženské rozdíly, měly sjednocený způsob psaní – např. tisknou-li *Bible*, ať tisknou i *Talmud, Korán*.

U výrazů povahy terminologické, s přesně vymezeným významem (např. *eucharistie*), se velké písmeno někdy objevuje také a zdůvodňuje se náboženskou úctou. V takovém případě hodnotíme podobu s malým písmenem jako základní, zatímco variantu s velkým písmenem jako příznakovou, která má být opodstatněna charakterem textu a kontextu. Obecně: Psaní s malým písmenem (*eucharistie*) platí pro takové texty a kontexty, kde náboženská úcta je samozřejmostí a není třeba ji vyznačovat (např. odborné teologické texty, katechismy, pastorační materiály, dokumenty), stejně jako pro texty určené nejširší veřejnosti (tisk). Psaní s velkým písmenem (*Eucharistie*) je příznačné pro meditativní texty, duchovní poezii a podobně. – Jsou i nečetné případy opačné, kdy základní podoba výrazu je s velkým písmenem. Specifikem naší kulturní oblasti je mimořádné postavení *Vánoce* (a *Velikonoc*), jaké odpovídá křesťanské tradici. Na rozdíl od PČP však bereme ohled i na potřebu vyjádřit diskontinuitu a pro zvláštní kontexty připouštíme *vánoce, velikonoce*.

K těm výrazům, u nichž se píše počáteční velké písmeno, se užívají i zástupná synonyma. Také ta lze mimořádně napsat s velkým písmenem: např. *svátost oltářní* i *Svátost oltářní* (jako píšeme *eucharistie* i *Eucharistie*), *Prozřetelnost* (ve významu „Boží prozřetelnost, Bůh sám“), *Život* (míněn „Kristus“). Výčet takových výrazů není možné podat v úplnosti: podle

potřeby se totiž v textech použijí i výrazy málo obvyklé (*Vinný kmen*) nebo zcela nové.

Z emotivních důvodů uplatňují někteří pisatelé velké písmeno ještě mnohem šíře (*náš milovaný Kostel; Bůh je dobrý a my se Mu klaníme*). Tento subjektivní pravopis nezaznamenáváme (v případě příklonných tvarů zájmen ho vůbec nedoporučujeme); velké písmeno jsem uvedli tehdy, pokud se tak výraz píše i z jiných důvodů (*Cirkev*). Samozřejmě příručka nezachycuje ani možnost využít velké písmeno k vyjádření zvláštního stylistického záměru, např. *vzhledení k Úřadu* (naznačuje se pokora vůči instituci a autor ji ironizuje jako nemístnou).

Velkých písmen v současnosti přibývá a pro jejich zavádění se shledávají nejrůznější důvody, např. subjektivně pocíťovaná, objektivně jen relativní samostatnost *Ústavů na Fakultách*, domněle názvový charakter každého *Záručního listu* nebo *Dodatku k Doporučení Rady*, údajná právní jednoznačnost formulace *podle Smlouvy se Dodavatel zavázal vybudovat Kanalizaci*, někdy dokonce i pouhá komerční upoutávka: *Ke každému Kartonu Cigaret Zapalovač zdarma*. Mějme na paměti, že velké písmeno je signál specifického pojetí. Hodnota tohoto signálu inflačním nadužíváním klesá. Navíc se text zbytečně zatěžuje, protože čtenář se zdržuje úvahami, proč bylo velké písmeno zvoleno (např. v čem by byla *Mystika* jiná než *mystika*).

I v oblasti církvi a náboženství doporučujeme setrvat u malých písmen všude, kde až dosud vyhovovala vyjadřovacím potřebám (ostatně srovnej *Řím 12,2*).

OBSAH

ÚVODEM	5
1. Komu je příručka adresována	5
2. Jak příručka vznikala	6
3. Co v příručce nenajdete	8
4. Jak jsou hesla zpracována	9
ZKRATKY A ZNAČKY	12
HESLÁŘ	14
PŘÍLOHA 1: Velká písmena v názvech sakrálních objektů	109
PŘÍLOHA 2: K velkým písmenům při označování artefaktů a jejich námětů	111
PŘÍLOHA 3: Obecná poznámka k velkým písmenům	113

JAK ZACHÁZET S NÁBOŽENSKÝMI VÝRAZ

Pravopis, výslovnost, tvary, význam

PhDr. Josef Šimandl, ThDr. Oto Mádr, PhDr. Josef Bartoň,
PhDr. Jaroslava Hlavsová, CSc.

Vydala Academia
nakladatelství Akademie věd České republiky
Legerova 61, 120 00 Praha 2

Obálku navrhl Robin Brichta
Redaktorka publikace Jitka Zyklánová
Technická redaktorka Běla Trpišovská

Vydání 1., Praha 2004
Ediční číslo 10091
Sazba Cadis Praha
Tisk Těšínská tiskárna, a. s., Štefánikova 2, Český Těšín

ISBN 80-200-1193-5